

שורשים בארץ ישראל

שושנה צוריאלי

שושנה צוריאלי

שורשים בארץ – ישראל

פתח – תקווה אפריל 2011
כל הזכויות שמורות למחברת

הקדמה

את הסיפורים מתחילת המאה ה-19 בירושלים העתיקה שמעתי מפיה של אימא בין לבין עיסוקיה במטלות הבית או לאורה האפלולי של העששית שהטילה צללים על התקרה וקירות הבית בערבים החשוכים בביתנו המבודד שבין הפרדסים בכפר גנים. לא היו לנו שכנים או חברים במקום מגורנו, ולאמא לא היה את מי לשתף בסיפוריה, ולכן דיברה אלינו הילדים וסיפרה לנו מזיכרונותיה מעיר הולדתה ירושלים ועשתה זאת בגעגועים עזים לכור מחצבתה, ואת אלו שמעתי בשקיקה ונצרתי בתוך הזיכרון שלי, וכאשר ילדי וילדי בני דודי קיבלו מטלה בבתי ספרם לכתוב "עבודת שורשים" על תולדות משפחותיהם, פנו אלי בבקשה שאספר להם את כל מה ששמעתי מאמי, וגם נעניתי לבקשתו של בן דודי ארנון שטמפפר מבצת להעלות את הסיפורים על הכתב למען הדורות הבאים וכך עשיתי, אחר-כך המשכתי בכתיבה על תולדות משפחתנו בכפר גנים, על תקופת מלחמת העולם השנייה ומלחמת השחרור, הגיוס לצה"ל ולבסוף הקמת המשפחה.

נער צעיר היה עקיבא, סבא של אמי, בהגיעו לירושלים, בגפו נשלח והותיר אחריו אב ואם בגולה. באותם ימים בתקופת שלטונו של הצאר ברוסיה, נחטפו ילדים רכים לקסרקטיני הצבא על מנת להכשירם כחיילים מיומנים משחר ילדותם. היו גם מילדי היהודים ביניהם שבחלקם אף נטמעו בקרב הגויים.

בן יחיד היה עקיבא להוריו שהתגוררו בעיר חמעלניק שבאוקראינה ועסקו בסחר עצים ויערות, ומעמדם הכלכלי היה איתן.

מכיוון שחרדו לגורלו, החליטו לשלחו לירושלים, אף על פי שחשו שיתכן ולא יראו יותר בחייהם את בנם יחידם, ולא יוכלו לגדלו ולאמצו אל ליבם, ואכן כך היה.

באחד הימים הגיעה שמועה לאזניהם בדבר זוג יהודים קשישים בשם ליבע ויידע אשר מתכוננים לנסוע לארץ הקודש על מנת למות שם כאשר יבוא יומם ולהיקבר באדמת ירושלים הקדושה. אנשים ערירים היו ולא היו להם ילדים משלהם, וברצון נענו לבקשת הוריו של עקיבא לקחתו עימם לארץ הקודש.

עקב חוקי הגיוס לצבא הצאר שחלו גם על נערים צעירים, נתקלו ההורים בבעיה כיצד להוציא נער בן שתים עשרה שנים אל מחוץ לגבול המדינה בלי הוריו. ואז גונבה לאזנם ידיעה בדבר משפחה דלת אמצעים שבנם יחידם נפטר ממחלה, מכיוון שהם נזקקו

להוכחה לסיבת היעלמותו של בנם, מצאו דרכם אל המשפחה הזו וקבלו מהם את תעודת הפטירה שהסבו ע"ש בנם עקיבא תמורת תשלום כספי, התעוררה השאלה כיצד להבריחו לחוץ- לארץ, ישבו וחשבו והחליטו לבנות ארגז בגודל הנער והניחו אותו בכרכרה של איכרים, את הנער השכיבו בתוכו וכיסו אותו בשחת. לשכנים אמרו זוג הקשישים שהם נוסעים לרומניה לחופשה על שפת הים השחור, וכאשר הגיעו לשם העלו אותו על אנייה כנכדם תמורת תשלום שוחד, וכך הובא הנער לירושלים בשנת תר"ח (1848) כשהוא בן שנים עשרה שנים.

התקופה היתה אמצע המאה התשע עשרה, העיר ירושלים היתה מסוגרת בין החומות, היהודים חיו בשכנות טובה עם שכניהם הערבים תחת השלטון הטורקי העריץ, איש לא העז לצאת אל מחוץ לחומות מפאת הסכנה משודדים או הפחד ממראה השדות השוממים שלימים נבנו שם כל השכונות החדשות שמחוץ לחומות. הם התקיימו מכספי החלוקה ששלחו נדבנים יהודים מהגולה, וניהלו אורח חיים דתי מסורתי, היה קשר הדוק בין ההורים של עקיבא עם ירושלים וכספי תמיכה נשלחו על ידם לזוג הקשישים על מנת שיוכלו לגדלו וכדי שאיש מהם לא ידע מחסור, עקיבא למד בישיבה ככל נערי ישראל, ובזמנו הפנוי מלימודים אהב לשוטט בסמטאות העיר העתיקה ולספוג את המראות שמסביב, הוא אהב להתבונן בסוחרים בתגרנים ובסחורתם שבתוך הכוכים. בפלחים שהביאו את התוצרת החקלאית מכפריהם על גבי גמלים וחמורים העמוסים לעייפה.

אבל יותר מכל נמשך לבו אל צורפי הזהב, והיה עומד שעות ארוכות ליד בתי מלאכתם ומתבונן בעבודתם כיצד הם יוצרים כלי אומנות ותכשיטים מרהיבים.

כך נקפו ימים ושנים, הנער גדל, הוא אהב את הוריו מאמציו וגם את הוריו מולידיו שנשארו ברוסיה. עד היום מפליאה בעיני

הנכונות מצד הוריו להפקיד את בנם יחידם בידי אנשים זרים לאורך שנים ארוכות, כנראה שמצב זה עדיף היה על החשש לאבד לגמרי את בנם בין חיילי הצאר.

יתכן גם שאביו ואמו שהיו אנשי עבודה ומסחר והתפרנסו בכבוד, לא היו מוכנים לחיות על כספי החלוקה בירושלים, כמובן שקשר המכתבים הרצוף ותמיכתם הנדיבה בבנם ובהוריו מאמציו ובידיעתם שאכן הוא נמצא בידיים נאמנות, יתכן וצננה מעט את אש הגעגועים.

כאשר גדל הנער, הבינו הוריו מאמציו שכדאי, ומוטב בהקדם לדאוג לעתידו וללמדו משלח יד על מנת שיוכל בעתיד להתפרנס ממנו בכבוד כי הרי קשישים הם ולא לעולם יחיו וכך גם אביו ואמו בחמעלניק.

הם קראו לו לשבת עימם ולדון בדבר עתידו, וכאשר שאלוהו מה הוא משתוקק לעשות בחייו לכשיהיה לאיש, ומה ברצונו ללמוד, לא היסס הרבה וענה מיד שנפשו חשקה ללמוד את מלאכת הצורפות כמו בעלי המלאכה תושבי העיר העתיקה.

כאשר שמעו זאת הוריו מאמציו נדהמו ולא יכלו להוציא הגה מפייהם, איך יתכן שנער יהודי מבית טוב יהיה בעל מלאכה? שאיפתם היתה שיהיה רב, דיין או כל משרה מכובדת בתחום הקהילה היהודית, אבל להיות בעל מלאכה בסמטה בעיר העתיקה בתוך ערב רב של ערבים, ארמנים וטורקים, לזאת לא ציפו, מה אפשר לעשות? ישבו וכתבו מכתב ארוך לאבא ואימא ברוסיה, במכתב תשובה שאלו ההורים, האם צורפות היא מלאכה מכובדת המפרנסת את בעליה בכבוד? לאחר מחשבה שנייה וחקירה יסודית הגיעו למסקנה שאכן כך הוא הדבר, ישבו וכתבו עוד מכתב לרוסיה, ובתשובה נתנו ההורים את הסכמתם ללמד לבנם את מלאכת הצורפות.

לא היה גבול לאושרו של הנער, באותם ימים מכללת בצלאל עדיין לא נוסדה בירושלים, והוריו מאמציו נתנו בידיו של צורף זהב

יהודי תימני, שעבד בבית מלאכתו סמוך לביתם, סכום כסף כשכר למוד על מנת שיכשיר את הנער וילמדו את רזי מלאכת הצורפות. עקיבא היה נער שנון מאד ולא ויתר גם על למודים בישיבה בעת ובעונה אחת יחד עם לימוד המקצוע. כעבור מספר שנים כאשר ידע שיוכל לעמוד ברשות עצמו, פתח בית מלאכה ברחוב חב"ד בעיר העתיקה ירושלים, הוא התברך בכישרון רב ובתבונת כפיים, עבד בחריצות והרוויח את לחמו בכבוד. הזמן חלף עבר, הנער גדל והיה לאיש צעיר העומד ברשות עצמו, הדבר לא נעלם מעיני הבריות, ואז החלו לדבר בו נכבדות ורבים מהם רצו להשתדך אליו.

השמועה על שיבת ציון שעברה בין קהילות ישראל בגולה והביאה יהודים שקצה נפשם ברדיפות האנטישמיות, בפוגרומים ובעלילות הדם, לקום ולעלות לארץ ישראל, השמועה הזאת הסתננה גם לעיר מוהילב שברוסיה שהיתה מרכז תורה וחסידות והתגוררו בה יהודים רבים, והיא הניעה חלק מהם לקום, לעקור שרשים ולשים פעמיהם ציונה. הם חיסלו את עסקיהם, מכרו את כל שניתן למכירה, השאירו ברשותם מעט בגדים ומטלטלים הנחוצים למסע, ואת צרור הכסף טמנו עמוק בתוך בגדיהם קרוב לגופם על מנת שיחושו בו ושלא ילך לאיבוד בדרך.

נתיב הנסיעה הולכם ראשית כל לעבר הים השחור, ושם עלו על ספינה שהפליגה לכיוון ארץ-ישראל, הם הגיעו לחוף יפו, ירדו מהספינה כשמטרתם ירושלים.

בדרךם לירושלים אספו את משפחותיהם ומיטלטליהם ועלו על עגלות רתומות לסוסים, הם התלכדו לשיירה גדולה מפחד פגעי הדרך, וכך החל המסע היבשתי לעבר מחוז חפצם, זה היה מסע ארוך ומפרך, דרך חתחתים, דרך ששורצים בה שוודדים.

באחת העגלות הללו ישבה הילדה חיה, לימים סבתא של אמי, (סבתא רבא שלי) ביחד עם הוריה – מאיר וצירל וינקלר, אחיה ואחיותיה.

סבה צבי בן משה וינקלר שהיה צורף זהב, עלה ארצה עוד לפני כן, והגיע לירושלים בשנת 1833, הוא נפטר בשנת 1866 ונטמן בהר הזיתים בירושלים.

גם סבא של חיה מצד אמה צירל – יוסף יעקב קאפיל (צורף) שכנראה גם הוא היה צורף זהב במקצועו, כבר עלה ארצה לפני כן, כלומר לסבתא רבא שלי חיה היו שני סבים שעלו ארצה בתחילתה של המאה התשע-עשרה – צבי וינקלר ויוסף יעקב קאפיל.

ואכן, באחד הימים התנפלו שודדים על השיירה, עברו בין הנוסעים היהודים ושדדו את כספם, תכשיטיהם, ודברי הערך שהיו ברשותם.

הסיפורים שהתהלכו אודות אימה של חיה - צירל (סבתא של סבתא שלי), סיפרו שזו היתה אשת חיל חכמה ואמיצה מאין כמוה שהבינה מיד שאסור לה להיפרד מצרור. הכסף שהיה טמון עמוק בין שמלותיה שעל גופה, היא ידעה שהשודדים יודעים היטב היכן טמון כספה וכי הם יגיעו אליו במהרה, מה עשתה? קפצה מהעגלה, ספקה כפיה ופתחה בזעקות שבר וביללות, ובמעט הטורקית שלמדה במהלך המסע קוננה בבכי מר וסיפרה שהשודדים כבר שדדו את כספה ואינה יודעת כיצד תוכל לקנות "אק-מק", (לחם) עבור ילדיה.

כאשר שמעו השודדים את בכייה וצעקותיה, הבינו שהאישה המסכנה כבר נשדדה על ידי חבריהם ועזבו אותה לנפשה, וכך הגיעה המשפחה לירושלים עם צרור הכסף בשלמותו.

המשפחה קבעה את משכנה באחת מסמטאות הרובע היהודי בעיר העתיקה, הבנים למדו תורה, והבנות עזרו בעבודות הבית, צרור הכסף שאם המשפחה הצילה מידי השודדים הטורקים סייע לביסוסם הכלכלי, ופתחו חנות מול בית המלאכה לצורפות של עקיבא.

מי שניהלה את המסחר היתה בעיקר האם כאשר בתה חיה עוזרת על ידה, הם מכרו חרוזים ופנינים לערביות וגם ביצים וענבים מחברון. האם היתה סוחרת ממולחת והיתה מסוגלת לחשב חשבונות בראשה במהירות ומבלי לטעות, והבת חיה שסייעה בידה למדה ממנה פרק נכבד בהלכות מסחר.

הם התיידדו עם שכניהם היהודים, האשכנזים והספרדים תושבי העיר העתיקה, למדו ממנהגיהם ואף רכשו שליטה בשפות הערבית

והלאדינו, מה שהקל עליהם להשתלב היטב בעיר העתיקה ולרכוש לעצמם ידידים רבים.

באותם ימים נהוג היה להשיא את בנות היהודים כמנהג שכניהם הערבים בהיותן ילדות רכות בשנים, וכך לא התנגדו ההורים כאשר הזדמן לבתם חיה שידוך טוב למרות היותה רק בת שתיים-עשרה שנים בלבד.

עקיבא ששמו הלך לפניו בחריצותו ובמעלותיו הטובות, הציץ בחנות שממול וראה את הנערה שעוזרת לאימה והיא טובת מראה וגם חרוצה, שלח לשם שדכן ובקש את ידה מהוריה, ההורים אמרו לדבק טוב והסכימו לתת לו את בתם לאישה.

ערכו "תנאים" שברו צלחת וכעבור זמן חגגו את שמחת החתונה כדת וכדין. יש להניח שהחתן והכלה לא התראו הרבה לפני החתונה למעט אותו יום אחר-הצהרים שבו הביא השדכן את החתן המיועד לבית משפחת הכלה למטרת הכרות בין שני הצדדים, אבל השניים נשארו לשבת במקומותיהם כמאובנים ועיניהם מושפלות ארצה ולא העזו להעיף אפילו מבט אחד איש אל רעותו מחמת הבושה.

כאשר קמו ללכת עשו מאמץ אחרון ומבטם הצטלב מתוך זווית העין ובזה הסתכמה היכרותם והסכמתם להינשא זה לזו, וכך קרה שלאחר החתונה, כאשר ראה החתן את כלתו, שלמעשה כבר הייתה אשתו החוקית מקרוב שהיא עדיין ילדה רכה בשנים, לקחה בידה והוליך אותה בחזרה לבית הוריה, וביקש להשאירה שם למשך שנה נוספת על מנת שתשב ליד אמה ותלמד מפיה הלכות בית ומשפחה.

כעבור שנה, במלאת לה שלש עשרה שנים, החזירוה לבית בעלה עקיבא וכעבור שנה נוספת נולד בנם הבכור יוסל, שצעיר מאמו בארבע עשרה שנים. אחרי יוסל נולדו מרדכי, אסתר, דינה שהיא סבתא שלי, נפתלי וחנה, המשפחה קבלה בית בחכירה לארבעים

ותשע שנים, הבית בנוי היה על הגג מעל שורת החנויות שברחוב היהודים, ומשטח הגגות שימש לבית כחצר עילית גדולה. סבתא חיה ירדה לרחוב הבשמים והביאה משם שתילי גרניום ושתלה אותם בתוך פחים ממולאים באדמה וצבועים בסיד לבן בוהק שטבלה בו את ה"כחול" של הכביסה, והציבה את שורת הפחים עם הפריחה האדומה הלוהטת, מסביב לחצר ביתם העילית.

סבא עקיבא ניפפלד שהיה ידוע יותר בירושלים כעקיבא גולדשמיד, על שם משלח ידו, אהב מאד חידושי טכניקה, הוא רכש כל מכשיר חדש שהופיע באותה תקופה והכניסו לביתו, למשל הפרימוס הראשון הופיע אצלם בבית וכך גם מכונת התפירה, בחדר המגורים המרווח עמדה מיטת אפריון גדולה ומפוארת של סבתא חיה עם וילונות תחרה שסגרו עליה מסביב.

בסיפוריה נהגה אימא שלי להתרפק בגעגועים עזים על זיכרונות הילדות שלה מבית סבא וסבתא, היא סיפרה שאהבה מאד להתארח בביתם ובלילה להירדם במיטה הגדולה יחד עם סבתא ולהתעורר בבוקר לקול זמזום הפרימוס שסבתא כבר שפתה עליו את קומקום הקפה לארוחת הבוקר.

היתה אהבה גדולה בין סבא עקיבא לסבתא חיה, סבא שהיה איש נעים הליכות, רגוע וקשור לרעייתו בכל נימי נפשו ונותן בידה את מלוא הסמכות לנהל את ביתה כרצונה, באופיים הם השלימו אחד את השנייה להפליא, ככל שהוא היה מתון ושלו, כך היא היתה אישה פעלתנית ונמרצת, כפי הנראה ירשה תכונות אלו מאימה, היא לא הסתפקה בטיפול במשפחתה בלבד, אלא הסתובבה בין הבריות ועזרה לחלשים, לזקנים ולנצרכים, ואף דאגה מידי פעם להכניס כלות לחופתן. כינו אותה בשם "כף-בוזשת" ("קוך - לעפל" ביידיש).

סבא רבא עקיבא ובתו חנה (אחותה של סבתא דינה)

סבא עקיבא עסוק היה בבית מלאכתו שברחוב חב"ד, כצורף זהב והיתה לו הזכות ליצור כתרי תורה, גביעי יין וקישוטים עבור בית הכנסת ה"חורבה" שבעיר העתיקה, ששנים רבות מאוחר יותר במלחמת השחרור, נשדדו על- ידי חיילי הלגיון הירדני כאשר הרובע היהודי בעיר העתיקה ירושלים נפל לידיהם.

לצבא הטורקי היתה תזמורת מרשימה ביותר, ובכל יום ששי לפנות ערב היו מגנים במגרש הרוסים על "הרוטונדה" (בניין עגול עם כיפה), וכן גם באירועים חגיגיים, במסדרים ובמצעדים הצבאיים.

יום אחד נכנס לבית מלאכתו של סבא עקיבא קצין טורקי ושאל אותו אם הוא בקיא בתיקון כלי נגינה בבית המלאכה שלו, ענה לו סבא עקיבא: אני לא רוצה לשקר לך, האמת היא שאינני בקיא בכגון אלה, אבל אם תביא לי את כלי הנגינה אנסה לעשות משהו.

הקצין הטורקי הביא לו קלרינט, סבא עקיבא בדק את הכלי, למד על מבנהו והצליח לתקן אותו, אחר-כך הביא לו הקצין חצוצרה וגם את זו הצליח סבא לתקן, וכך למד לתקן ולטפל ביתר כלי התזמורת ואף למד בעצמו לנגן על כמה כלי נגינה.

ואז שאל אותו הקצין הטורקי אם הוא יהיה מוכן לקבל עליו את תפקיד מתחזק התזמורת, סבא עקיבא הסכים לקבל את המינוי הזה והיה למתחזק הקבוע של התזמורת הטורקית המפוארת.

קטע בשפה העברית האוטנטית של אותה תקופה, מתוך ספר שכתב אחד מוותיקי העיר העתיקה, חיים המבורגר בספרו שלושה עולמות באותו עניין:

"על החצוצרות, החלילים והסימפניות של החיילים המנגנים או של שאר המוסיקאים, אם נפסק קולם, היה הוא (סבא רבא עקיבא) מטליא אותם בנחישות קלל אם נשברו.

ואם נסדקו, דבק הסדקים, כשגמר לתקן, עמד ובחן הוא תחילה את הכלי להשמיע קול.

ואחר כך באו החיילים ובחנו אם תיקן כראוי, וממילא נשמעו כל היום ברחוב זה תקיעות".

במוצאי שבתות היתה המשפחה מתכנסת אצל סבא וסבתא ולאחר ההבדלה שתו יין תוצרת בית שהם יצרו בעצמם מענבי חברון שחורים, וכטוב לבם ביין היה סבא מנגן להנאת כולם, והצעירים שבהם היו יוצאים במחולות.

סבא עקיבא וסבתא חיה שלחו את ידם גם לעיסוקים אחרים כמו במסחר בתבואה, הם שכרו אדמה באזור פורה מאד בג'רש שבעבר הירדן, ומינו מנהל עבודה ערבי מקומי, וגידלו שם חיטה לשם אפית מצה שמורה לפסח, הפיקוח נעשה בהכשר רב מירושלים.

יום אחד בהיותו בעבר הירדן, התארח סבא עקיבא אצל הפלחים המקומיים באוהל כדי לדון בענייני הגידול והעברת החיטה לירושלים.

בלילה בשכבו על משכבו, שמע את מארחיו, בסברם שהוא ישן, מדברים בינם לבין עצמם:

"היהודי הזה כבר עמוס בכסף רב, הגיע הזמן שנחסל אותו ונשדוד את כספו".

הוא לא עצם עין וחיכה עד שמארחיו נרדמו, ואז יצא חרש מהאוהל, קפץ על סוסתו ובדהירה ברח בחזרה לירושלים, לאחר מקרה זה חיסל לגמרי את עסקיו בעבר הירדן.

יום אחד הגיע סבא עקיבא הביתה לאחר שסגר את בית מלאכתו וסיפר לאשתו שהממשל הטורקי הוציא מכרז על מכירת אדמות מחוץ לחומות וכי גם הוא נתן בידם עירבון כתשלום ראשון עבור חלקת שדה. כאשר שמעה זאת זוגתו, לא מצא הדבר חן בעיניה,

והיא שאלה אותו: וכי מה הוא מתכוון לעשות בחלקת שדה שוממה זרועת סלעים וקוצים? האם לא חבל לבזבז את הכסף על זה? וביקשה ממנו ללכת לממשל ולקבל את כספי העירבון בחזרה. הוא עשה כרצונה וביטל את העסקה.

כתב על כך אחד ממשפחת וותיקי העיר העתיקה חיים המבורגר בספרו שלושה עולמות שיצא לאור בתשרי-תרצ"ט: (את הסיפור הזה, כמו את יתר הסיפורים, שמעתי עוד בילדותי מפיה של אמי ז"ל).

בין המתישבים הראשונים, היה איש אחד בשם ר' עקיבא גולדשמיד-נייפלד, ומכירו: ר' יוסף אפטייקר רכטמן. ר' עקיבא נייפלד בא לירושלים בשנת תר"ח כשהיה בן תשע שנים, היה לבוש קפטן וכובע גבוה לא חדש של קטיפה, הוא היה איש פשוט, תם וישר, היתה לו חצר חזקה, עם בתים גדולים ורבים, בדרך חמרי חברון והשוק של ביצים ועופות. הדרך לחצר החזקה: מרחוב הצבעים, כיום נקרא רחוב דוד, לקנטארה שדרך בה הלכו לרחוב חב"ד שבו החוש של רבי צדוק. שם בדרך חמרי חברון והשוק של ביצים ועופות מול חצר החזקה היתה לעקיבא בית מלאכתו – צורף.

כשנפתחו שערי ירושלים בלילה, וסר הפחד מן הרוצחים, בא ר' עקיבא למכרו ר' יוסף, ואמר לו: בוא ונשתתף לקנות לנו איזה מגרש מחוץ לחומה, נענע לו חברו בראשו, הלכו וקנו, מן הערביים או מאת הממשלה, מגרש המשתרע מן שער העיר וחוצה, עד סוף למגרש הרוסים, שעכשיו בתי המשפט של הממשלה בנויים עליו, מחיר האמה היה פרוטה או שתי פרוטות.

נתן כל אחד תחילת פירעון, חצי לירה טורקית של זהב (9 שילינגים) על מנת שלאחר המדידה של המגרש ישלמו המותר,

המודד בא למדוד, הבטיחו לו בקשיש מג'ידי כסף (4 שילינגים), שיפחית להם במידה והכל היה בסדר.

אולם אשתו של ר' עקיבא, (סבתא רבא שלי) שהיתה קפדנית ודברנית, נודע לה מעסק זה של בעלה, באה אליו בטענה: "עקיבא, רצונך ששודדים יבואו ויגזלו ממך הקרקע ויהרגו אותך ואותי ואת הילדים? לא אניח לך לעשות שטות שכזו בשום אופן!" לא נתנה לו מנוח, עד שהפסידו ר' עקיבא ור' יוסף את התחלת הפירעון, והקניה נתבטלה. אחר זמן מהקניה הראשונה שנתבטלה, בא ר' יוסף לחברו ואמר: "עקיבא, רצונך להיות שותף עימי לקנות לנו מגרש אחד?" ר' עקיבא חשב שהפעם לא יעלה עליו את רוגזה של אשתו, כיוון שאין כאן לא שודדים ולא הורגים, אמר לחבר: "משתתף אני עמך".

הלכו וקנו להם מגרש, שעכשיו בנוי עליו בית החולים האיטלקי, סמוך לשכונת מאה שערים" בעד סכום פשוט האמה, נתן כל אחד תחילת פירעון, לירה טורקית זהב, על מנת שאת המותר ישלמו אחר המדידה.

כשנודע הדבר לאשתו של ר' עקיבא, הלכה לאשת ר' יוסף ובאה אליה בטרוניה על בעלה,

שמציע עסקים של שטויות לבעלה, ואמרה לה: "אם בעלך יוסף רוצה להפקיר את חייו וחיי בני ביתך, מה הוא רוצה מבעלי? פגע בו באיש תם, שמסכים לכל דבר שמציעים לפניו,

אני לא אניח בשום אופן שבעלי יהיה שותף לעסק ביש שכזה".

חברו שתי הנשים יחד להפריע את בעליהן מהקניה ולבטל את השותפות שלהם, בכו לפני בעליהן, שלא יסכנו את חייהן וחיי בני ביתם, שימצאו כולם הרוגים.

הפסידו גם הפעם את התחלת הפירעון, נתבטלה הקניה ונתבטלה השותפות.

למדנו מזה כי ר' עקיבא צורף ור' יוסף רכטמן, היו מן הראשונים שקנו מגרשים מחוץ לחומה, אלא שנשותיהם עיכבו על ידם.

סבא רבא עקיבא אהב את עבודתו כצורף זהב, והתמיד בה עד זיקנה ושיבה.

הוא התבקש להכין מתנת יום הולדת עבור הקייזר פראנץ-יוזף מאת הקהילה היהודית בירושלים, סבא שאל את אנשי פמליית הקייזר: האם הוא יחפוץ בנדן לחרב? והם ענו לו שאינם רוצים כלי מלחמה עבור הקייזר, ואז הציע להם סבא עקיבא ליצור עבורו נרתיק מגילה מעשה אמנות עשוי כסף, אשר נמצא עד היום באגף המיוחד בספריה הלאומית האוסטרית בו נשמרות כל המתנות שקיבל הקייזר פראנץ-יוזף בחייו.

אי-מייל שקבלתי מבן דודי אברהם אצילי מקיבוץ זיקים :

"לשוש שלום רב"

'אם תרצו אין זו אגדה', ובכן, מסתבר כי מה שסיפרו לנו אימהותנו, אודות המתנה שיצר הסבא רבא עקיבא עבור הקייזר פראנץ-יוזף, כולה אמת.

יצרתי קשר עם המוזיאון היהודי בווינה, והם סיפקו לי את כתובת האגף המיוחד בספריה הלאומית האוסטרית, בו נשמרות כל המתנות שקיבל פראנץ-יוזף, כתבתי להם ואתמול הגיעה תשובה, ובכן, יש בידיהם שמונה פריטי מתנות שקיבל הקייזר מיהודים או ממוסדות יהודיים בירושלים, בין מתנות אלה נמצאים שלושה נרתיקי מגילה עשויים כסף, וכפי שכתב לי האחראי בהחלט יכול להיות שאחד הנרתיקים הללו הוא מעשי ידי הסבא רבא שלכם.

זאת ועוד, הוא יכול לשלוח לי באי-מייל תמונות של הפריטים הללו, אני מתכוון אכן להזמין תמונות אלו, וכאשר אקבלן, אשלח לך באותה דרך, אז החיים בהחלט מעניינים. להתראות לעת עתה אברהם.

שלום שוש,
יש שכר לעמל, אני מצרף בכאן כתמונה מצורפת, תמונות שלושת
נרתיקי המגילות שקיבלתי זה עתה באינטרנט מווינה, ואשר יש סיכוי
סביר שאחת מהן היא היא זו שנעשתה ע"י הסבא רבא שלנו, נרתיק
אחד מופיע פעמיים, פעם אחת בתמונה שלמה ופעם אחת בצילום
תקריב המאפשר לראות את הפיתוחים היפים של העבודה.
עד כאן אברהם.

(סגנון היצירה של נרתיק המגילה שיצר עקיבא מזכיר את
עבודותיהם של צורפי הזהב התימניים, הוא למד את מלאכת
הצורפות מצורף זהב יהודי תימני, ויש להניח שעקיבא הושפע
מסגנון העבודה של הצורפות התימנית).

נרתיק מגילה

באחד הימים, כבר בזקנתו, התכונן סבא עקיבא ללכת הביתה לסעוד את סעודת הצהריים שהכינה לו זוגתו, כמנהגו, לקח עימו את העבודות יקרות הערך ביותר שהיו באותה עת בבית מלאכתו, באותו היום לקח איתו את היצירה שהכין עבור הקייזר פראנץ יוזף, יצא מבית המלאכה כדי לנעול את הדלת, הניח את האוצר על גדר אבן בסמוך לבית המלאכה, הרים והצמיד את הבריח הכבד לרוחב הדלת, הכניס את המנעול לחריץ ונעל אותו. בהיותו ישיש וזכרונו החל לבגוד בו, שכח את האוצר שהיה מונח על הגדר ושם פעמיו לעבר ביתו, כאשר היה קרוב מאד לביתו נזכר פתאום באוצר שמונח שם באין משגיח, הסתובב לאיטו והחל מחיש צעדיו בחזרה לכוון בית המלאכה, לא עבר זמן רב ופתאום הוא שומע יהודי קורא לו: ר' עקיבא, ר' עקיבא, אל תדאג, עברתי ליד בית מלאכתך ומצאתי את האוצר, הנה אני מוסר לך אותו בשלמותו ולמזלך הטוב איש עדיין לא הספיק לגנוב אותו.

סבא עקיבא וסבתא חיה זכו לראות את קץ השלטון הטורקי בירושלים ואת כניסת הצבא האנגלי לעיר, אבל לא לזמן רב, באותו זמן השתוללה מגפת החולירע בירושלים ואנשים רבים מתו במחלה וגם סבתא חיה נדבקה בחולירע ונפטרה.

סבא עקיבא ידע שלא נותר לו זמן רב לחיות בלי אשתו האהובה סבתא חיה, ובהיותו פטריוט גדול של הצבא האנגלי ששחרר את ארץ ישראל וירושלים מעולם הכבד של הטורקים, השתוקק לראות במו עיניו ולו חייל אנגלי אחד לפני מותו. הוא בקש מחתנו אברהם שטמפפר שייקח אותו החוצה כדי לראות חיילים אנגלים, ליד הקיסלה עמדו שני חיילים אוסטרלים, אברהם ששלט בשפה האנגלית ניגש אליהם והסביר להם שהסבא הישיש הוא פטריוט גדול שלהם וכי הוא רוצה ללחוץ את ידיהם, הם ניגשו אליו לקחו את ידו בידיהם ונישקו אותו.

כעבור שבועיים נפטר סבא עקיבא בגיל שמונים וארבע שנים ונטמן בהר הזיתים לצד אשתו האהובה חיה.

יוסל היה בנם הבכור של ר' עקיבא וחיה, אחיו מוטל נולד אחריו. השניים ביחד היו צמד חמד בדחנים שהעדיפו להסתובב בין הבריות בסמטאות העיר העתיקה כדי לספר ולשמוע הלצות, על פני חבישת ספסלי בית המדרש לשם לימוד תורה, למגינת ליבה של אימא שלהם.

מבין הבנות זכורה לי חנה שנישאה לתלמיד חכם בשם ר' חיים זלמן וייסברג, יהודי חסיד בעל זקן עבות אדמוני שגם התמצא היטב בהוויות העולם שמחוץ לכותלי בית המדרש וגם ידע נרחב בהשכלה כללית והיה בבעלותו בית חרושת לסודה.

נולדו להם חמישה בנים ושתי בנות, היתה ביניהם אהבה גדולה, ובערוב ימיהם נפטרו אחד אחרי השנייה בהבדל של שלושה חודשים, זה קרה עם פרוץ הקרבות של מלחמת השחרור בירושלים, ועוד הספיקו לקבור אותם בהר הזיתים, ממש ברגע האחרון לפני שהעיר העתיקה נפלה לידי הלגיונרים הירדנים.

אחרי חנה היתה עוד בת וזו דינה שהיא סבתא שלי. היו עוד כמה בנים ובנות שנישאו והקימו משפחות.

יוסל, בנם הבכור של חיה ור' עקיבא גולדשמיד, היה דמות ציורית שהשתלבה להפליא בנוף סמטאות העיר העתיקה בירושלים, לבוש היה ג'ובה, מין כתונת פסים ארוכה, חגור באבנט רחב על מותניו, וכיסים עמוקים בצדדים ששלשל לתוכם כמה מטבעות נחושת טורקיות, והיה מהלך בסמטאות העיר העתיקה ומקשקש בהם כדי להקים רעש למען ישמעו הבריות ויתקנאו בו עד כמה עשיר הוא, אבל למעשה הוא היה עני ואביון, אבל שמח וטוב לב.

בעשרים ושלושה בדצמבר שנת 1929, הוקמה וועדת חקירה בירושלים בשם וועדת הכותל על ידי ממשלת בריטניה בעקבות מאורעות הדמים שהתרחשו באוגוסט 1929 (מאורעות תרפ"ט) בהם התפרעו הערבים לאחר שהמופתי חאג' אמין אל חוסייני האשים את היהודים שהם מסכנים את המסגדים, וביום ששי ה-23 באוגוסט 1929 גברה האלימות והתפשטה אל כל רחבי הארץ כאשר כנופיות ערביות תקפו יהודים בירושלים, מוצא, תל אביב, צפת ובמיוחד בחברון שם נהרגו באכזריות כ-67 יהודים ביניהם בחורי הישיבה, ובצפת גבו הפרעות כ-18 קרבנות, בס"ה נהרגו 133 איש ואישה ונפצעו מעל 300.

יוסל' ששלט בערבית בניב בדואי נשלח בזמנו, כשלושים ושמונה שנים לפני כן לבית לחם כדי לרכוש אבנים לריצוף סמטת הכותל. הוא התבקש לתת על כך עדות בפני וועדה זו, יוסל' התייצב בפני וועדת הכותל ומסר עדות שנתמכה על-ידי עדים יהודים אחרים שהופיעו אף הם בפני הוועדה כפי שמוצגת בזה, בתרגום מאנגלית לשפה העברית האותנטית מאותה תקופה.

את התיק המקורי מאותה פרשה גילה נכדו של ר' יוסל' קיבעס (הבן של עקיבא) עו"ד אברהם אמיתי, שעלה לארכיון הציוני, יחד עם בנו בן-ציון, נברו במסמכים ומצאו את התיק המקורי של וועדת הכותל שמונתה כדי לברר את סיבת הפרעות בשנת תרפ"ט הידועות כפרעות הכותל, ובו העדויות המקוריות כפי שניתנו בפני הוועדה שבהן גוללו העדים את מה שהתרחש.

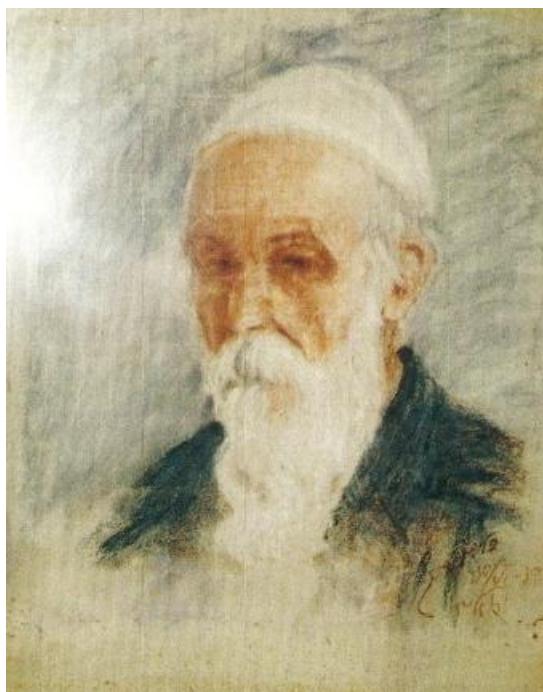
העדויות הזו התקבלה ע"י הוועדה, והכותל המערבי קבל הכרה רשמית כמקום תפילה ליהודים.

ומאז המשיכו יהודים להתפלל שם עד למלחמת העצמאות שאז נפלה העיר העתיקה לידי הלגיון הירדני, אחר-כך לאחר הפסקה של תשע עשרה שנים, המשיכו יהודים להתפלל שם לאחר

ששחררה העיר העתיקה יחד עם הכותל המערבי במלחמת ששת הימים ועד עצם היום הזה.

מטבע הדברים, המאורע הזה התפרסם באותה תקופה ושפך אור על הדמויות שהשתתפו בו, וכתוצאה מכך הגיעה הציירת והפסלת בתיה לישנסקי אל ר' יוסל קיבעס, שהיה דמות ציורית אותנטית של יהודי שנולד וחי כל חייו בתוככי סמטאות העיר העתיקה ירושלים.

ובשנת 1930, כשהוא בן שבעים שנה לחייו, העלתה את דמותו על הבד, הציור הזה תלוי על קיר ביתו של עו"ד אברהם אמיתי ברמת-גן.

ר' יוסל קיבעס ניפלד - ציור

הישוב היהודי זקוק היה להוכחות עבור וועדת הכותל על זכויותיהם על המקום הקדוש להם.

בזמן שהתנהל הדיון בפני ועדת החקירה, הופיע שם מטעם הערבים עו"ד ערבי בשם עבדול-אל-הדי מחברון, יוסל בפנותו אליו, דיבר בגוף שני, בלי גינונים של כבוד כפי שמגיע לעו"ד מכובד, וזה נפגע ונעלב מאד והתלונן על יוסל שמזלזל בכבודו.

"כיצד אני יכול לפנות אליך כרצונך, עול ימים שכמוך" ענה לו יוסל, "ואני הרי הייתי מוזמן לחגיגת ברית המילה שלך". כאשר שמע זאת העו"ד המכובד, השתנה יחסו ליוסל, נשק לו, והחל לפנות אליו בכבוד הראוי לאדם זקן ממנו ומכובד.

"אני החתום מטה, יוסף בן עקיבא גולדשמיד, כפי שהציג את עצמו בפני הלורד ארליי (Erleigh) בשעת מתן עדותו בפני וועדת הכותל שמונתה על ידי ממשלת בריטניה ב-23.12.1929, ושהוקמה בעקבות מאורעות הדמים שהתרחשו באוגוסט 1929 כפי שמוצגת בזה בתרגום מאנגלית לשפה העברית האותנטית מאותה תקופה:

PALESTINE COMMISSION ON THE DISTURBANCES OF AUGUST 1929

אני החתום מטה יוסף בן עקיבא תושב ירושלמי, יליד ירושלים בן שבעים שנה, הנני מוסר את הפרטים הידועים לי בעניין הכותל המערבי :

אני זוכר לפני שלושים וחמש עד ארבעים שנה, כשנרצפה על ידי הרצפה על יד הכותל הקיימת עכשיו, מקודם היתה הרצפה מבלטות דקות מאבן דקה ויפה כמו שיש אבל לא חזקה.

כשהתחילו לתקן את ריצוף הרחובות בכל העיר העתיקה, עשו קודם את התיעול, (תעלות השופכין) וזה נמשך שנתיים עד שלש שנים, עד שהגיעו אל הכותל המערבי.

כשהגיעו אל הכותל המערבי, עקרו את הרצפה וחפרו תעלת שופכין ובנו אותה מאבנים.

כשראיתי את זאת התחלתי לצעוק והתנגדתי להעברת התעלה דרך כל אורך הכותל.

הלכתי אל שני אנשים שהיו הגדולים בירושלים, והם ר' זלמן בר' נחום המנוח, וגם ה' יצחק רוקח המנוח.

עם שניים אלה האחרונים שהיו גדולי העיר, הלכנו אל הכותל וראינו את התעלה.

הם החליטו ללכת אל ראש העירייה סלים אפנדי חוסייני.

הלכנו כולנו אל סלים אפנדי חוסייני וטענו: כיצד יתכן שמקום קדוש ליהודים יסדרו תעלת שופכין ותחת רגלי המתפללים תהא קיימת תעלה?

סלים אפנדי חוסייני ראש העירייה נתן צו תיכף לשבור את התעלה.

למחרת הלכנו עוד פעם אל ראש העירייה והודינו לו על הצו שלו, ושאלנו אותו בדבר הרצפה מה דעתו, כיצד הוא רוצה לרצף ובאיזה מין אבנים.

הוא השיב: באבנים פשוטות כמו כל הרחובות.

אמרנו לו: לא יפה בשביל העולם שמקום קדוש כזה תהיה רצפה מאבנים פשוטות.

על זה השיב סלים אפנדי בדברים הללו: אתם מתפללים שם וזה משמש לכם בית-הכנסת ושאנחנו ניתן את הוצאות הריצוף? אנחנו (העירייה) לא נוציא כסף בשביל זה, אם אתם רוצים הביאו מרצפות משלכם כרצונכם ותעשו כאוות נפשכם.

ה"ה רוקח ור' זלמן הנ"ל שלחו אותי לבית לחם לקנות בלטות בשביל הרצפה.

הלכתי לבית-לחם והבאתי משם בלטות ואלו הן שנמצאות עכשיו על המקום.

כאשר הבאתי את הבלטות, סלים אפנדי חוסייני קרא לה"ה רוקח וזלמן ואמר להם :

אם אתם מרצפים את הרצפה בעצמכם הרי דרוש לכם רישיון מאת הממשלה.

שניים האחרונים הגישו בקשה אל הפח'ה, והפח'ה, עשה עליה את הערות הדרושות, והבקשה הועברה אל העירייה, והעירייה נתנה את הרישיון הדרוש.

הכסף שהיה דרוש לתשלום מחיר האבנים ושכר העבודה, ניתן מאת היהודים, הן אנשים פרטיים והן הכוללים.

אני הייתי שמש בחברה קדישא והייתי קונה אבנים בשביל מצבות, ולכן נמסרה לידי קניית אבנים, אבני בית-לחם חזקות מאד ולכן בחרתי באלו.

אני הייתי מבקר את הכותל המערבי לפעמים קרובות ותכופות מאד.

בעת עצירת גשמים היו יוצאים אל הכותל ואמרו סליחות ותקעו בשופר, בעת מחלות או גזירות על היהודים בחו"ל, היו מתפללים על-יד הכותל.

בית הקאדי היה על גבי המחכמה, והוא וגם כל חברי המחכמה היו שומעים משם את קול השופר והתפילה של תיקון חצות, ומעולם לא הפריעו ולא מחו.

מים הייתי רואה תמיד על-יד הכותל, במים השתמשו בשביל רחיצת הידיים לצורכי הכוהנים שעלו על הדוכן לברך את הקהל.

ספסלים ארוכים הייתי רואה תמיד על-יד הכותל, ותמיד היו מכניסים את הספסלים לחצר הסמוכה למשך הלילה.

העדות של יוסל מהארכיון הציוני :

Who was Selim?

שנים רבות עד גיל זיקנה לא עזב יוסל את תחומי עירו ירושלים העתיקה בה התגורר עד יומו האחרון, המקומות אליהם הרחיק ביותר היו ג'רש שמעבר לירדן לשם הגיע בעקבות עיסוקו של אביו עקיבא בגידול תבואה עבור מצה שמורה, בית לחם, חברון והשכונות החדשות שנבנו מחוץ לחומות, עד שהמציאות טפחה לו בפניו וטלטלה אותו למחוזות רחוקים ובלתי מוכרים, כמו למשל העיר תל -אביב הקטנה, בתו שושנה נישאה לבחיר ליבה שהיה קצין במשטרת המנדט. נולדו שני הבנים, (הבן השלישי יוסי נולד לאחר מותו של הסבא יוסל) והנפש יוצאת אל הנכדים, יום אחד הוא מעז, יוצא לדרך ומגיע לתל -אביב, ושם ישנו הים הגדול, את הפלא הזה חייב יוסל לראות במו עיניו, אולי גם אם יעמוד בו עוז רוחו, ינסה גם לטבול את כפות רגליו במים המלוחים, הוא מגיע לים, נשימתו נעתקת מפיו, ועיניו כמעט וקופצות מחוריהן : "חשבתי אומר יוסל שהים גודלו כגודל חמש או שש מקוואות של בית המרחץ בירושלים, אולי אף שבע או שמונה מקוואות רחמנא - ליצלן אבל שהים הוא כל כך גדול, בחיים לא הייתי מאמין, הפלא ופלא".

מכיוון שיצא יוסל אל העולם הגדול, החליט שלא יקפח את אסתר בתה של אחותו דינה - אמי היקרה. שמתגוררת עם בעלה ושלשת ילדיה בפתח-תקווה.

הוא מתיישב על "הדליג'נס" ומגיע לשוק הגדול ההומה אדם, יוסל סבור שבשוק הגדול בפתח-תקווה כולם מכירים את כולם כמו בשוק של העיר העתיקה או אפילו בשווקים של מחנה יהודה ומאה -שערים. וכך הוא עובר מתושב מקומי, לחלוץ שזה מקרוב בא, או פועל שהזדמן למושבה לחפש יום עבודה, והוא שואל: האם אתה יודע היכן גרה הבת של דינה שלי? כמובן שאיש לא הכיר את דינה שלו ולא את בתה אסתר, עבר שם איש ירושלים בשם מיישקה וזה הכיר את יוסל עוד מהעיר העתיקה, ניגש הוא אליו ואומר לו: בוא יוסל, אני אביא אותך לבת של דינה שלך.

אחיו הצעיר מוטל כבר היה איש העולם הגדול, הוא הגיע למושבות: רחובות, פתח-תקווה, חדרה, זיכרון-יעקב ועוד, בשליחותם של מוסדות שונים כמו ישיבות, בתי יתומים וכו' כדי לאסוף תרומות. אני זוכרת אותו כאשר היה מגיע אלינו הביתה לעיתים קרובות, לן אצלנו וקובע את ביתנו כמרכז הגיחות שלו למושבות הללו. למרות זיקנתו המתקדמת, היה במצב בריאות תקין בהחלט, והבדיחות שפעו מפיו כמו בימי עלומיו בסמטאות העיר העתיקה.

בצעירותם למדו יוסל ומוטל בישיבה בעיר העתיקה, כנראה שהאם חיה בכל זאת לא אמרה נואש, ומהיותה אישה חזקה ונמרצת שמסוגלת להשליט את רצונה, הצליחה להושיב אותם על ספסל הלימודים לתקופה מסוימת, בנין הישיבה היה ממול בית מגוריהם, ויתכן שלאם הייתה שם נקודת תצפית נוחה מביתה להשגיח שבניה לא יתפלחו לשוטט בסמטאות.

חברה ללימודים של יוסל ומוטל היה אברך צעיר בשם אברהם שטמפפר, הוא היה אחיו הצעיר של יהושע שטמפפר ממייסדיה הראשונים של המושבה פתח-תקווה. יהושע שטמפפר החל במסע לארץ ישראל בשנת 1869 תוך הליכה ברגל במשך כשבעה חודשים, וכאשר הגיע לירושלים ביום כ' בסיוון תר"ל 1870, פגש שם את הורי אמו – שלמה ואסתר ראב שעלו ארצה לפניו כדי לחיות בירושלים ובבוא יומם להיקבר באדמת ירושלים הקדושה, הוא היה מהוגי רעיון ההתיישבות מחוץ לחומות העיר ירושלים והקמת ישוב חקלאי בארץ ישראל כדי לאפשר ליהודי ירושלים הצעירים להתנתק מאורח החיים של אבותיהם שהתפרנסו מכספי החלוקה ששלחו נדבנים יהודים מקהילות ישראל בגולה, והיה ממייסדיה הראשונים של אם המושבות פתח-תקווה.

בעקבות הבן הבכור יהושע שטמפפר עלתה ארצה כל המשפחה מהונגריה - האב ר' בנימין שטמפפר הדיין וילדיו: מנחם -יהודה, עקיבא, בילה, רבקה, יחזקאל ואברהם. הם התיישבו בירושלים, המשפחה היתה מכובדת מאד בקרב יהדות הונגריה וגם בירושלים בקרב התושבים המקומיים. אברהם היה בן ארבע שנים בעלותו ארצה. עוד בהיותו נער, הצטרף לאחיו יהושע ומנחם יהודה שטמפפר והתיישב בפתח-תקווה.

בערבי שבתות וחגים הוצבו נערים שעדיין לא היו להם משפחות לשמירה על הגורן, ובאותו לילה הגיע תורו של אברהם לשמור. היתה חשיכה מוחלטת, פתאום התנפלו כמה מערביי הסביבה במטרה לשדוד תבואה מהגורן, הם פתחו ביריות, ואברהם נפגע מקליע רובה שספג בשוק הרגל שהיה תקוע שם עד יום מותו, הוא

השיב אש לכיוון הירי, ונלקח לטיפול רפואי ע"י התושבים שנזעקו למקום לשמע הירי.

בבוקר מצאו את אחד השודדים שרוע על האדמה ללא רוח חיים. אברהם נאלץ להימלט על נפשו מפני הז'נדרמים הטורקים שהגיעו למושבה כדי לערוך חקירה.

תושבי פתח-תקווה נתנו לו סוס זקן, והורו לו להסתלק מיד מהאזור, וכשהוא פצוע יצא ברכיבה והתרחק משם.

הוא הסתתר זמן מה בצפת. וכאשר נרגעו הרוחות חזר אברהם לירושלים והמשיך את לימודיו בישיבה.

סבא אברהם שטמפפר

חבריו ללימודים היו שני הנערים ילידי העיר העתיקה: יוסל ומוטל, השניים השתלבו היטב בסביבה, התלבשו בתלבושת מזרחית כמנהג המקום, ומצאו שפה משותפת עם שכניהם הערבים, הטורקים והארמנים, אברהם שטמפפר היה שונה, השפעת בית הוריו בעל התרבות האירופאית והגינונים האריסטוקרטים היתה חזקה עליו יותר, מה שלא הפריע לו לצפות לעבר ביתם של חבריו יוסל ומוטל ולהבחין באחותם דינה שהיתה נערה יפה ולהתאהב בה.

סיפור אהבה זה היה יוצא דופן לאותה תקופה, השדכן, שהוא הינו היוזם של כל קשרי החיתון אצל עדות ישראל של אותה תקופה, לא היה מעורב במקרה הזה, אלא היתה זו אהבה ממבט ראשון. ר' בנימין שטמפפר שהתאלמן מאשתו חנה עוד זמן רב לפני כן והתחתן עם אשתו השנייה ייטל שהיתה אחותה של חנה אשתו הראשונה ואם ילדיו, דאג שילדיו יינשאו ויקימו לעצמם משפחות, וכאשר הגיע הבן אברהם לפרקו, החלו לשדך לו את מיטב הבנות מהמשפחות המיוחסות ביותר בירושלים, אבל הוא דחה את כולן ולא אמר מדוע.

לבסוף לקחו האב לשיחה ושאל אותו לפשר הדבר, ומדוע הוא מסרב להינשא? "לא העזתי להגיד לך אבא", ענה לו אברהם בנו, "אבל מכיוון ששאלת אותי, אענה לך, אינני מסרב להינשא, נהפוך הוא, אני דווקא רוצה מאד, כי חשקה נפשי בדינה בת ר' עקיבא גולדשמיד שהוא צורף זהב, אבל חששתי ששידוך זה לא יהיה מכובד מספיק בעיניך ותתנגד לו".

כאשר שמע זאת ר' בנימין, הרגיע את בנו ואמר לו, כי זה דווקא מכובד מאד בעיניו להשתדך ליהודי המפרנס את משפחתו בכבוד מיגיע כפיו, ושנית בני, הנך יתום מאם, ואין מסרבים למשאלות לבו של יתום. ואז שלח ר' בנימין שטמפפר שדכן לר' עקיבא ואשתו חיה ובקש מהם את בתם לאישה עבור בנו, כמובן שר' עקיבא ואשתו חיה הסכימו מיד לשידוך המיוחס הזה בחפץ לב.

אברהם ודינה שטמפפר, שהם סבא וסבתא שלי, נישאו במזל -טוב וקבעו את מקום מגוריהם ב"חוש" שברובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים, שם נולדו להם ארבעת ילדיהם הראשונים. תחילה נולדה הבכורה חנה, אחריה נולדו שלמה, רבקה ואסתר - אימא שלי.

מכיוון שיכולתי לשוחח עם סבתא דינה בשפת היידיש, שמעתי מפיה סיפורים מימי עלומיה מביתו של חמיה ר' בנימין שטמפפר, כילדת העיר העתיקה שם קבלה את חינוכה, היה עליה ללמוד ולהסתגל למנהגים החדשים כדי להשתלב בבית בעל אורח חיים ונימוסים אירופאים, היא סיפרה לי על שולחן האוכל המשפחתי עם כלי הכסף היפים וגינוני הנימוסין שהיו נהוגים בין בני המשפחה, אבל ר' בנימין שטמפפר, ברוב נדיבותו ואצילותו היה מתחשב בכלתו, וכדי שתרגיש מקובלת בקרב בני המשפחה, היה נוהג להבליט את יתרונותיה ומשבחה באזני כולם על מסירותה למשפחתה ועל בקיאותה בסידור התפילות וברכת המזון שידעה בע"פ.

הגידול הרב של האוכלוסייה היהודית במחצית השנייה של המאה ה-19, נוצר בגלל הכמיהה העזה של יהודים לעיר הנצח ירושלים והם נהרו אליה כדי להגשים את חלומם הגדול על שיבת ציון. אי לכך נוצרו תנאי צפיפות באזור המגורים שבין החומות, שכתוצאה מכך הידרדרו תנאי התברואה בעיר העתיקה, ובעיות המים היו קשות ביותר.

המים היו זורמים לבורות הישר מהרחובות ומהגגות כשהם מזוהמים, לא היו מחטאים אותם כיאות והמגפות היו פורצות במידה רבה כתוצאה משתיית המים העכורים הללו.

סבתא דינה שטמפפר

בינתיים התחילו לבנות את השכונות החדשות שמחוץ לחומות העיר העתיקה, סבא אברהם שטמפפר מהיותו אדם מודרני ובעל ערכי תרבות מתקדמים, עזב בהזדמנות הראשונה שהיתה לו את העיר העתיקה עם משפחתו ועבר לגור לשכונה חדשה מחוץ לחומות. תחילה גרה המשפחה בשכונת "אחוזה" שנוסדה ע"י

קבוצת אנשים מיקירי העיר, וביניהם סבא אברהם שטמפפר שהקימו את חברת "אחוזה" שבה מצאו חבריה הזדהות בהשקפת עולמם המתקדמת, ועזרה הדדית איש לרעהו.

בהמשך התפתחה חברת אחווה גם לפעילויות חשובות נוספות, ביניהן הקמת שכונת "אחוזה" הירושלמית בשנת תרס"ח (1908). חברת אחווה פעלה גם לרווחה כלכלית של יהדות ירושלים הנאנקת ממצוקה, וכן להורדת מחירי המצות לפסח, ועוד פעולות לטובת הציבור.

ובנוסף דאגה חברת אחווה גם לקישור העדות האשכנזיות והספרדיות זו בזו, במשפט ההיסטוריה קשה לומר אמנם שההצלחות היו מרחיקות לכת, אבל אחווה מצידה ניסתה את כוחה למען האיחוד החשוב הזה.

מאוחר יותר עברו לשכונת בתי ההונגרים שנבנתה מול מאה שערים ושהוקמה בשעתו על ידי קבוצת חסידים מהונגריה, שלמען בנייתה נשלח יהושע שטמפפר לארה"ב כדי לאסוף כספים.

זו היתה התקופה שתושבי פתח-תקווה נאלצו לעזוב את המושבה בגלל הקדחת שהפילה בהם חללים, והוא הסכים לצאת למסע זה רק בתנאי שיאפשרו לו לאסוף כספים גם עבור פתח-תקווה ותושביה.

בבתי ההונגרים נולדו לאברהם ודינה שלושה ילדים נוספים: מאיר, רחל ויהודית.

ר' אברהם שטמפפר היה שונה מיתר דיירי השכונה, הללו לבשו בגדים חסידיים: מעילים שחורים ארוכים, גרביים לבנות, ובשבתות, בחגים ובשמחות חבשו "שטריימלים", ואילו אברהם לבש חליפה אירופאית רגילה עם מעיל קצר ומגבעת אנגלית כפי שחבשו בלונדון.

יהודי ירושלים השתייכו לקהילות שונות בגולה וחיו מכספי החלוקה ששלחו אליהם תורמים יהודים מקהילות אלו. הם לא עבדו אלא חבשו כל היום את ספסלי בית המדרש ולמדו תורה.

לעומתם סבא אברהם סרב בכל תוקף לקבל את כספי החלוקה והיה משכים קום והולך ל"שטיבל" לתפילת שחרית שבו היו מתפללים "עמך" אנשי עבודה, בעלי עסקים זעירים, בעלי מלאכה ושירותים שונים שמיהרו לעמל יומם.

סבא אברהם היה מוכר בירושלים כבן למשפחה מיוחסת מאד שגם עסקה בשליחויות ציבוריות לרווחת הכלל, ודיירי השכונה עצמו עין "מהתנהגותו המוזרה", ולמרות זאת המשיכו לכבד אותו. לאחר התפילה מיהר אברהם לעבודת יומו כדי להשתכר למחייתו ולפרנס את משפחתו.

הוא עבד בבית דפוס כסדר אותיות וכאשר העופרת ממנה היו יצוקות אותיות האלף-בית הזיקה לבריאותו שגרמה לו להרעלת עופרת, עבר לחברת "זינגר" ועבד כסוכן מכירות של מכונות תפירה.

דינה שטמפפר ומשפחתה

סבא אברהם שטמפפר היה אהוב על בני משפחתו, ידידיו ומכריו, הוא אהב את סבתא דינה התחשב בה מאד שהיא מטופלת בשבעה ילדים, ועשה הכל כדי לסייע לה בעבודות הבית.

באותה תקופה הלחם היה נאפה בבית, הוא סייע בידה ללוש את הבצק ולגלגלו לכיכרות, אחר-כך הניחו את המאפה בתבניות אפיה לפני לכתם לישון כדי שיספיק לתפוח במשך הלילה.

למחרת, השכם בבוקר לקח סבא אברהם את התבניות למאפיה שהיתה מול ביתם, והכניס אותם לתנור האפייה, ומשם המשיך את דרכו לבית הכנסת לתפילת שחרית.

כאשר חזר מהתפילה הלחם כבר היה אפוי, והוא לקחו והביאו הביתה למשפחתו.

בבית הכין דייסה לילדים ופרס להם את הלחם הטרי, הכין עבור הילדות הקטנות כריכים עבור בית הספר, ורק אז הלך לעבודת יומו.

בשנים ההן עדיין לא היו מים זורמים בבתי התושבים, אצל כל משפחה במטבח הבית עמדה "טנאג'ה", מיכל חרס גדול דמוי כד, ושואב המים השכונתי שאב מים מן הבור שהיה בחצר הבית, נושא אותם על ה"אסל" (מוט שמניחים על הכתפיים ותולים עליו שני דליי מים), ושופך אותם לתוך ה"טנאג'ה" לשימושם של בני הבית. כאשר הגיעה "שמחת בית השואבה" במוצאי שמחת תורה, החסידים מתפללי בית הכנסת היו עוברים מבית לבית, פורצים למטבחים, שולפים מתוכם את ה"טנאג'ות" החוצה למרפסות ולחצרות, הופכים אותן ושופכים את המים על הרצפה, וכולם רוקדים ומקפצים בתוך השלוליות זכר לניסוך המים בבית המקדש שקשור בהכנות לבוא עונת הגשמים.

ועל זה אמרו חכמים: "מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה בימיו".

באותם זמנים, הישוב היהודי בירושלים היה חשוף למקרי שוד וגניבה ואי אפשר היה לסמוך על הגנתם של השלטונות הטורקים, וקרו מקרים ששודדים וגנבים ערבים נצלו מצב זה והיו גונבים ושודדים ככל שהזדמן להם.

ומהפחד של אלו שנפל על התושבים היהודים, הם שכרו את שרותיהם של שומרים, גם כן ערבים, שיגנו על השכונה, כל שכונה העסיקה שומר שכזה.

לעיתים קרובות השומר בכבודו ובעצמו התגנב בלילה להפחיד אותם, בועט בדלת או משאיר עקבות חשודים, ובבוקר פנה למשפחה וסיפר להם בהתרגשות שבלילה הוא הבריח גנבים וגזלנים, כמובן שכולם היו אסירי תודה על שכביכול הציל את חייהם, ושלשלו לידיו סכומי כסף.

מאחורי הבית במורד המדרגות האחוריות היה שדה פתוח שגבל עם שכונת בית-ישראל.

כל יום אחה"צ הופיע שם עדר עזים שחורות בהנהגת רועים בדואים, עקרות הבית היו יורדות וכלים בידיהן לקנות חלב ישר מעטיני העז לתוך הכלי.

שנים רבות מאוחר יותר גם אני זכיתי למלא את שליחותה של סבתא דינה, לרדת לעדר שבשדה ולהביא לה כלי מלא בחלב עיזים טרי וריחני.

את מצרכי המזון קנו בשווקים של מאה-שערים, מחנה-יהודה או מידי פעם הלכה סבתא דינה לערוך קניות בשוק של העיר העתיקה, ובאותה הזדמנות ערכה ביקור אצל הוריה עקיבא וחיה, כאשר הללו עוד היו בחיים, הם התגוררו בעיר העתיקה כל חייהם באותו בית מעל שורת החנויות, עם אותה חצר עילית.

יום אחד בעברה דרך שער יפו הבחינה דינה בהתקהלות, היא התקרבה למקום וראתה אנשים רכובים על סוסים אבירים, ואז התברר לה שהיתה עדה למעמד היסטורי, כאשר ראתה במו עיניה

את הקייזר וילהלם השני שהד"ר הרצל עשה מאמצים רבים כדי לפגוש אותו, השנה הייתה שנת 1898.

בגלל המצב הכלכלי הקשה בירושלים, ניסה סבא אברהם שטמפפר את מזלו ביבשת הרחוקה אוסטרליה, אבל נוכח לדעת שכדי לפרנס משפחה גדולה, יהיה עליו לעבוד שישה וגם שבעה ימים בשבוע, מה שיגרום לידי חלול שבת, זו היתה התקופה של לפני מלחמת העולם הראשונה, ולפני מהפכת אוקטובר ברוסיה, ועדיין לא היה קיים שבוע עבודה מקוצר בן חמישה או שישה ימים, לפעמים פועל נאלץ לעבוד שבעה ימים בשבוע כדי לפרנס את משפחתו. וכאדם שומר מצוות, בשום פנים ואופן לא היה מוכן להתפשר על חילול שבת. הוא שהה שם משך שלוש שנים, וחזר ארצה ממש לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

ה'פתיה בשפה מליצית ממכתב המלצה שכתב יהושע שטמפפר
לאחיו אברהם :

ב"ה

פה המושבה פתח-תקווה: אסרו חג של שבועות שנת התרס"ג
(1903).

מארץ ירדן ומשפת הירקון אקרא לכל אהובי ורעי ומטיבי די בכל
אתר ואתר שלום!

26

פה המולדת פתח תקווה אסרו חג של שבועות שנת התרס"ג, 1903

אשר ירדן, ומשפת הירקון אקרא לכל אהובי ורעי ומטיבי די בכל אתר ואתר
שלום!

ה'פתיה בשפה מליצית ממכתב המלצה שכתב יהושע שטמפפר
לאחיו אברהם :
פה המושבה פתח-תקווה: אסרו חג של שבועות שנת התרס"ג
(1903).
מארץ ירדן ומשפת הירקון אקרא לכל אהובי ורעי ומטיבי די בכל
אתר ואתר שלום!

יהושע שטמפפר

סבא אברהם שטמפפר

בשנת 1914 פרצה מלחמת העולם הראשונה, מצב הישוב היהודי בארץ בכלל ובירושלים בפרט היה קשה מאוד, תקופה זו היתה מן הקשות בתולדות הישוב, ג'מאל פאשה, מושלה הצבאי של ארץ ישראל הטיל על הישוב גזירות קשות, וככל שמצבם של הטורקים הדרדר והלך, החמירו הדיכוי והרדיפות.

השלטון הטורקי העריץ לא היה ידידותי כלל וכלל כלפי הישוב היהודי. הצבא הטורקי ובני בריתם הגרמנים הובסו במרבית הקרבות, הם ידעו שהיהודים מצפים בכליון עיניים ליום בו יכבוש הצבא האנגלי את ארץ -ישראל, לכן התנקמו ביהודים על כל צעד ושעל, היה רעב כבד בארץ ובירושלים. השלטון הטורקי לא סיפק מספיק מזון לתושבים, כי גם להם לא היה, וצבאם היה רעב, יחף ולבוש בלואי סחבות.

כמו כן תקפו את הארץ פגעי טבע כמו התקפות ארבה, פרצו גם מגפות בירושלים שהותירו אחריהן יתומים רבים. משפחת אברהם ודינה שטמפפר, מהיותם נתינים של הקהילה האוסטרו -הונגרית, שפר מצבם, הם היו זכאים להגנתם של הקצינים הגרמנים, בעלי בריתם של הטורקים, ואף חייל טורקי לא העז לגעת לרעה ביהודי שהיה נתין הממלכה האוסטרו -הונגרית. הם גם קבלו הקצבת מזון, ולא אילצו אותם להתגייס לצבא.

באותם ימים לשרת בצבא הטורקי היה מוות כמעט בטוח, חיילים מתו ממחלות וממגפות יותר מאשר מקליעי רובה. ולכן, אנשים רבים שהיו חייבים בגיוס, הסתתרו בעליות הגג ובמקומות מסתור אחרים. אנשים הוצאו להורג בתליה על סיוע בהסתרת עריק מהצבא, ועל כל דבר פעוט שנחשב כפשע בעיני השלטון הטורקי.

היו מקרים שסוחרים סרבו לקבל תשלום בשטרות נייר, כי היה ידוע לכל, שעם התבוסה הסופית, לא יהיה כל ערך לשטרות אלו, לכן דרשו לקבל מטבעות זהב, וכאשר הלשינו עליהם בפני

השלטונות, הם הואשמו בביזיון של המטבע הטורקי, ופסק הדין היה מות בתליה.

באותם ימים היה זה מחזה רגיל לעבור ליד שער שכם ולראות גופת תלוי מתנדנדת שם.

מאיר בנם של אברהם ודינה נסע לפתח-תקווה עוד לפני פרוץ המלחמה, ונמנע ממנו לחזור לבית הוריו בירושלים, אלי - דוד בן שלמה שטמפפר מפתח-תקווה למד בישיבת המשתלמים בירושלים והיה מבוקש ע"י הטורקים מכיוון שהיה חייב גיוס, סבא אברהם לקחו לביתו, סידר לו ניירות מזויפים מתאימים כאילו היה בנו מאיר וארגן תצלום משפחתי משותף יחד עם כל בני המשפחה, מאיר, שהיה צעיר מאלי - דוד ובעל מבנה גוף צנום והיה ברור למשפחה שהוא לא יתקבל לצבא בין כה וכה, התייצב במקומו בלשכת הגיוס בפתח-תקווה, ואכן כך היה, בראותם אותו, שלחו אותו מיד הביתה.

אבל, כאמור, היה רעב כבד בירושלים, ויהודים לא ידעו מהיכן ישיגו מזון להחיות את נפשם ונפשות ילדיהם, והיו גם כאלה שהיו מוכנים לעשות כל דבר למטרה זו. וכך נענה אחד היהודים

שהיה מוסר ידוע, והיה מכונה ה"קאסאבר" ע"ש מוצאו מהעיר קאסאב שבפלך ואהלין, לכרוז שהוציא השלטון הטורקי להסגיר לידי עריקים תמורת פרס כספי גבוה, והוא הלשין על סבי אברהם על שהוא מחביא את העריק אלי - דוד שטמפפר מפתח-תקווה.

ובאישון לילה אחד, בעטו ז'נדרמים טורקים בדלת דירתם של משפחת אברהם שטמפפר בירושלים, פתחו להם את הדלת באימה ופחד, ואלו התפרצו פנימה בזעם, ודרשו להסגיר לידם את העריק אלי - דוד שטמפפר מפתח-תקווה.

סבא אברהם השתדל להפגין קור רוח, ונשבע בכל הקדוש לו שזהו בנו מאיר, ואף הציג בפניהם את התעודות המזויפות ואת התצלום המשפחתי המשותף.

היה אך כפסע בין החיים לבין הוצאתו להורג בתליה של סבא אברהם, אבל למזלו הרב, לאחר ששלשל לכיסיהם של הז'נדרמים הטורקים סכום שוחד נכבד, ובעזרת בורא עולם, הם שוכנעו והניחו לו.

ביום בו נכנסו האנגלים ובראשם הגנרל אלנבי לשערי ירושלים, רכובים על סוסים אבירים שטרם נראו כמותם בארץ, היתה שמחה וצהלה ברחובות ירושלים.

אנשים חיוורי פנים הגיחו ממקומות המחבוא, מהמרתפים ומעליות הגג, בהם הסתתרו כדי להימנע משרות בצבא. מספרת אימא: אבא שלה ר' אברהם שטמפפר לקח את ילדיו לחזות בכניסת האנגלים לירושלים. ואחר כך נעמד בפתח חדר המדרגות של אחד הבתים, פתח בקבוקי יין, וחילק לעוברים ושבים.

ילדי שכונת בתי-ההונגרים התחנכו בחומרה על -ידי הוריהם החרדים שהיו כפופים לרבני ומנהיגי הקהילה הקנאים, הבנים למדו בחדר ובישיבה, ועל הבנות נאסר ללמוד בבית - הספר. מכיוון שסבא אברהם לא השלים עם העובדה שבנותיו לא תרכושנה השכלה כללית, הוא שכר שני מורים שהגיעו לבית המשפחה בערבים כדי שאף אחד בשכונה לא יבחין בהם, אחד לימד את הבנות עברית וחשבון, והשני לימד אותן אנגלית. אסור היה לדבר בשכונה בשפה העברית, כי זוהי שפת הקודש ומשמשת אך ורק לתפילה וללימוד תורה, שפת הדיבור בין הילדים היתה ביידיש.

אנשי השכונה ומנהיגיהם הקיצוניים התנגדו לציונות וציפו לביאת המשיח, ועד אז ראו עצמם כאילו יושבים עדיין בגלות.

אברהם שטמפפר העדיף שבנותיו תלמדנה בבית -הספר, אבל הוא ידע שאם הוא ישלח אותן לשם, יטילו עליו מנהיגי השכונה חרם, מה שהוא לא יכול היה להרשות לעצמו מבחינה חברתית וכלכלית. אימא שלי אסתר, הבוגרת מבין הבנות הצעירות של המשפחה, וכנראה גם נועזת, לקחה את שתי אחיותיה הקטנות רחל ויהודית בידיהן ורשמה אותן לבית הספר בירושלים, היא לא אמרה דבר להורים, אף לא לאבא, כי ידעה שמוטב שהאב לא ידע, שאם במקרה ייתפסו הילדות על-ידי משמרות הצניעות, הוא יוכל לטעון שלא ידע על כך דבר, וכאשר נודע לסבא אברהם שבנותיו לומדות בבית -הספר, עשה עצמו כלא יודע אבל בתוך ליבו היה מרוצה מאד, תחילה למדו שלושה הבנות בביה"ס "עזרא" שנוסד על -ידי חברה מגרמניה שפתחה שלושה בתי-ספר לילדים יהודים בירושלים, ביפו ובחיפה. שפת הלימוד והדיבור בביה"ס היתה גרמנית, הבנות השאירו את ילקוטי הספרים אצל קרובי משפחה שגרו בעיר מחוץ לשכונה, וגם הקפידו על תלבושת צנועה כאשר הן חוזרות הביתה לשכונה מבית-הספר.

הן למדו שם כשלוש שנים, אחר -כך פרצה בירושלים "מלחמת-השפות", קם "גדוד מגיני השפה" ששלח פעילים צעירים לרחובות העיר ולמוסדות, והם העירו לכל יהודי שדיבר יידיש או שפה זרה אחרת והורו לו בנחרצות: עברי דבר עברית! כמובן שגם סבא אברהם הסכים עם הרעיון הזה ואמר: אם יש בית -ספר עברי, הילדות שלנו תלמדנה בבית-ספר עברי! ואז הן עברו ללמוד בביה"ס "למל" ששפת הדיבור היתה בעברית. משם עברה יהודית שהייתה תלמידה מצטיינת לביה"ס "מיס-לנדאו" (אוולינה דה רוטשילד) ששפת הלימוד היתה באנגלית. יהודית שלטה בשפות: אנגלית, גרמנית, צרפתית וערבית.

סבא אברהם שטמפפר נפטר בשנת 1920 בגיל צעיר יחסית, כבן 54 ונטמן בהר-הזיתים בקרבת מקום ל"יד -אבשלום", הוא

השאיר אחריו אלמנה שהיתה עדיין מטופלת בילדים קטנים, הצעירה ביניהם יהודית הייתה רק בת אחת עשרה שנים.

המושבה חדרה נוסדה ע"י אנשי העלייה הראשונה בשנת 1891 (תרנ"א) והוכרזה כעיר בשנת 1952.

המתיישבים הראשונים הגיעו מהערים ריגה, וילנה וקובנא שבליטה ובלטביה, תחילה גרו בחאן שהיום הוא משמש כאתר מורשת היסטורית של ההתיישבות במקום.

המתיישבים סבלו מתנאים קשים בשל הביצות, ורבים מביניהם גם צעירים וילדים קטנים מתו ממלריה.

נוסף לזאת סבלו מהתקפות רצחניות של ערביי הסביבה, במאורעות שנת תרפ"א בשעת ההתנפלות ריכזו את התושבים בבית שניאורסון כדי להגן עליהם והוחלט להפקיר את הרכוש, עם זאת, ריכזו את הפרות והסוסים של האיכרים בחצר "דורשי-ציון" במרכז המושבה.

אימא שלי אסתר שהיתה נערה צעירה הגיעה לביקור מירושלים אצל אחותה הבכורה חנקה וגיסה יוסף חיים פרל, שהיו מהמתיישבים הראשונים במושבה חדרה, ונקלעה לתוך ההתנפלות הזו ופונתה יחד עם כל התושבים לבית שניאורסון המוגן. תפקידה היה למלא את מחסניות הרובים בכדורים עבור המגינים שלחמו בכנופיות הפורעים.

דודתי חנה (חנקה) מחדרה היתה איכרה שטיפלה במשפחתה ובמשק ביתה, היא הובילה פחי מים על החמור, אפתה לחם בטאבון, השקתה את הפרדס, טיפלה בלול התרנגולות, ועבדה מאור ראשון ועד אור אחרון, ובלילה נפלה על משכבה עייפה עד מוות.

יוסף חיים עבד כ"מנקר" ודאג לכשרות הבשר במושבה, היה לו קול ערב מאד ושימש גם כחזן בבית הכנסת, ילדיהם היו בנימין, אברהם וחיה.

מאז שמלאו לי שמונה שנים, נהגה אמי לשלוח אותי כל שנה בחופש הגדול לחדרה כדי לסייע לדודתי בעבודות הבית, ועשיתי זאת עד שהסתיים החופש הגדול שאז חזרתי ללימודים.

הבן שלמה היה נשוי לחיה, ילדיהם שנולדו להם: פנינה ויששכר, תחילה גרה המשפחה בירושלים ואחר-כך עברו לחדרה, שלמה עבד שם כרוקח וחובש, מאוחר יותר נסע לאוסטרליה וחי שם עד יום מותו.

נכדו מיכה כרמון ורעייתו בתיה עם בני משפחתם חיים בירושלים. סבתה של בתיה, רבקה רבינוביץ לבית בקר היתה אחותם של נשות "השומר" – צפורה אשתו של אלכסנדר זייד, קיילה אשתו של ישראל גלעדי (שעל שמו נקרא כפר גלעדי) ואסתר אשתו של השומר מאיר קוזלובסקי.

סבה עקיבא רבינוביץ היה אחיינם של משפחת וילקנסקי: מאיר וילקנסקי – סופר העלייה השנייה, ויצחק וילקנסקי ממניחי היסוד לחקלאות העברית, סופר, אגרונום ובוטנאי שעל שמו נקרא מכון וולקני לחקר החקלאות.

נכדו מיכה כרמון מספר על תולדות חייו של סבא שלמה שטמפפר: שלמה שטמפפר (1891 – 1947) בן אברהם נולד בירושלים, דודו (אחי אביו) – יהושע שטמפפר – היה אחד ממייסדיה של המושבה היהודית הראשונה בארץ ישראל – פתח-תקווה, בגיל צעיר נשא לאישה את חיה לבית לוי – בת למשפחה ותיקה בירושלים – דור חמישי לר' גבריאל שטוקלייסקובר אשר הגיע ארצה עם ראשוני תלמידיו של הגאון מוילנא בראשית המאה ה-19.

רבים מצאצאיו של ר' גבריאל עסקו ברוקחות , בני משפחת
גבריאלוביץ שנקראו על שמו וכן וולוויל-זאב, מוטקה אפטייקר לוי
ור' פישל אפטייקר לוי.

שלמה שטמפפר

שלמה שטמפפר למד רוקחות משני גיסיו – פישל ומרדכי לוי. כיאה לבני משפחת שטמפפר שפרצו את החומות והשתלבו בסביבה חקלאית, מצא שלמה עבודה בשנת 1920 כרוקח – חובש במושבה חדרה.

שם בחדרה אכולת הקדחת עמד לשרות הקהל החדרתי והסביבה. הוא הגיש עזרה רפואית בלי יוצא מהכלל ובלי הבדל דת וקהילה, בשעות היום והלילה, בשבתות ובחגים במענה לבני הישוב היהודי וכן לערבים שהועסקו אצל היהודים.

הוא הכין תרופות גם לתושבי קבוצות גן-שמואל, כרכור, חפצי-בה וכן ליתומי בלקינד, שהובאו לארץ אחרי הפרעות ברוסיה. העבודה כללה גם הגשת עזרה רפואית והכנת תרופות לבהמות בעת הצורך.

במכתבים אותם כתב לוועד המושבה חדרה, ובתשובות שקיבל (המכתבים אותרו בארכיון מוזיאון הח'אן בחדרה) – מתוארים תנאי העבודה הקשים.

שלמה שטמפפר עצמו, חלה בקדחת הצהובה.

מן המסמכים עולה, בנוסף, כי וועד המושבה התנגד לכך כי "יתומי בלקינד" חברי קופת החולים וה"פועל המזרחי" – אשר לא היה באפשרותם לשלם, יקבלו תרופות בהקפה. שלמה שטמפפר אולם על ידי הוועד שלא ימשיך לגלות רוחב לב ולספק תרופות ללא תשלום לנזקקים.

גם תושביה התימנים של שכונת "נחליאל" אשר חיו במצוקה גדולה, נדרשו על ידי וועד המושבה לעמוד בדרישות התשלומים בבואם אל בית המרקחת.

פנינה סמסונוב הקשישה, בת המושבה – זוכרת את הרוקח שלמה שטמפפר ואת עבודתו לצידו של הרופא ד"ר טרבלוס.

בהיותה ילדה שברה את היד, ועל גבי החמור שהיה האמבולנס של אותם הימים, ואשר היה נהוג בידי ערביה – הוחשה לבית

המרקחת, בבית המרקחת מתחו הרופא והרוקח את ידה, גבס לא היה באותם הימים, וכך התהלכה משך חודשים עם יד קשורה לצוואר.

פנינה זוכרת בנין קטן בן שני חדרים בו ישבו הרופא והרוקח. בבית המרקחת היו ארונות זכוכית ודלפק ארוך.

גם שליטתו הרהוטה של הרוקח שלמה שטמפפר בשפה העברית זכורה לה גם כן.

בשנת 1926 נאלץ שלמה שטמפפר אשר לא היה רוקח מוסמך, לעזוב את עבודתו, זאת בעקבות התקנות החדשות שהנהיגו שלטונות המנדט.

שלמה שטמפפר לא הצליח למצוא עבודה אחרת, הוא היגר לאוסטרליה וממעט הכסף שהשתכר שם, שלח תמיכה לאשתו החולה וילדיו שנשארו בירושלים.

הוא נפטר בגיל צעיר באוסטרליה וקברו מצוי בבית הקברות היהודי במלבורן.

רבקה (איקה) נישאה לאברהם סגל, בן למשפחה מיוחסת מצפת, נולד להם בן בשם דוד, אבל לא היתה פרנסה בארץ, ואברהם נסע לחפש את מזלו באוסטרליה הרחוקה, רבקה ובנם דוד הצטרפו אליו, אבל גם שם לא שפר מזלם, אברהם לא התמיד בעבודה והם סבלו ממחסור, גם מזג האוויר לא היטיב עם בריאותה של רבקה והיא חלתה.

גם הניתוק ממשפחתה היה קשה עליה, במיוחד כאשר בריאותה היתה רופפת והיא נזקקה לעזרתם, ואז קמה יום אחד, עלתה על אנייה ביחד עם הילד, נפרדה מבעלה שנשאר במלבורן שבאוסטרליה, וחזרה לירושלים, ומאז נשארו רבקה ובנה דוד לגור עם סבתא דינה בבתי - ההונגרים בירושלים, בתקופת מלחמת העולם השנייה התגייס דוד סגל לצבא הבריטי ושרת במדבר המערבי באפריקה.

אמי אסתר מצאה מקום עבודה ועזרה בפרנסת הבית, אלו היו השנים שלאחר סיום מלחמת העולם הראשונה, ובירושלים נותרו יתומים רבים שהוריהם מתו ברעב ובמגפות, והיה צורך לדאוג להם, וכך נוסדו בתי-יתומים שטפלו בילדים האלה.

היא מצאה מקום עבודה כמטפלת בילדים יתומים במוסד שהקים הד"ר גולדשמיד - יהודי הולנדי איש חינוך שהגיע לירושלים עם אשתו ושלוש בנותיו הוא היה מחנך בעל רמה גבוהה, והילדים זכו לחינוך מעולה.

ביזמתו של ד"ר פייטלוביץ למען קירובם של יהודי אתיופיה הפאלשים, הובאו לירושלים ארבעה נערים ושוכנו במוסד היתומים של ד"ר גולדשמיד, ואסתר טיפלה גם בהם, הם היו תלמידים מבריקים ובחלקם נשלחו אח"כ לגרמניה להמשך לימודים גבוהים במטרה לחזור לכפריהם באתיופיה כדי להקים בתי ספר עבור ילדי הקהילה היהודית. הם נהגו לשוחח איתה שיחות נפש, והביעו את דאגותיהם לעתידם כשחורים בתוך אוכלוסיה לבנה.

בין כתלי המוסד הזה של יתומי המלחמה, הסתובבה גם דמות נוספת כמו חיה נרדפת, זה היה ידידו הטוב של הד"ר גולדשמיד עוד מימי לימודיו באוניברסיטה בהולנד.

הד"ר ישראל דה-האן שהפך מיהודי מתבולל לחוזר בתשובה קנאי, והתחבר לחוגים החרדים הקיצונים ביותר מסוגו של הרב זוננפלד, הוא התנגד לציונות, ואף השתתף במשלחת אנטי ציונית ביחד עם הרב זוננפלד אל השלטון הבריטי שהסבה ליישוב היהודי נזק רב.

הוא ידע שמבקשים את נפשו ומצא מקום מקלט אצל ידידו מנהל בית היתומים.

לפעמים נזקק לשירותים שונים, ופנה לאמי אסתר בשפה הערבית דווקא, הוא ידע שהיא שולטת בשפה זו, והיה מעוניין להתאמן

בדיבור הערבי מכיוון שלפי טענתו המשיח עדיין לא הגיע, ועם ישראל נמצא בגלות ועליו להיות נתין צייתן מתחת לשלטון המוסלמים, אבל אסתר ענתה לו בכעס גלוי, ואמרה שתענה לו אך ורק אם יפנה אליה בשפה העברית, והיא מסרבת לדבר עמו בערבית. האווירה בירושלים הייתה עוינת מאד כלפיו.

את ימיו היה מבלה בתפילות כשהוא שקוע בתוך ארון הקודש בבית-הכנסת של המוסד.

יום אחד הודיע לידידו הד"ר גולדשמיד שהוא חייב לגשת לבית הכנסת של בית החולים שערי צדק, שהיה מוכר כבית חולים וואלאך, שגם הוא – הד"ר וואלאך, מנהל בית החולים היה מאנשי שלומו של הד"ר דה-האן, השוכן מרחק כמה רחובות משם לתפילת מנחה-מעריב במניין.

ידידו הד"ר גולדשמיד הזהיר אותו שלא יעז לצאת החוצה, אבל הוא התעקש שהוא מכיר דרכים נסתרות ומעברים בתוך חצרות הבתים והבטיח שיהיה זהיר, וכך הוא עזב את המקום, וכעבור זמן קצר, נשמעו היריות ששמו קץ לחייו, הוא לא הרחיק לכת, מבקשי נפשו ארבו לו בחוץ וחסלוהו.

אמי אסתר נסעה לבקר את בני המשפחה בפתח-תקווה, הכירה שם חלוץ בשם יצחק שטרן מרוסקובה שבטרנסילבניה ונישאה לו. הם היו ממייסדיה הראשונים של כפר-גנים שלידי פתח-תקווה, נולדו להם שלושה ילדים : אברהם, שושנה וחיה.

מאיר שטמפפר האח הצעיר חי בתקופת מלחמת העולם הראשונה בפתח-תקווה, החיים בירושלים החרדית לא תאמו את מאוויי ליבו, הוא העדיף את חברתם של החלוצים הצעירים שבאו לבנות את הארץ על פני האווירה החרדית הירושלמית, ולכן נטש את העיר והלך לחיות במושבה פתח-תקווה ונתקע שם עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

כאשר הוצאה פקודת הגירוש על הישוב היהודי בפתח-תקווה, והחזית עם האנגלים התנהלה בסמוך, התעוררה בעיה מה לעשות עם ארכיון המושבה והיכן להחביא אותו.

מאיר שעבד לפרנסתו כפועל בפרדסי המושבה, ובאופן מיוחד היו נהירים לו שבילי פרדסו של ר' שלמה שטמפפר, לקח על עצמו להטמין את הארכיון בתוך בור שחפר במעמקי האדמה בפרדס שטמפפר.

לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה, עבר לחדרה וחי שם בקרבת אחותו חנה ובעלה יוסף חיים פרל, ואחר כך הצטרף לארגון "בני-בנימין" שהוקם בשנת 1924 ע"י ארגון של אנשי חזון צעירים מבני המושבות הותיקות, והיה בין מייסדיה הראשונים של נתניה בשנת 1928, הוא התחתן עם זהבה, ונולדו להם שלושה בנים ובת : ארנון, אהרון (ארכה) אברהם וחיה.

לאחר שאסתר עזבה את ירושלים עקב נישואיה, נפל עול פרנסת הבית על הבנות הצעירות רחל ויהודית שבינתיים בגרו וסיימו את לימודיהן.

רחל עבדה גם כן במוסד של ילדים יתומים, וגם השתלמה במלאכת התפירה.

היא התברכה בכישרון רב ובתבונת כפיים, עדות לכך אפשר למצוא באלבום התמונות המשפחתי המראה אותה ואת אחיותיה לבושות במיטב המחלצות שהיו באופנה באותה תקופה - מעשה ידיה של רחל להתפאר.

יצירות האופנה של רחל, בצילום: רחל, יהודית וחברתם דבורה

רחל נישאה לחלוץ מלטביה בשם אריה שומכר ונולדו להם שלושה ילדים : רותי, יעל ונתן. הם גדלו בשכונת המקשר בירושלים, אריה היה מנהגי המקשר הראשונים בירושלים ועבד על קו 9 שנסע להר הצופים, לאוניברסיטה העברית ולבית חולים הדסה. הבן נתן שרת בצה"ל כאלוף משנה בחיל השריון, כאשר פרשו לגמלאות עברו להתגורר בקרבת שתי הבנות רותי ויעל עם משפחותיהן במושב "ניר-בנים".

החתונה של רחל ואריה שומכר

אסתר, רחל, יהודית, חברתם דבורה ובנימין - פורים בירושלים

אסתר, רחל ויהודית שטמפפר

יהודית בת הזקונים לאחר שסיימה את ביה"ס מיס-לנדאו, קיבלה מישרה בהכשרת-היישוב. היא נישאה גם כן לחלוץ בשם אהרון (ארצ'יק) אצילי (איידלמן) מביאליסטוק ונולדו להם שלושה ילדים : אברהם, רבקה (איקלה) ויוסי, המשפחה התגוררה בשכונת רוממה בירושלים, ובשנת 1946 עברו לגבעתיים ואחר-כך כאשר יצאו לגמלאות, הצטרפו לקיבוץ "זיקים" מקום מגוריו של בנם אברהם ומשפחתו, יהודית עבדה כמורה בביה"ס בקיבוץ וארצ'יק התמנה כמרכז בנייה של הקיבוץ ואחר-כך כפועל במפעל המקומי.

דודתי יהודית התגוררה עם משפחתה בתקופת מלחמת העולם השנייה בשכונת רוממה בירושלים, בצמוד לכפר הערבי שייח' באדר, זו היתה תקופת מלחמת העולם השנייה, והיא הדריכה את נשות הכפרים שייח באדר וליפתא כיצד להתנהג במקרה ותהיינה הפצצות אוויריות וכיצד לארגן את המקלטים, הפגישות האלה נערכו בביתו של המוכתר בחסות אשתו היפהפייה הבלונדינית. ארצ'יק, בעלה של דודתי יהודית עבד במחנות הצבא הבריטי ברפיח, בחברון ובקלייה ע"י יריחו.

היו בשכונה שתי חנויות, אחת של עוסמאן והשניה של עלי עוואד. בחנותו של עוסמאן פגשה דודתי יהודית את המוכתר שביקש ממנה לעשות עבורו התכתבויות באנגלית.

וכך הכירה את משפחתו.

בתקופת אל-עלמיין הציע לה המוכתר לעבור עם ילדיה לביתו והוא יגן עליהם כאשר הגרמנים יכבשו את הארץ, שלזאת ציפו ערביי ארץ-ישראל בקוצר רוח.

הוא יאמר להם שהיא אשתו השנייה ואלה ילדיו, גם לו היו שני ילדים בלונדינים.

ומה עם בעלי? שאלה אותו דודתי יהודית – "הוא ילך לאן שכל הגברים ילכו..."

ענתה לו דודתי: "יא חוואג'ה מוסה עיסא אנחנו עוד נראה מי יהיה זקוק לעזרה שכזו, אני ושלוש ילדי נישאר עם היהודים, ואני מקווה מאד שהגרמנים לא יזכו להיכנס לירושלים ובכלל לארץ-ישראל".

למוכתר הזה היה בן יפה-תואר, ושונא יהודים גדול, בירושלים היו מאז ומתמיד בעיות במחסור במים.

יום אחד נכנסה דודתי יהודית למסעדה של אחיו של המוכתר עם קומקום גדול כדי לקבל שם מים, היה שם ערבי זקן, נחמד מאד שעבד שם ותמיד נתן לה מים כאשר היה מחסור.

הזקן מילא עבודה את הקומקום במים, עמד שם בנו של המוכתר ואמר לו בערבית, הוא לא ידע שדודתי יהודית מבינה ערבית: "מא תעתיש מוייה לליהודי חליהו ימות", (אל תיתן מים ליהודי, תן לו למות").

דודתי יהודית הוציאה שני גרוש מכיסה, השליכה לעברו על השולחן ואמרה לו:

"חוד מין שאן אלמויה, בידנא ננשופ אש ביסאווי אליהוד ואש אנתי בתסאווי".

(קח כסף בשביל המים, אנחנו רוצים לראות מה יעשו היהודים, ומה אתה תעשה").

הוא לקח את הכסף והשליך בחזרה אליה ואמר לה: "רוחי אשתרי חבל מן שאנכ".

(לכי לקנות חבל לתלות את עצמך), ענתה לו דודתי, אסתנא למה ננשופ מן יחתאג' לו (חכה עוד נראה מי יהיה זקוק לזה), ושפכה את המים והלכה משם לחנות השנייה של עלי עוואד כדי למלא את הקומקום.

הערבים ערכו מצעדים של ארגונייהם הסמי צבאיים, הנג'אדה והפותווה, זה לא היה הכי נעים לצפות בהם, מכיוון שהם התכוונו לעשות שפטים ביהודים ברגע שיפלוש לכאן הגרמנים, ובנו של המוכתר היה מהמפקדים של אותם ארגונים, וגם עבד בשביל

ה-C.I.D. ("בולשת" הבריטית של משטרת המנדט), וגם הוא לא זכה להגשים את מזימותיו. לוחמי הלח"י חיסלו אותו בביתו כשהוא מתחבא מתחת למיטה חמוש באקדחו. אחיו של המוכתר היה מרגל כפול וכאשר צה"ל השתלט על השטח, הציעו למוכתר להעביר את אחיו בשלום לרמאללה או ליריחו, הוא סרב, ודודתי יהודית לא יודעת מה עלה בגורלו.

ילדיה של סבתא דינה אהבו אותה ודאגו לה גם לאחר שנישאו והקימו משפחות, אבל את המרב עשו עבורה רחל ואריה. אריה שומכר היה מהנהגים הראשונים של חברת המקשר בירושלים, הוא עבד על קו 9 שנסע מהעיר לבית חולים הדסה והאוניברסיטה העברית על הר הצופים. הוא היה אדם יקר עם לב זהב, סבתא דינה גרה בביתם משך שנים רבות והם טיפלו בה במסירות וסעדו אותה בנאמנות. רותי ויעל בנותיהם של רחל ואריה, מספרות שבילילות שבת וחג ליוו את סבתא דינה לבית-הכנסת בקריית-משה, מכיוון שהתקשתה להגיע בכוחות עצמה מפאת זקנתה, וגם בגלל ראייתה הלקויה. היא היתה מתקשטת בבגדי חג ששמרה במיוחד למטרה זו: שמלה לבנה עם נקודות כחולות, סינר תחרה לבן וצעף (שאל) לבן. בבית לאחר התפילה היה אריה חתנה מקדש על היין לכבודה ועורך קבלת שבת מסורתית, למרות שהמשפחה הייתה חילונית. הודות לסבתא דינה למדו ילדי המשפחה רותי, יעל ונתן להעריך ולכבד את המסורת היהודית.

אי אפשר לדבר על סבתא דינה מבלי להזכיר את קופסת הטבק שלה, שהיתה מונחת בכיס שמלתה, ומדי פעם היתה פותחת אותה, נוטלת קמצוץ בין האגודל לאצבע, ומגישה אותו לנחיריה, שואפת

שאיפה עמוקה ומתמכרת לריח המיוחד הזה, כאשר אני נזכרת בסבתא דינה, עולה באפי ריחו החריף של הטבק שלה.

בתקופת מלחמת העצמאות בזמן המצור על ירושלים כאשר הפגזים שנורו מכיוון נבי-סמואל ומר-אליאס התעופפו מעל הבית, עמדה סבתא בגבורה ולא התלוננה והשתדלה לא להכביד על אף אחד. היה מחסור במזון, ומים היו במשורה, לא היה מקלט בבית, הניחו את מיטתה מתחת למדרגות ומילאו שקים בחול והניחו אותם בפתח הכניסה לחדר המדרגות. לאחר תום הקרבות כאשר פינו את שקי החול, מצאו בתוכם כמות רבה של רסיסים, המצב היה קשה שבעתיים עבור אישה זקנה כבת שמונים.

הלגיון הירדני חלש על הכביש לירושלים הנצורה ממשטרת לטרון, התנהלו קרבות קשים כדי לסלק אותם משם, אבל ללא הצלחה יתרה, והוחלט לפרוץ בינתיים דרך חלופית הידועה כ"דרך-בורמה" אשר באמצעותה ניצלה העיר מרעב וכניעה בשל המחסור במזון, בנשק ובתחמושת.

עם פריצת המצור על ירושלים על-ידי חיילי הפלמ"ח, ופתיחת "דרך-בורמה", העביר דודי אריה שומכר שהיה נהג "המקשר" את סבתא דינה באוטובוס שלו שהוריד חיילים לשפלה ושהיה מהראשונים שעברו בדרך זו, והביא אותה אלינו, ובגילה הקשיש צלחה דרך חתחתים זו בגבורה.

סבתא דינה היתה מעורה בכל ההתרחשויות שקרו בארץ, היא העריצה את בן-גוריון, ואני זוכרת כאשר נפטר נשיא המדינה הראשון הפרופסור חיים וויצמן, ישבה ליד מקלט הרדיו והקשיבה למהלך ההלוויה ששודרה ועיניה זלגו דמעות. סבתא דינה אהבה מאד להקשיב לשידורי הרדיו בשפת היידיש, והתעניינה בכל הנאמר שם.

כאשר השמיעו מוזיקה ברדיו, הייתה רוקעת ברגליה לקצב המנגינה עם נעלי הלכה השחורות והעדינות שלה.

סבתא דינה האריכה ימים, היא נפטרה בשנת 1952 בגיל 82 שנים, היא זכתה לראות בהקמת מדינת ישראל, אבל ירושלים כבר היתה מחולקת, ונמנע מהמשפחה לטמון אותה לצדו של בעל נעוריה האהוב ר' אברהם שטמפפר שהיה קבור בהר הזיתים בקרבת מקום ליד אבשלום, והיא נטמנה בהר-המנוחות בגבעת שאול.

יצחק נולד ב-י"א אלול שנת תרנ"ח (1898) בעיירה רוסקובה שבצפון טרנסילבניה, הנמצאת בלב הרי הקרפטים, להוריו ר' יוסל ורויזה כץ, בקהילה חסידית, שיושבת לה ומצפה למשיח שיבוא, ואינה יודעת פשרות בכל האמור לגבי דת ואמונה, הם השתייכו לחצר חסידית שהרבי עומד בראשה.

בני משפחתו התפרנסו מחקלאות, גידלו חיטה ותירס וכל מה שנזקקו למשק הבית, גם רפת פרות הייתה בחצר ביתם, שסיפקה למשפחה חלב, גבינות ושמנת עבור הממליגה. היו בחצר גם אווזים מפוטמים לבשר, ובפלומה שלהם השתמשו למילוי שמיכות הפוך שחיממו אותם במזג האוויר המקפיא בחורף.

סבא ר' יוסל כץ מרוסקובה

היהודים התגוררו בעיירה לצידם של הגויים הרומנים וההונגרים, ובאו איתם גם בקשרי מסחר, האב ר' יוסל כץ שימש גם כמלמד לילדי העיירה היהודים, והיה ידוע כקשוח מאד בתפקידו, שלא הרפה מתלמידיו עד שידעו את משנתם על בוריה.

סבתא רויזה והבת שרה

עם תום מלחמת העולם השנייה, פגשתי ניצולי שואה שהגיעו לארץ, והם סיפרו לי שאת בקיאותם בתורה ובתלמוד הם זוקפים לזכותו של המלמד ר' יוסל כץ שבגלל יראתם מפניו, שיננו את תלמודם בשקידה.

אנשי המקום, וגם היהודים בתוכם, בלטו בכוחם הפיזי הרב, וזאת בגלל אויר ההרים הצלול, והימצאותם בחיק הטבע.

אזור טרנסילבניה השתייך לממלכה האוסטרו-הונגרית שבראשה עמד הקייזר פראנץ - יוזף ירום הודו, שנטה חסד ליהודים, ואלו היו מתפללים לשלומו.

כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, גויס יצחק לצבא האוסטרו-הונגרי, עם עוד צעירים בני גילו, שיחד עברו את כל מוראות המלחמה.

תקופת המלחמה היתה קשה מאוד גם עבור הוריו ובני משפחתו, החזית התנהלה סמוך לאזור מגוריהם, והחיילים היו פושטים מידי פעם במשקים החקלאיים, לפי פקודת קציניהם, ומחרימים לעצמם מזון מכל הבא ליד, אם זה בראשי בקר, או ביבולי השדה, עד כי התרוששו כמעט לגמרי.

לאחר ש"מדינות המרכז" הלוחמות בראשות גרמניה הובסו בקרבות, נכבש אזור מגוריהם טרנסילבניה על-ידי "מדינות ההסכמה" והשטח עבר לידי רומניה, ויצחק גויס שנית לשרת כחייל בצבא הרומני.

לאחר תום הקרבות וסיום המלחמה, שב יצחק לביתו ומשפחתו, הוא התבונן סביבו, והגיע למסקנה שאינו רואה כל עתיד בעיירת הולדתו, ולא מצא ולו סיבה אחת כדי להישאר שם, בעיירה הגלותית שבשליטת הרומנים האנטישמים.

באותו זמן החלו לנשוב רוחות חדשות מכיוון ארץ האבות שאליה היה מתפלל ומייחל יום יום בתפילותיו. החלו גם להגיע שליחים מארץ-ישראל שהביאו לעיירה את בשורת הציונות. הוא גם

הושפע מאד מעלילות הדם שנרקמו נגד יהודים כאלפרד-דרייפוס, ומנדל-בייליס, ומיד הבין שעקב כל הדברים הללו הוא חייב לעזוב את בית הוריו ולעלות כחלוץ לארץ-ישראל.

הוא לא היה בן יחיד, היו לו עוד שני אחים ושלוש אחיות שנשארו לצידם של ההורים. אביו התנגד לעלייתו ארצה וטען שאין כל צורך לדחוק את הקץ, ומה גם שהסכנה רבה בארץ-ישראל מפורעים ערבים.

אבל לאחר הפצרות מרובות ומאמצים לשכנע אותו, נתן לו אביו את ברכת הדרך. בתנאי שייתן לו תקיעת כף כי לא ישכח את משנת בית אבא, כי ינהג ביושר כפיים, ולא יסטה מדת אבותיו, ויקיים את כל המצוות כדת וכדין. ואכן הוא קיים את הבטחתו לאביו במלואה מבלי לסטות אפילו מקוצו של יוד, עד ליומו האחרון.

יצחק מצא לעצמו עבודה ביקב שהכניסה לו מעט מזומנים, נפרד מהוריו, אחיו ואחיותיו, ועלה על אנייה שהובילה בקר לארץ - ישראל תמורת עבודה בטיפול בפרות.

ובוקר בהיר אחד הוא מוצא את עצמו יורד מהאנייה בחוף יפו, נקי מנכסיו שהכילו את בגדיו וחפציו, וצרור הכסף הדל שנגנבו על - ידי המלחים הרומנים.

מאחר שלא היו בידיו דמי נסיעה לכיוון פתח-תקווה, לא התייאש ושם פעמיו לשם בהליכה רגלית, השנה הייתה שנת 1921 (מאורעות תרפ"א) הדרכים היו בחזקת סכנת נפשות מפורעים ורוצחים ערבים, ובהיותו באמצע הדרך ליד הפרדסים פגש בערבי ושאל אותו לכיוון הדרך המובילה לפתח-תקווה, וזה הורה לו והלך לדרכו.

יצחק המשיך לצעוד במרץ, ובעודו צועד הבחינו בו פועלים יהודים שעבדו בפרדס וקראו לעברו: חבר, לאן מועדות פניך? ענה להם יצחק: לפתח-תקווה, ואז הרימו את קולם, והזהירוהו: חבר, למזלך הטוב הבחנו בך בעוד מועד, דע לך שאתה צועד היישר

לתוך כפר של פורעים ערבים ידועים לשמצה, ואם תגיע לשם, לא תצא ממנו חי לעולם. וכך התמזל מזלו והוא הגיע חי ובריא לפתח-תקווה.

יום הגיעו למושבה היה היום שלאחר הלוויותיהם של ארבעת חללי ההתנפלות על פתח-תקווה : אבשלום גיסין, נתן רפפורט, חיים צבי גרינשטיין וזאב אורלוב זיכרונם לברכה, באביב שנת תרפ"א.

על קברם נשבעו אבות המושבה ואיכריה מתוך חרון אף, לא להעסיק יותר פועלים ערבים שבגדו במעסיקיהם היהודים והתנפלו עליהם לרצחם נפש, אלא להעסיק אך ורק חלוצים עבריים.

שבועה זו עודדה את החלוצים הצעירים שרבים מהם רעבו ללחם בגלל מחסור במקומות עבודה, רבים חזרו לגולה מחוסר ברירה, ואחר-כך בתקופת מלחמת העולם השנייה נספו בשואה, ביניהם היו חברים טובים של יצחק. ואף היו גם כאלה שהתביישו לחזור הביתה לגולה ולהיפגש עם בני משפחותיהם שמלכתחילה התנגדו לעלייתם ארצה, ושלחו יד בנפשם.

שבועה זו לא האריכה ימים ולאיכרי פתח-תקווה היה נוח יותר להעסיק את הפועלים הערבים בגלל תשלום שכר העבודה הזעום שהפועל הערבי המסתפק במועט, היה מוכן לקבל, והחלוצים המשיכו להיות מחוסרי עבודה ולרעוב ללחם.

יצחק בגלל חוסנו הגופני הרב ורצונו הכביר לעבוד בנאמנות, היה פועל מבוקש אצל האיכרים והפרדסנים, הוא גם הסתפק במועט ואגר את מעותיו עד שהספיקו לו לרכוש עשרה דונם אדמה בכפר-גנים.

חלוצים על הפיגום (יצחק עומד ראשון משמאל)

עוד מבית הוריו היה מקובל שלא עובדים בחול המועד, ולא רק בימי החג עצמו כפי שנהוג בארץ, כאשר הגיע חג הפסח, היה יצחק אובד עצות, אם יהיה בטל מעבודה משך שבוע ימים, לא יהיו לו אמצעים כדי להתקיים, ואולי מעסיקו גם עלול לפטרו מהעבודה.

מה עשה? כפי שהיה נהוג בקהילה בה גדל, הלך לרב ושטח בפניו את בעייתו, האם לעבוד בחול המועד, או לשבות ולחגוג. ענה לו הרב החכם: בני, ימי חול המועד עוד יהיו לך אי"ה רבים מאד בארצנו, אבל עבודה, לא תמיד תהיה לך, ואם למזלך הטוב יש לך עבודה, עצתי לך, אל תניח לה לחמוק מבין אצבעותיך, וצא לעבודה גם בחול המועד וה' יהיה בעזרך.

בשנתיים הראשונות לעלייתו ארצה, גר באוהל יחד עם חבריו החלוצים, אכל במסעדת פועלים שאת הארוחות בשלו חלוצות צעירות ובימים שהיה מובטל, הסתפק בכיכר לחם מיום האתמול שמחירו היה זול יותר, ודג מלוח ליום.

יצחק היה מראשוני "הפועל המזרחי" במושבה, הוא היה איש תורה ועבודה במלוא מובן המילה. לעתים היה לוקח חלק בהתכנסויות או בערבי ריקודים עם חבריו החלוצים "המזרחיסטים", אבל לרוב אפשר היה למצוא אותו לאחר יום עבודה בבית-הכנסת בתפילת מעריב, ואחרי התפילה בלימוד פרק בתנ"ך ותלמוד שבוזה התמיד כל חייו עד ליומו האחרון.

הוא עורר את תשומת ליבו של אחד מהאחים גלובמן שהעריך את החלוץ הצעיר בגלל תכונותיו אלו, ושידך לו את קרובת המשפחה אסתר שטמפפר הירושלמית שהייתה נוהגת לבוא לביקורים אצל משפחתה בפתח-תקווה בחופשותיה מעבודתה בבית היתומים.

אסתר היתה בתו של ר' אברהם שטמפפר, אחיו הצעיר של ר' יהושע שטמפפר, ממייסדיה הראשונים של פתח-תקווה, ודינה בת ר' עקיבא גולדשמיד (נייפלד) שהיה צורף זהב בעיר העתיקה ירושלים, הזוג הצעיר התארס בשעה טובה, והיו לחתן וכלה.

יום אחד הוזמנו לביתם של הדוד והדודה מוטל ושרה בן-ציון, שהיו אנשים אמידים מאד והתגוררו בתל - אביב לארוחה חגיגית לכבוד החתן - כלה, יצחק ואסתר התלבשו חגיגית, והחלו לצעוד לכוון אחוד-רגב, תחנת האוטובוס דאז.

בדרך מבחינה אסתר בדמות שעוקבת אחריהם, הם פונים ימינה, הבחור פונה ימינה, הם פונים שמאלה, הבחור פונה שמאלה, צמוד מאחריהם, ואז היא שואלת את חתנה האם ידוע לו מי זה העוקב אחריהם? והוא עונה לה בשקט, כן, אני מכיר אותו, הוא חלוץ, חבר שלי, והוא מחוסר עבודה ואין לו מה לאכול, וזה כמה ימים שלא באה ארוחה משביעה לפיו, אמרתי לו שיבוא איתנו לדוד העשיר ושם הוא יקבל ארוחה טובה, אלו היו זמנים קשים מאד עבור החלוצים הצעירים.

חתונת יצחק ואסתר שטרן

את החתונה חגגו בחוג המשפחה בפתח-תקווה, אם הכלה דינה שטמפפר, והאחים והאחיות הגיעו מירושלים ומחדרה, אחרי החופה התייצבו כולם לצילום משפחתי: במרכז עומדים החתן והכלה ושתי האחיות הצעירות של אסתר, רחל ויהודית משני

הצדדים. יושב למטה הדוד מנחם יהודה שטמפפר בזקנו הלבן, לידו יושבת דינה אם הכלה ובתה הבכורה חנה מחזרה עם שלושת ילדיה.

מצד ימין עומדים ר' שלמה שטמפפר ואשתו שרה פייגעל, למטה מצד ימין יושבות שתי בנותיו יהודית ולאה (דכה). משמאל עומדת שושנה בן -ציון, עם הוריה, למעלה מצד שמאל עומד זאב בן-אריה, ורבקה אשתו יושבת משמאל ומחזיקה בבנם אשר, לידה יושבת רחל קיבילביץ עם בתה חנה (תלמי), נמצאים בצילום עוד רבים וקרובים מאד, וחבל שאין לי כבר את מי לשאול כדי לזהות אותם בשמם.

לאחר החתונה שכרו דירה קטנה בפתח-תקווה, ובעזרת מעט חסכוניות שאסתר חסכה מעבודתה בירושלים, החלו לבנות את ביתם על האדמה בכפר-גנים, יצחק למד בארץ את מלאכת הבנאות ובנה את הבית כמו ידיו וניצל כל רגע פנוי בין עבודתו בפרדסים או בבניין כדי לעשות לביתו, ועבד אפילו בחג הפועלים האחד במאי כאשר היה חפשי מעבודתו, עד שהבחינו בו הפועלים כשהוא רוכב על גמל בתוך שיירה שהביאה חומרי בנין לאתר הבניה, גלגלו אותו מעל גבו, והזהירו אותו שלא יעז יותר לחלל את חג הפועלים האחד במאי...

כאשר קירות הבית עמדו על תילם, אזל הכסף ולא הספיק להמשכת העבודה ובנית הגג, ובכל זאת החליטו יצחק ואסתר - ההורים שלי לעבור להתגורר בבית.

עדיין היה קיץ, מזג האוויר היה נעים ונוח, נשבו רוחות קלילות מכיוון מערב, ולא הורגש ביותר חסרונו של הגג שהוחלט לבנותו כאשר ירווח מעט מבחינה כספית.

וכך חלף הזמן בקלילות וכבר צפו לקראת החגים, ראש השנה, יום הכיפורים וסוכות, גם בית כנסת הוקם בכפר והביאו רב שישמש בקודש.

ואז בלי הודעה מוקדמת ניתך היורה לתוך הבית, והזוג הצעיר נמלט אל מתחת לשולחן שם מצא מסתור ממתך הגשם העז. למחרת רכש יצחק רצועת אברזין המשמש לתפירת אוהלים וכיסה בו את הגג, עד שהצליח לאסוף די ממון לבניית גג הרעפים. יום אחד הופיעה הדודה שרה בן-ציון בכרכרה רתומה לסוס, יושבת לצידו של עגלון המושך במושכות, הם עצרו ליד הבית שבכפר - גנים והיא פקדה על העגלון לפרוק מהכרכרה כלי מטבח וחפצי בית שונים, שזוג צעיר יוכל למצוא בהם תועלת בהנהלת משק בית. הדודה סיפרה לאסתר שהם מפליגים לארצות-הברית, ואין כל הגיון לקחת עימם את הכלים והחפצים הללו, ומוטב למסור אותם לזוג הצעיר.

בין החפצים האלו היה אורלוגין מטוטלת מגולף שכבר אז ראה ימים טובים יותר, האורלוגין הזה היה תלוי על הקיר בבית הורי משך כל חייהם, והיה משמיע את צלצול הגונג שלו כל חצי שעה, אני מעריכה היום את גילו של האורלוגין הזה, בסביבות המאה שנים. כיום הוא תלוי על קיר ביתו של אחי אברהם שטרן ומורה על שעה מדויקת להפליא.

אורלוגין זה שימש לאבא כמקום מחבוא לאוצרות קטנים קרובים ללב, פעם בהיותי ילדה קטנה הייתי

סקרנית מאד לדעת מה יש בתוכו, ובמאמץ רב הזזתי את שולחן האוכל לעבר הקיר, הנחתי מעליו כסא, וטיפסתי עליו, ופתחתי את הדלת הקטנה של האורלוגין ומצאתי בפנים פנקס שירים קטן שאבא אהב לשיר, קובץ השירים הכיל את מילות שירי החלוצים: "אנו באנו ארצה", "מי יצילנו מרעב", "מי יבנה בית בתל - אביב", "על אם הדרך שמה מתגוללת שושנה חכלילת עיניים" ו"ונזכה לראות בנים" ועוד שירים רבים מהווי תקופת החלוצים שבאו לבנות את הארץ. לאבא היתה שמיעה מוסיקלית טובה מאד, וקול ערב, ולימים לימד אותי לשיר את כל השירים הללו.

אדמת כפר-גנים נמכרה במחיר זול בגלל היותה אדמה זיבורית, אבל התאימה לנטיעת פרדסים, ובעת המכירה הוקצבו לכל משפחה עשרה דונם אדמה כדי לבנות בית, לנטוע פרדס קטן, ולהקים משק עזר.

בינינו ובין הכפר נמכרו כמה חלקות שכאלה למשפחה אחת שנטעה פרדס גדול שהפריד בינינו ובין הכפר, ואנו נשארנו מנותקים.

כביש סלול לא הגיע אלינו ואנו שקענו בחולות הטובעניים, לא היה לנו חשמל כאשר מצרך זה כבר היה מובן מאליו בכפר, ולא מים זורמים בברז ואימא סחבה מים בפחים מהכפר.

אבא נטע פרדס על האדמה, ושתל גן ירקות ליד הבית. הבן הבכור אברהם נולד בשנת 1927 בבית חולים ביקור-חולים בירושלים.

כאשר אימא חזרה הביתה לכפר לאחר שהות ממושכת בירושלים, עם תינוק בזרועותיה, לא היתה נפש חיה בסביבה שאפשר היה להחליף מילה או להתייעץ איתה.

יצחק ואסתר שטרן

היתה דממה מסביב, נשמעו רק שריקות המנוע של הבאר שסיפקה מים להשקאת הפרדסים, ביום שהפרדס קיבל מים להשקאה, נחסך מאימא העמל בסחיבת פחי המים מהכפר.

וכך עברה שנה ועוד חצי שנה, המצב הביטחוני בארץ הידרדר. המופתי חאג' אמין אל חוסייני התנגד לתפילת היהודים בכותל המערבי וליבה את כעסם של הערבים בהאשימו את היהודים כמסכנים את המסגדים, וביום שישי ה-23 באוגוסט 1929, גברה האלימות והתפשטה אל כל רחבי הארץ, כאשר כנופיות ערביות תקפו יהודים בירושלים, מוצא, חברון, תל-אביב, צפת ומקומות אחרים, נפלו קרבנות רבים במיוחד בחברון, שם נהרגו באכזריות

כ-67 יהודים, ובצפת גבו הפרעות 18 קרבנות, בס"ה נהרגו 133 איש ואישה ונפצעו מעל ל-300.

לאחר מאורעות אלו הגיעה שמועה למושבה שאנשי הכנופיות שפעלו בחברון, רכובים על סוסים וסכינים וחרבות שלופות בידיהם פונים לעבר פתח-תקווה.

מכיוון שהורי ואחי התינוק גרו בבית המבודד וחייהם היו בסכנה, שכר אבא סוס ועגלה, העמיס את אשתו, בנו, ומעט המטלטלים, ושיכן אותם בחדר ששכר ע"י השוק הגדול בפתח-תקווה עד יעבור זעם.

בינתיים גילתה אמי שהיא בהריון, ובגלל המצב הביטחוני הקשה, והיותם פליטים מביתם, ומבלי לדעת מה יביא איתו יום המחרת, עשתה ניסיון להיפטר מזה, אבל לא הצליחה, וכך אני נולדתי בד' אייר תר"צ, (2.5.30) כאשר חזרנו כבר לביתנו בכפר-גנים, כעבור שנתיים וחצי נולדה אחותי חיה.

אימא המשיכה לסחוב פחי מים מהכפר כדי לטפל בשלושה ילדים פעוטים.

על מנת להקל עליה את החיים, הניח אבא צינור מים מהכפר עד לביתנו, ואימא יכלה לנשום לרווחה.

אבל בתחילת שנות השלושים הייתה תקופת משבר קשה בארץ, היה חוסר עבודה וגם לאבא קשה היה להשיג יום עבודה, ולא היה לו כסף לשלם עבור המים שלקח מהכפר.

מה עשו הנשמות הטובות של ועד הכפר? לא רחמו על אימא המסכנה שהרסה את בריאותה בסחיבת פחי המים הכבדים, ונסרו במסור את צינור המים.

כאשר חלינו במחלות ילדים או בהצטננות, טיפלה בנו אימא בעצמה באמצעים שונים כמו תחבושת חרדל או שמן זית, ויתר תרופות סבתא שהיו בהישג ידה, כי לא היה רופא במקום. ואף לא אדם אחר בעל ידע וסמכות שאפשר להתייעץ עימו.

פעם אחת קרה לנו נס, אברהם אחי חלה בדלקת ריאות, הילד קדח והיה במצב קשה מאד, באותם ימים, דלקת ריאות היתה מחלה קטלנית מכיוון שמדע הרפואה טרם המציא את האנטיביוטיקה, וילדים ומבוגרים רבים מתו ממחלה זו. אבא עדיין לא חזר מהעבודה, אין טלפון, אימא לבדה בבית עם שלושה ילדים קטנים.

פתאום הבחינה בפועל שחזר מעבודתו בפרדס לביתו במושבה, היא רצה אליו, ובדמעות בעיניה בקשה ממנו שיעשה עמה חסד וישלח רופא מהמושבה, הוא הבטיח לעזור, אבל הרופא עדיין לא הגיע עד עצם היום הזה...

אחי אברהם ואני למדנו בגן הילדים של הגננת זיוה שהיה ממוקם ע"י בית הכנסת של הכפר. בית הכנסת היה מוסד חשוב מאד בכפר גם עבור אנשים שלא היו דתיים, וזאת הודות לרב צביק שכולם כבדו מאד, והקפידו לבוא בשבתות ובחגים כדי לשמוע מפיו את דרשותיו.

בשנת 1935 עלו ארצה אחייניתו של אבא שרה, עם בעלה משה לייב לאחר שנישאו והגיעו אלינו לכפר -גנים. הוריה ושלוש אחיותיה נשארו בעיירה.

ההורים, האחות הבכירה, שפרינצה עם בעלה וילדם הקטן יוס'לה, שנקרא על שם הסבא ר' יוסל כץ, נספו בשואה. ורק שתי האחיות הצעירות רחל וברטה, שרדו והגיעו ארצה אחרי המלחמה.

הזוג הצעיר התגורר יחד איתנו עד שפרצו מאורעות 1936 בתקופת המרד הערבי.

ועוד פעם התעוררה השאלה כיצד תגן על עצמה המשפחה המבודדת? כידוע היה איסור חמור על אחזקת נשק מטעם הממשלה הבריטית. ובכן, לאנשי ועד הכפר היה פתרון מושלם עבור אבא, הם ציידו אותו במשקלית ספורט ואמרו לו: כאשר

יתנפלו עליכם אנשי הכנופיות, תשרוק במשרוקית, אבל לאבא לא היה ברור מי בעצם יבוא להושיענו. ולכן בפעם השנייה שכר סוס ועגלה, הושיב עליה את שלושת הילדים, העמיס את מעט המטלטלים, ואימא והאחיינית שרה רצו אחרי העגלה, ונמלטנו לפתח-תקווה.

זהבה ומאיר שטמפפר אחיה הצעיר של אימא התגוררו בנתניה שהיה ישוב קטן באותם ימים, הם היו מראשוני המתיישבים במקום והשתייכו לקבוצת "בני בנימין" שעלתה על האדמה והקימה את העיר נתניה.

זהבה היתה בחודש השמיני להריונה, ומכיוון שהיא התכוונה ללדת בביה"ח הצבאי בחדרה, בטרם הוקם בי"ח הילל יפה, והדרכים היו בחזקת סכנת נפשות מפורעים ערבים, החליטה לנסוע אל הוריה שהתגוררו בחדרה כחודש ימים לפני הלידה, וכך יצאה לדרך בסוף יוני תחילת יולי 1936 באוטובוס יחד עם הבן הגדול ארנון שהיה ילד כבן שלש שנים, וכשעברו דרך יער האיקליפטוסים שנטעו התושבים בביצות חדרה במטרה ליבש אותן, ליד בירכת עתא, הכינו אנשי הכנופיה מארב לאוטובוס והניחו מוקש על הדרך בה היה עליו לעבור ופתחו באש על האוטובוס ונוסעיו, הנהג השיב אש וירה לעבר הכנופיה הערבית, ואז הם ירו בו והרגוהו.

לאחר כחודש ימים כאשר נולד בן-דודי אהרון (ארקה) הוסיפו לשמו את שם הנהג ההרוג יהודה.

בתקופה שנתניה היתה עדיין ישוב חקלאי, היתה בבעלותם של מאיר שטמפפר ועוד איכר משתלה של עצי פרי.

ואיכרים רבים מבין הישובים החקלאיים היהודים וגם בין הפלאחים שבכפרים הערביים היו לקוחות שלהם, ביניהם גם משפחת המלוכה הירדנית.

יום לפני פרוץ מאורעות הדמים בתקופת המרד הערבי, היו מאיר ושותפו בדרכם לטול כרם עם עגלה מלאה בשתילים, מבלי שהיו מודעים לסכנה הנשקפת לחייהם, וכאשר הגיעו לכפר כבר פרצו המהומות, והשבאב הערבי התכוננו להתנפל עליהם ולעשות בהם שפטים.

הפלאח הערבי שהכיר אותם מעסקאות קודמות והיה מיווד עימם, לקח אותם תחת חסותו והודיע לשבאב באופן נחרץ שהם האורחים שלו ואם מישו מהם מתכוון לפגוע באורחיו היהודים, יהיה עליהם להרוג אותו תחילה, הוא הכניסם לתוך המאהל שלו ושם שהו עד שירד הלילה, ובלילה בחסות החשיכה דאג לקבוצה קטנה של אנשי משמר שתלווה אותם בביטחון עד לגבולות הישוב היהודי בנתניה ורק אז חזרו לכפריהם.

מגן זיוה בכפר גנים עברנו לגן בלומה ואחר -כך לבית הספר בפתח-תקווה.

עוד בהיותנו בכפר-גנים כדרכם של ילדים אהבנו לשחק בחולות העמוקים, וכאלה היו בשפע, היה להם יתרון נוסף, בכניסה לחצר ביתנו נרטבו החולות מנזילת מים קבועה, שנבעה מהחיבור הרופף קמעה בהברגה שבין שני קטעי צינור שהוליך מים להשקאת הפרדסים. אנחנו שיחקנו שם כמו שמשחקים ילדים בשפת הים, בנינו ארמונות חול כיד הדמיון הטובה עלינו, לפעמים הצטרפו אלינו למשחק גם ילדי הערבים, וכאשר הגענו למושבה, סבלנו מדלקת עיניים, וחוך מזה גילתה אימא כינים בראשי, אימא לקחה אותי אל הספר, ויצאתי משם עם ראש מגולח לתפארת, היא חבשה לראשי כובע סרוג, והכניסה אותי לגן הילדים של הגנת בלומה, ובגן חגיגה, הילדים משכו והורידו לי את הכובע, צחקו ולגלגו עלי, אבל בסופו של דבר צמחו שערות ראשי, ועברתי גם את המשבר הזה בשלום.

המצב הכלכלי הוסיף להיות קשה, היה חוסר עבודה בארץ, ולא היה כסף לשלם עבור שכר דירה, ובמשך ארבע שנות שהותנו במושבה, עשינו מוחארים כשלוש פעמים, תחילה גרנו אצל ה"בולגרי" מול גן הילדים אח"כ שכרנו דירה אצל מלכה, חברתה של אימא מירושלים, ביתה עמד בקצה רחוב וולפסון, בדרך המוליכה לכפר הערבי פג'ה.

מכיוון שהיו מאורעות דמים באותה תקופה, הודיעה הגנת כלומה לאימא שלא תרשה לי לחזור בעצמי הביתה, ועליה לבוא ולקחת אותי מהגן, הייתי ילדה עצמאית מאד, ולא נזקקתי למישהו שיבוא וייקח אותי ויחזיר אותי, אבל אני זוכרת שמצב זה דווקא מאד החמיא לי, מצאתי את עצמי במרכז תשומת הלב, והרגשתי טוב מאד עם זה, סוף כל סוף גם לי דואגים ובאים לקחת אותי מהגן כמו את הילדים המפונקים.

גם לאימא היה טוב בתקופה זו, סוף סוף חזרה לחיות בין בני אדם ובקרבת חברתה מלכה. מלכה ומשפחתה היו מהבודדים שהיה מקלט רדיו בביתם, ואימא הוזמנה לביתה לעתים קרובות ויחד ישבו והאזינו לתכניות רדיו ולמוסיקה.

אני זוכרת את שידור הרדיו הראשון בשפה העברית.

בתכנית החגיגית בשידור חי של שירים עבריים בביצוע ברכה צפירה, קונצרט של התזמורת הקמארית עם הצ'לנית הסולנית תלמה ילין, והקראת שירה מפי חנה רובינא "הגברת הראשונה של התיאטרון העברי" שקראה מתוך "מגילת האש" של ביאליק וקטעים מ"שיר השירים".

ההתרגשות היתה רבה, ושתי הנשים ישבו והקשיבו בהתרגשות ועיניהן זלגו דמעות. ואימא אמרה לי: הקשיבי, הקשיבי היטב ילדה, איך שמדברים עברית ברדיו, זהו יום גדול עבורנו, והיתה לי הרגשה חגיגית, כאילו קרוב היום בו תהיה לנו מדינה עברית עצמאית.

אבא התחיל להכין אותי לכיתה א' בבית -הספר, הוא קנה לי ספר לימוד בשם "מירי - ורמי", וכל ערב עם שובו הביתה מהעבודה, קרא לי וישבנו יחד, והוא לימד אותי קרוא וכתוב, אני הוקסמתי מהספר הזה, ומהתמונות בצבעי תכלת -ורוד, וכאשר הגעתי לכיתה א' כבר ידעתי קרוא וכתוב וגם תרגילי חשבון שלימד אותי גם כן.

בגרמניה, היטלר כבר היה בשלטון, והנאצים רדפו יהודים והכניסו אותם למחנות ריכוז ועינויים, משפחות יהודיות עוד הצליחו לצאת משם אם שיחק להם מזלם.

ברחוב עברו צעירים וצעירות יוצאי גרמניה עם תרמילי גב ענקיים על שכמם, שכנראה הכילו את כל רכושם עלי אדמות. בבית בו גרנו התגוררה משפחה שהגיעה מגרמניה, ילדתם בשם וילהלמינה היתה חברתנו, אימא שלה היתה גרמניה נוצרייה ואבא יהודי שהצליח בקושי רב להיחלץ ממחנה ריכוז נאצי שבו עונה קשות באשמת היותו יהודי, ונישואיו לאישה גרמניה נוצרייה ו"חילול הגזע הארי"...

עוד משפחה שגרה בשכונתנו הגיעה מגרמניה ואפילו הצליחה להוציא משם "ליפט" עם מכונות וחומרי גלם של מפעל תעשייתי קטן שהיה ברשותם במסגרת הסכם העברה שנחתם ב-25 לאוגוסט 1933 בין השלטונות הנאציים לבין הסוכנות היהודית במטרה להציל הון ורכוש יהודי מגרמניה הנאצית ולהעבירו לארץ ישראל, ובנוסף לכך, אפשר לבעלי ההון לקבל סרטיפיקט.

בנם היחיד היה תלמיד מצטיין בביה"ס, אבל כאשר סיים ביה"ס עממי, סרבו הוריו לאפשר לו המשך לימודים בגימנסיה, וציוו עליו להיכנס לעבודה בבית המלאכה, הבן התנגד נמרצות, ולאחר

תחנונים רבים הצליח לשכנע את הוריו לאפשר לו לרכוש השכלה.

לקראת הכניסה לבית-הספר עשינו עוד פעם מוחארם ועברנו דירה לרחוב מוהליבר, שם גרנו עד שנת 1939, הכביש היה צר מאוד בלי מדרכות, ומידי פעם עבר "האוטו - משקה" והזליף מים על האדמה משני צידי הרחוב כדי למנוע אבק, ואנו הילדים רדפנו אחרי האוטו הזה כדי לתפוס קצת "שפריץ" ולהרטב מהמים.

עם ערב עבר ברחוב מוהליבר עדר הפרות שחזר מהמרעה, ביניהם העדר של זקן השומרים אברהם שפירא, כל פרה ידעה בדיוק לאיזו חצר עליה לפנות, ולאיזו רפת להיכנס, ומי הוא האיכר אליו היא שייכת.

גם שיירות גמלים ארוכות בצלצול פעמונים עברו ברחוב, אני זוכרת שפעם התגריתי באחד הגמלים, הכיתי אותו במקל, והוא החטיף לי בעיטה ברגל.

היו לנו חברים רבים בשכונה, ולאחר שנות הבדידות בכפר -גנים השתלכנו היטב בחברת הילדים. אחי אברהם היה ילד שובב, היה מסתובב עם קבוצת ילדים חובשי "ברטים" שחורים, שיחד למדו בבית הספר, ולאחר הלימודים נהגו לטפס על העצים או ללכת לקטוף "סברס".

בימי הקיץ בחופש הגדול, כאשר לא היו לימודים, שיכן הצבא חיילים בריטים בבנין בית הספר, יום אחד נודע לילדים שהגיעו חיילים סקוטים, וכי אחרי הצהריים הם יושבים לאורך הגדר הפונה לרחוב מוהליבר, לבושים בחצאיות המסורתיות, הידיעה הזו עברה במהירות אל כל ילדי המושבה, וכולם כאחד נאספו ליד גדר בית הספר לברר אחת ולתמיד, האם החיילים הסקוטים לובשים תחתונים מתחת לחצאית...

גם ברחוב הזה התחברנו עם ילדים שהגיעו מגרמניה עם משפחותיהם. בחצרנו גרה מריאנה שהייתה חברתנו הטובה ביותר עם הוריה ורודי אחיה.

ועוד גרו בחצר ביתנו שני בניו של הדוקטור, רפאל ואריה (רלף ורוברט) שגם כן היו חברים טובים שלנו, היה מקלט רדיו בביתם, מצרך נדיר באותם זמנים, ויכולנו להאזין ל"פינת- הנוער" ששודרה בשפה העברית.

אני זוכרת את יונה, הוא התגורר בחדר ששכר בחצר ביתנו, הוא הגיע מגרמניה, והיה מהמעפילים בעלי המזל שהצליחו לחמוק מהאיום הנאצי במועד, לפני שהיה מאוחר מדי, הוא היה רווק, בודד בלי משפחה, אני משערת שמשפחתו, כבר אחרה את המועד, ונלכדה בשואה. הוא היה גבר צעיר, מוצק ותמיד במצב רוח טוב, כאשר חזר בערב מעבודתו, כבר שמענו ממרחק את שירתו, בדרך כלל שר אריות מאופרות. אני מניחה שבארץ מוצאן, קיבל חינוך טוב והשכלה כללית מעולה, ובוודאי גם השכלה מוסיקלית, אבל בפתח-תקווה הוא עבד בחפירת בארות מים.

ויום אחד באו והודיעו לנו שהוא נקבר מתחת למפולת עפר, וכאשר הצליחו לחלץ אותו, הוא כבר היה ללא רוח חיים.

לאבא ולאמא היו הרבה דאגות, המצב הכלכלי היה קשה מאד, ואני זוכרת את אבא חוזר הביתה בערבים עגום, לאחר שבילה שעות מרובות בפתח לשכת העבודה ויוצא בלא כלום, הוא גם הסתובב ב"בירז'ה" ששם הגיעו המעסיקים כדי לשכור פועלים אבל עבודה אין, ואם זה קרה לאבא שהיה פועל מבוקש, אפשר לתאר את מצבם של יתר הפועלים, ועם כל זאת מעולם לא חשבנו שאנחנו עניים או מסכנים או שאנחנו אולי במצוקה, למרות שלעתים קרובות כאשר לאבא לא הייתה עבודה, אכלנו לחם עם תפוזים בחורף, או לחם עם אבטיח בקיץ. ומעולם לא עלה בדעתנו לבקש תמיכה מה "עזרה הסוציאלית" כפי שעשו אחרים, למרות שבאותה תקופה איש לא קבל דמי אבטלה, השלמת הכנסה או ביטוח לאומי כפי שנהוג היום. ה"מעדנים" שאכלנו אז היו: לחם

מרוח בשמן זית עם בצל או שום, מרק עדשים, סלט ירקות ולבן. תפריט זה אהוב עלי גם היום.

אימא לקחה אותנו לביקור אצל הדודה ביילה (הרשלר) אחותו של אבא שלה, שגרה בקצה רחוב פינסקר, סמוך לבית בנה ר' שלמה הרשלר ומשפחתו, היא כבר היתה בת מעל לתשעים שנה באותה תקופה, אבל צלולה וחכמה מאין כמוה, ואנו הילדים, גילינו אצלה על המדף צנצנת סוכריות, ומאז נהגנו לבוא אליה לביקורים לעתים קרובות, מתיישרים לידה, והיא שואלת לשלומנו, לשלום ההורים ועוד כהנה וכהנה שאלות, ואנו עונים על שאלותיה בנימוס, ומצפים בכליון עיניים לרגע בו תתרומם ידה הרועדת לעבר צנצנת הסוכריות שעל המדף מעליה.

אימא היתה חולת געגועים לעיר הולדתה ירושלים, למזג האוויר הצלול, שהיה חסר לה מאד, היא סבלה מאד מהחום והלחות בפתח-תקווה. וכמובן התגעגעה למשפחתה. למזלה הטוב התנחמה בהרגשת השייכות והחמימות בקרב המשפחה בפתח-תקווה. היתה מבקרת באופן קבוע את דודה, אחי אביה, ר' מנחם יהודה שטמפפר, יושבת לידו, ורואה בו את דמות אביה שאהבה מאד. היא אמרה תמיד שהוא דומה מאד לאבא שלה, ומזכיר לה אותו, גם במראהו החיצוני, וגם במידותיו הטובות ובטוב ליבו.

היא היתה גם בת-בית אצל בן-דודה ר' שלמה שטמפפר ששימש כראש עיריית פתח-תקווה, ואשתו שרה פייגעל, ומצאה שם אוזן קשבת לכל בעיה. וכמובן אהבה, וקשרה קשרים חמים עם כל יתר בני המשפחה.

רבקה בן-אריה בתו של ר' שלמה שטמפפר שהיתה אישה מדהימה, היתה לה ידידת נפש וכתף תומכת. רבקה היתה אישה צדיקה, תמיד מגישה עזרה לכל נצרך, מטפלת בכל אדם נזקק, זקן או חולה, שלא על מנת לקבל פרס, אלא מתוך מסירות נפש אמיתית, היא היתה אישה חרוצה ונמרצת שקשה למצוא רבות כמוה.

בשעת צורך כאשר מישהו מבני המשפחה קדח מחום או חלה בהצטננות או אפילו דלקת ריאות, היתה אימא מזעיקה את רבקה המלאך המושיע, והיא הגיעה עם המזוודה הקטנה, ובתוכה כוסות הרוח (באנקעס), הדביקה אותם על הגב והחולה הבריא. אני כמעט ולא זוכרת ביקור רופא אצלנו בבית, כבר לא היה צורך בו. רבקה דאגה לנו הילדים, כאשר אימא נסעה לירושלים לבקר את סבתא דינה.

היא לקחה אותנו אליה הביתה כדי לשמור עלינו, ובבוקר ביד אחת הכינה ארוחת בוקר וכריכים לבית הספר, ובאותו הזמן, בידה השנייה החזיקה את הסידור והתפללה תפילת שחרית.

אני זוכרת אותה, בשעה שטרחה בעבודות הבית, לא מבזבזת אף רגע ובו בזמן עוזרת לילדיה בלימודים, עושה להם תרגילי לוח הכפל, ומכינה אותם לקראת בחינות, רבקה דאגה להעביר אלינו את הבגדים שהיו קטנים על ילדיה, שהם קבלו מבני דודים גדולים יותר, או מבני משפחה מאמריקה. כמו בשיר של המשוררת קדיה מולודובסקי:

"גלגוליו של מעיל"

רץ בו לייזרקה שנתיים,	קם יריד בבית! מה פה?
והמעיל- זהב פרוויים!	איזה מין צרה צרורה פה?!
עוד שנה המעיל כאילו	לייזרקה הרים ידיים
עוד יותר יפה אפילו	והקץ לשרווליים!
פעם הוא הרים ידיים-	מה עושים? נו, מילא, מילא,
נתפקעו השרוולים!	שבמעיל תרוץ כבר ביילה.

אנחנו כולנו גדלנו עם מעילים מתגלגלים מילד אחד שצמח למשנהו הקטן יותר, ובאמצע הדרך, כאשר המעיל היה מתבלה, היתה רבקה בן-אריה הופכת אותו, הפנים שעדיין אינו דהוי, הופך להיות הצד החיצוני, ומחדש את נעוריו, וממשיך להתגלגל הלאה מילד צומח אחד למשנהו.

הרגשנו קרובים מאד למשפחת בן-אריה, אסתר'קה הייתה חברת ילדות יקרה ביותר של אחותי חיה ושלי, שחקנו הרבה ביחד, ואנו נוצרים בליבנו זיכרונות נעימים ובלתי נשכחים, משנות הילדות שלנו בפתח-תקווה.

באירופה כבר החלו לנשוב רוחות מלחמה. בארץ הגבירו את ההפגנות נגד הספר הלבן, ובעד עליה חופשית, אבל מספר היהודים שקבלו סרטיפיקטים והצליחו לעלות ארצה ולהציל את נפשם מהשואה העומדת להתרחש, היה זעום מדי, מיליוני יהודים נלכדו בפולין וביתר ארצות אירופה, והישוב היהודי בארץ היה אובד עצות וחסר אונים אל מול המעצמה הבריטית שראתה לנגד עיניה את בארות הנפט שבשליטת מדינות ערב, והעדיפה אותם על פני החיים, והדם של מיליוני יהודים גברים נשים וטף, הנתונים בסכנת השמדה.

אני זוכרת את חברי "בית"ר" שהיו מגיעים בהפגנה ממעלה רחוב מוהליבר, עוברים ע"י ביתנו, ובראש צועד ביתרי כשדגל כחול - לבן מקופל על המוט בידיו, והם קוראים בקצב :

ע ל י ה ח פ ש י ת ! מ ד י נ ה ע ב ר י ת !

והחיילים הבריטים עומדים מהצד, ומחכים לרגע בו יפרשו את הדגל (שהיה אסור על -פי החוק הבריטי), ויניפו אותו אל על.

וכאשר זה קרה והדגל נפרש והתנפנף ברוח, התנפלו החיילים הבריטים על המפגינים עם אלות בידיהם והחלו להכות, אבל הבית"רים כבר היו מוכנים לעימות והחזירו להם מכות רצח. אני גם זוכרת את חברי ההגנה חוזרים מאימונים, עוברים ברחוב ליד ביתנו ושרים שיר לכת שאת מילותיו אני זוכרת עד היום:

איתן נעמוד במקומנו, כל רוח רעה לא תזיזנו
אל מורך אל עצבת, כל תכבה האש הבוערת.

בחצר השכנה לביתנו ברחוב מוהליבר, עמד בית גדול מאד בן שלוש קומות, גרו בו דיירים רבים, בית זה כולו היה שייך לאישה אחת עשירה מאד, תושבת ורשה שבפולין שהייתה מגיעה מידי פעם ארצה כדי לגבות את שכר הדירה.

בערבי הקיץ היינו יושבים בחוץ על גדר הבטון כדי לנפוש מחום היום, והמבוגרים כמקובל שוחחו על המצב הפוליטי בארץ, ובעיקר בעולם שהיה מדאיג ביותר.

אני זוכרת את אבא יושב על יד האישה העשירה הזו, ומתחנן בפניה שלא תחזור לפולין מכיוון שעומדת לפרוץ מלחמה, והרדיפות על היהודים כבר תפסו תאוצה בגרמניה הנאצית, ואיש אינו יודע מה עוד עלול לקרות – שמעי בקולי, הוא אמר לה, הרי ישנו ברשותך הבניין הגדול הזה, וגרים בו דיירים רבים ולא תהיה לך בעיית פרנסה, היא צחקה ואמרה לו: אתה רואה את הבית הזה פה? דע לך שבפולין יש לי רחובות שלמים עם בתים כאלה, וחזרה לפולין, ויותר לא שמענו ממנה דבר, היא נספתה בשואה יחד עם עוד מיליוני יהודים.

על הבית הופקד פקיד מטעם העירייה שדאג לנהל את העניינים הקשורים בהשכרתו ובאחזקתו הטכנית.

הבית עדיין עומד על תילו, ואני רואה אותו כל פעם שאני עוברת שם, הוא כבר לא נראה גדול כל כך, מכיוון שבנו סביבו בתים

רבים גדולים ממנו, ואני מעלה את זכר האישה הוורשאית הזו מידי עוברי שם, קרוב לוודאי שאני היחידה שעושה זאת מכיוון שלא נשאר קרוב או גואל ממשפחתה, כי אחרת היו באים לתבוע את הירושה.

הבריטים ששלטו בארץ סגרו את נמלי הים וגבולות הארץ בפני יהודים שעוד הצליחו להימלט על נפשם מאירופה, וניסו נואשות להגיע לארץ באניות מעפילים רעועות גדושות אדם, בתנאי תזונה ותברואה איומים בדרך לא דרך. בחלקם הצליחו להערים על משמרות החופים הבריטיות, ובעזרת אנשי ההגנה והפלי"ם נחתו על חופי הארץ, ונטמעו בקרב האוכלוסייה היהודית המקומית. אבל רבים נתפסו, והוכנסו למחנות מעצר, הם שוחררו רק לאחר שמספר סרטיפיקטים כמספרם נוכה מן המכסות העתידיות. ארגוני המחתרות אצ"ל ולח"י לחמו נגד הבריטים מלחמת חורמה, ואלו חיפשו אחריהם והכריזו על עוצר, עברו מבית לבית, וערכו חיפושים על מנת ללכוד אותם. התושבים ישבו סגורים בבתים, לפעמים כמה ימים רצופים, ובשעות אחר-הצהריים הוכרז על הפסקת העוצר לשעתיים כדי להצטייד במזון.

מלחמת העולם השנייה פרצה בספטמבר 1939, ממקלטי הרדיו שמענו את נאומו הקודר והמרגש של המלך ג'ורג' השישי שדיבר בלב שבור על הטרגדיה העומדת להתחולל.

עם התפטרותו של צ'מברלין שנפגש עם היטלר והולך שולל על ידו במדיניות פיוס קיצונית שהגיע לשיאה ב"הסכם - מינכן", שבו הסכים לכיבוש נאצי של הסודטים בצ'כוסלובקיה.

מדיניות הפיוס של צ'מברלין גרסה שאין לבלום בכוח את המדינות התוקפניות ויש ל"הבין" אותם ולטפל במעשי התוקפנות שלהם בעיקר בצעדים דיפלומטיים ובדרכי שלום, כמו למשל – לאפשר הרחבת מרחב מחייה לעם הגרמני במזרח אירופה על חשבון העמים ה"נחותים", ולפי תכנית זו יעמוד הרייך הגרמני הגדול במרכז אירופה ויהפוך ל"עם אדונים", ושאר העמים ישרתו אותו או יושמדו...

לכשנוכח צ'מברלין שרומה ע"י היטלר, נאלץ להתפטר, וב-10 למאי 1940 פינה את מקומו לוינסטון צ'רצ'יל שהתמנה לראש ממשלת בריטניה, הוא הוכיח את עצמו בכל שנות המלחמה כמנהיג הדור הגדול ביותר בתקופה הגורלית.

ב-13 למאי 1940, נשא צ'רצ'יל את נאומו ההיסטורי בבית הנבחרים ובו הכין את העם הבריטי לקראת המלחמה הנוראה וניבא להם דם, יזע ודמעות.

ואכן, הגרמנים הפציצו את בריטניה ממטוסייהם, ובמיוחד סבלה לונדון הבירה, מהתקפות "הבליץ" הכבדות, שהחלו מהשביעי בספטמבר 1940, ובהמשך הופצצה בריטניה בשלושה שלבים שגרמו שם להרס רב ולאבדות בנפש, העולם וגם אנחנו בתוכו עמדנו משתאים לנוכח עמידת הגבורה של תושבי לונדון, אבל יחד עם זאת, דחינו בכל תוקף את מדיניות משרד המושבות ומשרד החוץ של בריטניה הגדולה, על התנהגותה האכזרית כלפי הפליטים

היהודים האומללים שלא הורשו לנחות בחוף מבטחים בארץ-
ישראל.

פרשת העפלה היתה רצופה פרקי ייסורים ואסונות, בספינות
רעועות, גם לאי המרוחק מאוריציוס הגלו 1387 מעפילים יהודים
שנתפסו בגזירת ממשלת בוויין בדרכם לארץ ישראל, הם ישבו שם
משנת 1940 - 1945.

בנובמבר 1940 הגיעה האנייה "פטריה" ובה 1800 מעפילים,
בעיקר מפליטי גרמניה שעמדו להישלח לאי מאוריציוס.
ב-25.11.40 טבעה מהתפוצצות בנמל חיפה, 216 מהנוסעים נספו
בשעת האסון, ורק אז הורשו הניצולים להישאר בארץ.

בבית התחיל אבא לדבר על חזרה לביתנו בכפר -גנים, הוא הצליח לשכנע את אימא, ובוקר קיץ אחד הביא סוס ועגלה, העמסנו את חפצי הבית וחזרנו לביתנו בכפר.

בכפר גנים לא השתנה דבר, הפעם התגייסנו כולנו לסחוב מים בפחים, אגרנו אותם בטנאג'ה שעמדה בפינת המרפסת. מעליה על מעקה המרפסת בנה אבא ארון אויר בעל דפנות ודלת מרשת, מתקן זה החליף את מקרר הקרח שהיה מיותר במקום ההוא, מכיוון שלא היה כדאי לסחוב קרח ממרחקים, שלבטח היה נמס בחום הקיץ בדרך הארוכה הביתה. בתוך ארון האוויר הזה הניחה אימא את התבשילים והירקות. אימא נאלצה לכתת את רגליה בחולות יום יום עד למרכז הכפר כדי לקנות מצרכי מזון טריים, כאשר היינו פנויים מלימודים, עזרנו לאימא ועשינו עבודה שליחויות בקניות במכולת, או בסחיבת פחי המים.

חנות המכולת היתה ממוקמת בשכנות לבית הכנסת, והיתה שייכת לזוג אנשים מבוגרים יוצאי בסרביה, אדון וגברת פייצ'ר, הם היו האנשים הטובים שאימא פגשה באמצע הדרך, והם זכורים לטוב, הגברת פייצ'ר ידעה שחייה של אימא אינם קלים, ועשתה ככל יכולתה לעזור, כאשר אני כותבת: אימא רצה לכפר להזעיק עזרה, בעיקר רפואית, כאשר מישהו קדח בחום גבוה, כאב ראש חזק, או נעקץ ע"י דבורים או עקרב, זה לא היה לבית-חולים או לרופא, אלא לביתה של הגברת פייצ'ר, היא ידעה כיצד לעזור ובעיקר ידעה להרגיע, ובסופו של דבר, הכל בא על מקומו בשלום.

המצב הכלכלי בבית, הוטב אצלנו כמו אצל משפחות רבות, המפעלים עבדו בתפוקה מלאה למען המאמץ המלחמתי, כדי לייצר מזון עבור הצבא הבריטי הלוחם שחנה בארץ ישראל, מכונאים עבדו בתיקון כלי רכב, מפעלי טקסטיל עבדו עבור הצבא, ופועלים

רבים עבדו במחנות הצבא הבריטי בבניית מבני מגורים, סלילת כבישים ועוד פרויקטים רבים למען המאמץ המלחמתי.

אבא קבל עבודה קבועה בבית חרושת לדשנים כימיים שהיה בבעלות הממשלה הבריטית, והיתה תחושה של בטחון כלכלי, למרות שאבא עבד שם קשה מאד.

אבל בעניין איכות החיים, שום דבר לא השתנה, לא היה כביש סלול, לא חשמל, ולא מים זורמים בברז. היינו מבודדים, ובערבים פחדנו לחזור הביתה לבד מהמושבה, מה גם שהייתה האפלה מוחלטת בלילות כדי שמטוסי האויב לא יזהו מטרה אזרחית. ואנו כילדים חייבים היינו להתכנס בערבים בבית.

עקב כל זה, היינו מנותקים מהווי החיים בכפר, וגם מהחיים החברתיים במושבה.

הדמויות שצפות ועולות מנבכי הילדות הם שיירות הגמלים הארוכות מתנועעות בצלצול פעמונים מונוטוני, מונהגות ע"י בדואי, פועלים יהודים שהולכים וחוזרים לעבודתם בפרדסים, עם הטורייה על הכתף וסל המזון לארוחת הצהריים ביד, רועים ועדרי הבקר הרועים בשדות, ובלילה יללת תנים המוזכרת בשירה ובספרות באור רומנטי, אבל אצלנו הם הסתובבו סביב הבית, ואנחנו הצטמררנו מפחד לשמע הקולות, ועוד בלילות, חברי המחתרות נגד השלטון הבריטי החומקים בחשאי ע"י ביתנו לעבר ה"בייקות" בתי האריזה בפרדסים, כדי להתאמן שם בנשק. והדמויות הססגוניות ביותר שנחרטו בזיכרוני, הן דווקא הנשים התימניות שהסתובבו בפרדסים כדי לקושש זרדים לאפית פיתות, וחוזרות עם ערימה ענקית על ראשיהן, מהלכות בגו זקוף ובצעדי להקת "ענבל"...

אלו היו עוברי אורח, אבל אנחנו נשארנו בבדידותנו.

ביום ראשון השביעי לדצמבר 1941 התקיפו היפנים במאות מטוסים, את הצי האמריקני בנמל פרל הארבור שבהוואי, בהפתעה מוחלטת.

הם המריאו מתוך ספינות נושאות מטוסים שנמצאו במרחק מספר מאות ק"מ מהחוף, וכן בכמות צוללות קטנות, וזאת בשעה שנציגי יפן נשאו ונתנו בוואשינגטון על ישוב החיכוכים בין שתי המדינות. משום כך הנזק שנגרם היה עצום, צי ארה"ב באוקיינוס השקט שותק לחלוטין. וכתוצאה מכך קרה, שבמלחמה שניטשה באופן מידי בין היפנים למעצמות הברית, הצליחה יפן להשתלט על חלק ניכר מהאוקיינוס השקט, ודרום מזרח אסיה.

צ'רצ'יל אמר שלא נעים לו להודות בזה, אבל הוא מרוצה מהמצב שנוצר, ועצם העובדה שארה"ב הצטרפה למלחמה, תביא מהר יותר לסיומה של מלחמת העולם.

המזון היה בקיצוב בגלל המלחמה, פרט לתפוזים שהיו בשפע, כי לא הייתה אפשרות לייצא אותם לחוץ לארץ. אירופה היתה במלחמה, וגם ארה"ב הצטרפה כבעלת ברית, וההפלגה בים היתה מסוכנת עבור אניות סוחר, בגלל מוקשים ימיים, או הפצצות מהאוויר ע"י מטוסי האויב.

בבתי החרושת "עסיס" ו"יכין" ייצרו מיצים ושימורים עבור הצבא הלוחם, הפרות ברפתות אכלו תפוזים לשובע, וכן גם אנחנו, לפחות קבלנו את מנות הויטמינים שלנו בשפע. ועדיין נשאר יכול רב של פרי הדר מעל הנדרש, ולכן נאלצו הפרדסנים לחפור בורות ולקבור אותם באדמה, ראיתי זאת במו עיני.

אבא הביא הביתה תנור גדול מברזל לבישול ואפיה שפועל על הסקת עצים, היה קשה להשיג נפט, חשמל כאמור לא היה לנו, ואנו עלינו על המצאה גאונית: בזמן קטיף התפוזים בפרדסים, לא הקפידו ביותר להוריד את כל הפרי, וחלק גדול ממנו נשר מתחת לעצים והיה מונח שם זמן רב עד שהתייבש, אנחנו אספנו את

התפוזים היבשים בשקים והשתמשו בהם כחומר בעירה יעיל ביותר בתנור, מכיוון שהקליפה הכילה אחוז גבוה של ספירט, בזמן הבעירה השמיצו התפוזים היבשים הללו, פצפוצים, והפיצו ריח נפלא בכל הבית.

למרות הסכנה שבהפלגה בים, הוסיפו פליטים יהודים לנסות להיחלץ מהתופת הגרמנית.

בדצמבר 1941 עלו על סיפונה של ספינת הנהרות "סטרומה" ששייטה בעיקר על נהר הדנובה, בעת שעגנה בנמל קונסטנצה שברומניה יותר מ-760 מעפילים – נשים, גברים וילדים.

מטרתם היתה להימלט מהמשטר הפאשיסטי ברומניה שהיה בעל בריתו של היטלר ולהגיע לארץ-ישראל, אולם כאשר הגיעו לים השחור, התקלקל מנוע הספינה הרעועה והיא נגררה לנמל איסטנבול ועגנה בו במשך עשרה שבועות במאמצים לתקנה ולהשיג אישורים להשלמת מסעם של הפליטים.

ממשלת טורקיה התנתה את המשך עגינת הספינה בנמל איסטנבול בכך שמדינה אחרת תסכים לקלוט את הפליטים, אך מדינה כזו לא נמצאה, גם הבריטים סרבו להתיר את עלייתם של הפליטים לארץ, אף אם יקוזזו מספרם ממכסת הסרטיפיקטים.

הנוסעים הושארו בהסגר ונאסר עליהם לרדת מהספינה, הקהילה היהודית באיסטנבול שלחה להם אספקה, אולם זו אזלה, והרעב והצפיפות הביאו עימם מחלות מעיים ותשישות.

הבריטים לחצו על טורקיה להחזיר את הנוסעים לרומניה, ולבסוף החליטו הטורקים להיפטר מהבעיה בכל מחיר, ובליל 23.2.42 נקשרה "סטרומה" עם מנוע מקולקל ובלי עוגן, לספינת גרר טורקית, ונגררה אל מחוץ למים הטריטוריאליים של טורקיה כשמאות אנשים מצטופפים בתוכה.

למחרת, בבוקר 24.2.42, הבחינה צוללת סובייטית בספינה חשודה במימי הים השחור, סמוך לחופי בולגריה, מפקד הצוללת

סבר כי זו ספינת אויב, ושיגר אליה טורפדו, "סטרומה" ירדה למצולות, ורק פליט אחד ניצל.

הפרדס שאבא נטע התייבש, כי לא כדאי היה להשקיע בו, ועל האדמה שלנו זרע אבא שעורה יחד עם שותף ערבי בשם ע'יד, שהגיע אלינו עם חמולה גדולה שכללה אותו ומשפחתו ואת גיסו חסן עם משפחתו והרבה ילדים, אחד מהם בשם ראד היה חבר שלנו.

מוצא המשפחה היה מאל-עריש שבמצרים, הם רעבו שם ללחם, ועשו את הדרך במדבר סיני ברכיבה על גבי גמלים כדי לשבור שבר בארץ -ישראל, הם התיישבו במאהל בקרבת העיר עזה, אבל גם שם לא שפר חלקם, ואז עלו צפונה והתיישבו באחד הכפרים הערביים בסביבות פתח-תקווה, ובמשך כמה שנים גידלו שעורה על אדמתנו באותם אמצעים כמו אברהם אבינו בשעתו. ראשית הקימו אוהל מיריעות שחורות, כדי שיהיה למשפחה מקום להתכנס בו. אחר-כך חרשו את האדמה במחרשה רתומה לגמל, לאחר החריש זרעו: נטלו מלוא החופן גרעינים, ובהינף יד פזרו אותם לתוך התלמים החרושים.

כאשר הגיעה עונת הקציר, התאספה כל המשפחה על נשיהם וטפם, ובעזרת מגלים קצרו את השעורה, אחר -כך אספו אלומות לגורן עגולה, רתמו מורג לגמל, והחל הדיש, הגמל הסתובב והסתובב סביב סביב, ודש את השעורה, כאשר הופרדו הגרעינים מהשיבולים, הניפו את השעורה בקלשונים ברוח, הגרעינים הכבדים יותר נפלו למטה בחזרה לגורן, והתבן והמוץ התעופפו לצדדים, לבסוף שפכו את הגרעינים לתוך שקים, והתחלקנו חצי בחצי.

כאמור זו היתה תקופת מלחמת העולם השנייה, המזון היה בקיצוב, אפילו הלחם, והשעורה הזו עזרה בכלכלת הבית, אבא לקח מידי פעם כמות שעורה לטחנת הקמח, טחן אותה והביא הביתה קמח מלא, כהה, ואימא אפתה ממנו פיתות טעימות מאד.

יום אחד הגיע אלינו ע'יד, שותפו של אבא מכפרו כשהוא קורן משמחה, ובעזות מצח סיפר לאבא שאווירונים גרמנים טסו מעל הכפרים הערבים והשליכו כרוזים, ובהם הודיעו להם שהצבא הגרמני עומד בשערי אל-עלמיין שבמצריים, ומשם הם מתכננים לכבוש את ארץ -ישראל, ומבקשים את עזרתם של הערבים בהשמדת היהודים החיים בארץ לכשתתקבל ההוראה מאת הגרמנים שמצריים כבר נכבשה על ידיהם והם בדרכם לארץ-ישראל, ובתמורה יקבלו הערבים את בתיהם ואדמותיהם של היהודים.

ע'יד, שותפו של אבא, הודיע לנו שכבר בחר לעצמו את ביתנו ואדמתנו והעביר את ידו על צווארו כאיתות למה שהוא מתכוון לעשות לנו.

אני עמדתי בקרבת מקום והקשבתי לנאמר, הייתי ילדה בת 12 שנים, בלונדינית ובהירה, ואז הוא מצביע עלי ואומר: ואת הילדה הזו אקח לעצמי כאישה נוספת בררר.... אני מצטמררת גם היום להיזכר במעמד ההוא.

אבא איחל לו שלא יזכה להגיע ליום הזה, ואכן זה קרה. תפילותיהם של יהודי ארץ-ישראל פתחו שערי שמים, והם הצליחו לשרוד.

בשנת 1942, המלחמה היתה בעיצומה, באותה תקופה לחמו הגרמנים בפיקודו של גנרל פלדמרשל רומל שכינויו היה "שועל - המדבר" בשערי אל עלמין, והיה חשש כבד שיצליחו לכבוש את מצרים ומשם היו בנקל פולשים לארץ -ישראל, כובשים אותה, והשוואה הנוראה הייתה מתרחשת גם אצלנו, הסכנה היתה רבה,

אני עדיין זוכרת את מבטי האימה שנשקפה מעיני המבוגרים המודאגים.

הבריטים המוצבים בארץ כבר שלחו את משפחותיהם לעיראק, וגם בעלי התפקידים ישבו על מזודותיהם והיו מוכנים לנסיגה בהולה, הם היו מוכנים אפילו לחמש את יהודי ארץ ישראל שיפעלו מאחורי הקווים הגרמניים אחרי הכיבוש.

המופתי חאג' אמין אל חוסייני ששיתף פעולה עם הנאצים, זמם ביחד עם היטלר להקים מחנה ריכוז בעמק דותן במטרה להשמיד את כל היהודים החיים בארץ ישראל.

מטה ארגון ההגנה הכין בבהילות תכנית להקמת "מצדה שנייה במרומי הר הכרמל", שם יעמוד הנוער העברי להגן על עצמו עד טיפת הדם האחרונה, איש לא האמין שיוכל לעמוד מול "הקורפוס האפריקאי" הגרמני המהולל, אבל יגנו לפחות על הכבוד הלאומי בעיני הדורות הבאים.

אני זוכרת, יום אחד הלכתי לבקר חברה במושבה, היה יום חול לפי הלוח, אבל חוצות המושבה שבתו ממלאכה, הוכרז על יום צום ותפילה, דלתות בתי הכנסת היו פתוחות לרווחה, וראיתי אנשים רבים, גם כאלה שאינם דתיים, שנכנסו כדי להתפלל ולהפיל תחינתם בפני הקב"ה שירחם על יהודי ארץ-ישראל ויציל אותנו מפלישת הגרמנים ומהשמדה.

אבל למזלו הטוב של הישוב העברי בארץ, הצבא הגרמני שלחם בברית המועצות נקלע לחורף קשה ומושלג ובלתי מוכר של אימא רוסיה וחייליו קפאו למוות והם נחלו תבוסה קשה במצור על סטלינגרד.

הפלישה הגרמנית לברית המועצות הביאה לתחילת הקץ של היטלר וצבאו הגרמני-נאצי לאחר שספגו מפלה ניצחת ע"י העם הרוסי שהגן בחירוף נפש על מולדתו.

התבוסה הגרמנית בקרב אל עלמיין ביחד עם תבוסת הצבא הגרמני בקרב סטלינגרד שהתנהל במקביל, סימנו את ראשית המפנה לטובת בעלות הברית במלחמה נגד גרמניה הנאצית. מפלה זו ערערה את הכוחות של הצבא הגרמני גם ביתר החזיתות וגם בקרב אל-עלמיין, והבריטים ובראשם מפקדם הנערץ פילדמרשל מונטגומרי, הצליחו להדוף את גנרל פלדמרשל רומל, שפיקד על הקורפוס האפריקאי ולא לצו לסגת ממצרים, לוב וטריפולי, וב-12 במאי 1943 נכנעו שרידי כוחות הציר בטוניסיה ויותר מרבע מיליון חיילים גרמנים ואיטלקים נפלו בשבי, בכך הסתיימה המערכה הצבאית בזירת צפון אפריקה, וכוחות בעלות הברית השלימו את השתלטותם על כל החוף הצפון אפריקני, ואנו ניצלנו.

כאשר נבקעו סדקים בחזית הגרמנית, החלו לדלוף ידיעות מסמרות שיער על השמדת יהודים באירופה. גם לאבא הגיעו כל מיני שמועות על מצבם הקשה של בני משפחתו. אני זוכרת שהסבנו לשולחן ליל הסדר, ואבא התחיל לקרוא את ההגדה של פסח.

ופתאום השתנק ולא היה מסוגל להמשיך הלאה, עיניו מלאו דמעות, והוא ישב בכה ונאנח, ואמר לנו שהוא יודע שבני משפחתו כבר לא מסבים יותר לשולחן הסדר, ואולי הם כבר אינם בין החיים.

כמו אימא, גם אבא סיפר לנו סיפורים ממשפחתו ומחיי העיירה בגולה.

כאשר היה חוזר מעבודתו בערב, לאחר שהתרחץ, החליף בגדים וסעד את ליבו, נהג לשכב לנוח על ספסל העץ הרחב במרפסת, ואני הייתי מתיישבת לידו ומבקשת: אבא, ספר לי עוד סיפורים מחוץ-לארץ, והוא סיפר על משפחתו, על מעשי משובה שעשה לרבי שלו בחדר, על ההרפתקאות שעבר כאשר נשלח ע"י אביו

להחזיר פרה שהלכה לאיבוד במרעה בהרי הקרפטים, וכאשר התעייף מהחיפושים אחריה, התיישב על השלג כדי לנוח מעט, עבר שם גוי אחד ואמר לו: היזהר לך נער, כאשר אדם עייף מתיישב על השלג ונרדם, הוא יקפא למוות ולא יקום יותר משם. הוא סיפר על מלחמת העולם הראשונה, על שירותו הצבאי כחייל, ועל כל מוראות המלחמה, על החלטתו לנטוש את הגולה ולעלות כחלוץ לארץ-ישראל.

הוא לא הבין, ודיבר על כך לעיתים תכופות, מדוע בחר היושב במרומים דווקא בו מבין כולם, להנחותו בדרך בה הלך, לעלות לארץ ישראל כחלוץ, לעמוד בכל הקשיים, בעבודה קשה ומפרכת, ברעב ובסכנות, ומעולם לא התייאש, ועל ידי כך הציל את נפשו, בזמן שמרבית בני משפחתו נשארו לשבת במקומם ונספו בשואה, נושא זה מאד הטריד אותו, הוא התנחם רק באחיו הצעיר מאיר שגם כן עזב את בית הוריו, ונסע לארגנטינה ביוזמתו של הברון הירש ליישב שם יהודים שיעסקו בחקלאות ובגידול בקר, ואכן עד היום חיים שם "גאוצ'וס" (בוקרים) יהודים, צאצאיהם של מהגרים אלו, מאוחר יותר עבר מאיר אחיו הצעיר של אבא למונטווידאו שבאורוגוואי, והקים שם משפחה.

נכדתו מלכה, רופאת שיניים עלתה לארץ, נישאה כאן ונולדו לה בת ושני בנים, היא גרה ועובדת בירושלים, דוב, סיים את לימודיו בטכניון בחיפה כמהנדס, מתגורר בקנדה עם משפחתו, ויוסי נכדו הבכור, גם כן רופא שיניים היה בארץ ושרת בצה"ל, אבל חזר למונטווידאו כדי להיות לצידם של ההורים, אליהו ומרגריטה, שגם הם רופאי שיניים.

גם אימא סיפרה את סיפוריה מעיר הולדתה ירושלים בזמן שעסקה בעבודות הבית, או בערבי החורף כאשר היינו מתכנסים ביחד ע"י עששית הנפט הדולקת. לפעמים זכוכית העששית היתה מתפוצצת, והחושך השתלט על החדר עד שאימא גיששה באפלה לחפש אחר זכוכית אחרת והחליפה אותה.

אימא גם נהגה להקריא לנו סיפורים ובעיקר את "שלום-עליכם" בשפת המקור ביידיש, וזו הייתה חוויה בלתי נשכחת, לאימא היה הכישרון לא רק להקריא, אלא גם לשחק את הדמויות, ואנו התגלגלנו על הרצפה מצחוק.

אבא נהג להשכים קום בשעה ארבע לפנות בוקר, כדי שיספיק להניח תפילין ולהתפלל תפילת שחרית, בינתיים הדליקה אימא את הפרימוס או תנור העצים כאשר לא היה נפט, ובשלה עבורו דייסת קוואקר וקפה, ציידה אותו בסל מזון לארוחת הצהריים, והוא צעד ברגל, אפילו שמקום עבודתו היה בכפר-סבא או במקומות רחוקים אחרים.

כאשר אבא עבד עדיין בפרדסים בעונת קטיפת התפוזים, ההספק שלו היה ענק, הוא מילא סלים פי שלושה יותר מכל קוטף אחר בכל רחבי הפרדס, הוא היה זריז ביותר בעבודתו, ועבד ללא לאות, העוטפים והאורזים לא עמדו בקצב של כמויות הפרי שאבא היה קוטף ושולח לבית-האריזה.

אבא אהב לעבוד, ולא חשוב באיזו עבודה קשה ככל שתהיה, והשתוקק שתמיד תהייה עבודה, ולא תחסר, הוא ראה בעבודה שליחות קדושה, גם כדי לפרנס את המשפחה, וגם כדי לבנות את הארץ. הוא היה ציוני אמיתי להלכה ולמעשה.

הוא אהב מאד את ארץ-ישראל אפילו שחיו לא היו קלים, ואהב את פתח-תקווה אהבת נפש עד יומו האחרון.

בשבתות בבוקר גם כן השכים קום, ואנו התעוררנו לקולו כשהוא קורא את פרשת השבוע בהטעמה, שניים מקרא ואחד תרגום. אחר כך הלך לבית -הכנסת להתפלל, כאשר חזר הביתה, הניחה אימא את החמין על השולחן, ולאחר שסעד את ליבו, היה יוצא החוצה לטיול בשדות כדי לעכל את החמין, ואנחנו התלוונו אליו.

כאשר התעייפנו, היה משתטח פרקדן על האדמה, נצמד אליה, והורה גם לנו לעשות כמוהו והסביר לנו שכוח המשיכה (גרוויטציה) של כדור הארץ מושך אליו החוצה גם את כל

העייפות המצטברת בגוף האדם, ואם הוא קבע שכך הוא הדבר, האמנו לו ואכן זה פעל, ולאחר מנוחה קצרה קמנו בכוחות מחודשים וחזרנו הביתה.

אנו נהגנו כל השנים עד לימי זקנתו של אבא לכנות אותו בשם "ילד-טבע", הוא מעולם לא אכל מזון מעובד כגון שימורים מקופסאות, נקניקים וכיוצא באלו, הוא אהב מזון טבעי ובריא, מעולם לא עישן סיגריות, והאישה האחת והיחידה בחייו הייתה אימא. כאשר חלה בשפעת ואימא הכריחה אותו ללכת לרופא, ולאחר זמן מה, כאשר הפכה את המזרון שלו, מצאה שם מאגר של התרופות שקיבל מהרופא, הוא החלים גם בלעדיהם, יתכן שאורח החיים שלו תרם לאריכות ימיו, עד גיל 98 וחודשיים.

לאבא היו "ידי זהב", הוא ידע לעשות כל עבודה בעצמו, כאשר מסרנו זוג נעליים לסנדלר לתיקון, כדי להדביק חצי סוליה כפי שהיה נהוג אז, ובגלל המחסור בעור טבעי בתקופת המלחמה, השתמשו הסנדלרים בתחליפים שונים שלא עמדו בלחץ של ילדים שהולכים ברגל לבית הספר מרחק רב.

יום אחד הביא אבא הביתה מיתקן "תלת רגל" מברזל, המשמש כסדן לסנדלרים בשלוש מידות נעל, וצמיג של מכונית, שחתך אותו רצועות רצועות, אסף את כל הנעליים הבלויות, התיישב על יד המיתקן, ובעזרת פטיש ומסמרים מתאימים, הדביק להם חצאי סוליות ועקבים חדשים שחתך מהצמיג, תיקן את כולם ועשה עבודה מושלמת להפליא למרות שמעולם לא עסק בסנדלרות.

לאחר שנים רבות, לעת זיקנתו, כאשר מצא אבא את עצמו מבלה יותר ויותר בבית הכנסת, גם בשעות היום, ראה שם ספרי קודש רבים כשהם קרועים ובלויים, לקח אחד מהם הביתה, פרק אותו, למד כיצד הוא בנוי, ומה מחבר את הדפים ביניהם. הוא התיישב על יד השולחן, ולפניו ערימת ספרים קרועים שהביא מבית

הכנסת, וכרך ותיקן את כולם, הוא השתמש ברצועת בד עבור גב הספר במקום בנייר, וספר שאבא תיקן, לא נקרע יותר. ידידים שלו וסתם מתפללים ביקשו ממנו תמיד, שיכרוך עבורם את ספריהם, גם בביתי הוא כרך עבורנו ספרים רבים כאשר הגיע לביקורים, ואני עדיין משתמשת בהם, ואין סיכויים שהם יקרעו אי פעם.

גם בישיבה תיכונית אחת באזור פתח-תקווה הזמינו אותנו, לאחר שראו את עבודתו בבית הכנסת, העמידו חדר לרשותו, והוא כרך ותיקן גם עבורם את ספריהם הקרועים, את כל זה עשה אבא לעת זיקנתו, אבל אנו נחזור בחזרה לחיינו בכפר-גנים.

בערבים עם חשיכה השתדל אבא להיות בבית יחד עם המשפחה על מנת לשמור עלינו. אבל לפעמים הזמין ועד הכפר את התושבים לאסיפות, ואבא נאלץ להשתתף בהן. אני זוכרת ליל חורף חשוך, אבא יצא לאסיפה, ואנחנו הסתגרנו בבית, נעלנו את הדלת והגפנו את התריסים, פתאום התחילה הכלבה לנבוח ללא הפסק, אימא פתחה את הדלת ויצאה למרפסת הפתוחה, אני יצאתי אחריה, ואנו מבחינות פתאום בדמותו של אדם ענק צועד על השביל המוליך לבית, ומתקרב לעומתנו בחשיכה.

אימא הרימה את קולה ושאלה אותו: מי זה? הוא לא ענה, היא שאלה בערבית: מין האדה? אין תשובה, היא שאלה באידיש, באנגלית, אולי חייל בריטי שיכור שתעה בדרך, אין תשובה והדמות מתקרבת, הוא כבר על-יד עץ הלימון המתוק, כמה מטרים מהבית, הוא ממשיך הלאה ועוד מעט יעלה על המדרגות, יפתח את דלת המרפסת הקלה שאינה נעולה, כל כך פחדנו, ואז אימא הרימה את קולה בצעקה: ח י י מ ! זה היה תושב הכפר הקרוב ביותר לביתנו שגר עם משפחתו בצריף, ולא היה לאימא בטחון שהוא בכלל ישמע את צעקותיה מהמרחק הזה.

אבל הענק הזה, לאחר ששמע את קריאת העזרה של אימא, עצר, הסתובב לאיטו ויצא מחצר ביתנו ונעלם כלעומת שבא. למחרת בבוקר יצאנו אל השביל בו הוא צעד, כדי לחפש אחר עקבות, גילינו כפות רגלים ענקיות ויחפות למרות שהיה חורף, כנראה שזה היה ערבי כי רק הם הסתובבו יחפים גם בחורף, בדרך כלל הערבים לא הסתובבו בלילות באזור שלנו, עם ערב לפני החשיכה היו ממהרים לחזור לכפריהם על שיירות הגמלים שלהם או מחמרים אחרי חמוריהם.

היתה לנו עז שחורה שהיינו חולבים אותה ושותים את חלבה, החלב היה מתוק וטעים, גדלנו על חלב עז ולא הכרנו בכלל את טעם חלב הפרה. בלילה נעלה אותה אימא במטבח, כדי שלא יגנבו אותה, ובבוקר כאשר הוצאנו אותה החוצה, הייתה הכלבה גולילה רצה לקראתה בקשקוש זנב ובצהלת הפגישה שלאחר הפרידה במשך הלילה, הכלבה כמובן הסתובבה בחוץ ושמרה.

יום אחד הגיע אלינו חסן כשהוא רכוב על חמורו ששימש לו כרגליים, הוא היה נכה ברגליו, שהיו מעוותות מלידה, ולא היה מסוגל לעמוד או ללכת עליהם בכלל, אבל יחד עם זה, היה גנב ממולח, הוא גרר אחריו עז שחורה קשורה בחבל. קרא לאימא ואמר לה שזו עז מיוחדת במינה, ומניבה כמות חלב גדולה בהרבה מתנובת החלב של העז שלנו, והוא מציע לה להתחלף איתו.

הוא בקש ממנה להביא לו כלי לחלב, ובתנועה זריזה כשד השליך את עצמו בגלישה מגב החמור לעבר עטיני העז, התיישב וחלב אותה בנוכחותנו. ובאמת היא שפעה חלב מלוא הכלי, אימא הסכימה לעסקה ומסרה בידיו את העז שלנו שכל כך אהבנו והתקשרנו אליה כמו אל בת משפחה.

העז החדשה לא היתה נחמדה כמו שלנו, היא אכלה כל דבר מלוכלך שמצאה בחוץ, מקליפות תפוזים, ניירות וסתם אשפה, כנראה שכך הרגיל אותה חסן, האף שלה היה רטוב ודביק ונוטף

ריר כל הזמן, אבל מה שקרה בימים הבאים, העלה את חמתו של אבא שהיה בעבודה בזמן שהתנהלה עסקת חילופין זו.

כאשר חלבו אותה, היתה תנובת החלב זעומה ביותר, אבא כעס מאד על חסן שרימה את אימא, והבין שלפני שהביא אותה אלינו הביתה, לא חלב אותה במשך שבוע ימים, כדי לאגור בעטיניה את תנובת החלב הדלה שלה.

אבא ארב לו, וכאשר עבר רכוב על חמורו בשדה על-יד ביתנו, קרא לו, השליך אותו ארצה מעל החמור, הרעים בקולו עליו, והזהיר אותו שאם לא יחזיר את העז שלנו, הוא ישאיר אותו לשכב על האדמה אפילו במשך חודש תמים.

חסן הבטיח כשהוא רועד מפחד, להחזיר מיד את העז, ואז תפס אותו אבא בזרועותיו, הרים אותו מהאדמה, הושיב אותו בחזרה על גב החמור ושלח אותו לדרכו, ואכן למחרת היום הופיע עם העז שלנו, החזיר אותה, ולקח את שלו בחזרה, ואנחנו היינו מאושרים.

פרט לבעלי החיים הביתיים שלנו, שרץ השדה שליד ביתנו במגוון עשיר של בעלי חיים. המסוכנים ביותר היו הנחשים, בימי הקיץ החמים לא עבר שבוע בלי שאבא ינהל קרב איתנים עם נחש ארסי ויחסל אותו, אנחנו הסתובבנו בשדה ואספנו נשלים שהנחשים השילו מגופם, למדנו להיזהר ולא לדרוך על מקום עם צמחיה עבותה, או בין סלעים, אלא רק על שביל נקי שאפשר לראות ברור את מקום מדרך כף הרגל.

דווקא אימא שכל כך פחדה מנחשים ועקרבים הכניסה פעם את ידה לתוך ארגז מלא בחפצים שונים במקום לשפוך אותם החוצה כדי לבדוק מה נמצא שם, ונעקצה ע"י עקרב צהוב, אני זוכרת אותה מתפתלת בכאבים עזים ובוכה, עבר עליה סבל נוראי, בנוסף על החיים הקשים שהיו מנת חלקה בכפר-גנים.

אנחנו גרמנו לאימא לדאגות רבות, נהגנו להסתובב יחפים, בלי נעליים, והיא התחננה בפנינו שננעל נעליים, בגלל הנחשים

והעקרבים ששורצים בחוץ, בעיקר דאגה לאחי אברהם שעבד בזמן החופש הגדול בהשקאת פרדסים תמורת תשלום, והוא כמובן התהלך יחף כל הזמן, והפרדסים שרצו בנחשים שנמשכו למים, והסכנה הייתה רבה.

בקרבת ביתנו בכפר היה מבנה ובתוכו באר שנחפרה על מנת להעלות את מי התהום על פני השטח כדי שתספק מים להשקאת הפרדסים, המשאבה שהעלתה את המים השמיעה שריקות מחרישות אוזניים, אבל אנו התרגלנו לרעשים האלה והם חסרו לנו מאד כאשר הבאר שבתה ממלאכה. בעליו של הבאר היה מופיע בעונת הקיץ בכל יום כדי להפעיל אותה לפי הזמנת הפרדסנים והיה מבלה שם במשך כל שעות היום.

יום אחד נחפז לצאת מביתו שהיה מעברה השני של המושבה ושכח לקחת איתו את סל המזון שאשתו הכינה עבורו, ועברו כמה שעות בהם היה עסוק בהפעלת הבאר ובטיפול במכונות, ופתאום החל הרעב להציק לו, ויש עוד עבודה רבה לפניו, ואין הוא יכול לנטוש את משמרתו.

חשב בליבו, מה עושים? אין חנויות באזור הזה שאפשר לרכוש בהן מזון, והוא רעב מאד, פתאום ראה מרחוק את אחי אברהם שהיה נער כבן ארבע עשרה שנה, קרא לו וביקש ממנו שירכב על חמורו לביתו שמעברה השני של המושבה ויביא לו את סל המזון ששכח בבית, אמר לו אברהם: אבל איני יודע היכן אתה גר, והדרך ארוכה, וכיצד אוכל למלא את השליחות הזו? סמוך על החמור, ענה לו בעל הבאר, הוא יוביל אותך הישר לביתי וגם יחזיר אותך בחזרה לבאר.

היה לו חמור קפריסאי גבוה בצבע אפור בהיר, אברהם טיפס עליו ורכב משם לדרכו, והחמור הוביל אותו בבטחה כל הדרך עד לביתו, נכנס לחצר הבית ועצר שם, הוא ירד מהחמור נקש על דלת הבית, פתחה לו אשת בעל הבאר ושמחה מאד על התושייה שגילה

בעלה, היא הניחה את סל המזון והמשקאות בשקיים המשתלשלים משני צידי האוכף, ואברהם עלה על החמור ורכב משם כל הדרך כאשר החמור מנתב את דרכו בחזרה לבאר, אז מי אומר שלחמור אין שכל?

בגלל המחסור בחברת ילדים במקום מגורנו, העסקנו את עצמנו במעקב אחרי שרצים ובעלי חיים למיניהם, עקבנו בהתעניינות רבה אחר מסלולה של חיפושית הזבל, או מסלולם של הנמלים מהמקומות בהם הן מעמיסות את המזון שהן אוגרות לימי החורף, ועד לקיניהן.

התבוננו בלטאות ובחרדונים שעסקו במרוץ על קירות הבית החיצוניים.

לאחי אברהם היה אולר קטן וחד מאד, ובעזרתו היה מנתח כל שרץ קטן שמצא, בעיקר לטאות, הוא היה סקרני מאד לראות מה יש בפנים, אימא הייתה בטוחה שהוא יהיה רופא מנתח בעתיד. כאשר הלכנו לכפר, היה חולף על פנינו בואש שעבר בריצה מפרדס אחד למשנהו, ומשאיר אחריו שובל של סרחון. ובערבים לפני רדת החשיכה, כבר ראינו את התנים המקדימים, עומדים בקצה השדה, וצופים לעברנו. כנראה שהריחו ריחות של תבשילים מהבית, ובעקבותיהם הופיעו מאוחר יותר, יתר חברי המקהלה שקרעו את הלילות ביללותיהם.

כאשר השדה לא היה זרוע, הופיע הרועה האילם טולר עם עדר הפרות למרעה, הוא היה בן-אדם חביב ביותר ותמיד הביא לנו חדשות וסיפורים שסיפר לנו בשפתו האילמת, הוא היה בן בית אצלנו, היה יושב על המרפסת, ואימא היתה מכבדת אותו במאכל ומשקה.

בתקופת נדידת הציפורים ביקרו בשדה שלנו אורחים רבים, לפתע היתה נוחתת להקת חסידות עומדות בשלוות נפש על רגל אחת, ולא משות ממקומן זמן רב.

או הופעת הנחליאלים והאנפות הלבנות בתחילת החורף. ועוד מינים שונים של בעלי כנף כמו ציפורי הדרור הזמירים והדוכיפת המצויצת, אבל מכולם אהבתי להתבונן בחוחיות היפהפיות בצבעיהן המקסימים כשהן מנתרות מעל לחוחים היבשים והדוקרניים. גם יונים קיננו על הקורה מתחת לגג המרפסת, ועקבנו בעניין רב אחרי הטלת הביצים, בקיעתם והאכלת הגוזלים ע"י הוריהם, ובשלב האחרון התבוננו כיצד מלמדים ההורים את גוזליהם לעוף, ועד שמגיע היום בו הם נוטשים את הקן.

וכמובן ההמלטות שהיו מעסיקים אותנו בהתרגשות רבה, העז המליטה שלושה גדיים כל שנה, והכלבה שלנו גולילה הגדילה לעשות והמליטה עשרה גורים בבת אחת, ולאימא הייתה בעיה כיצד לחלק ולהיפטר מהתפוצצות האוכלוסייה הזו.

גם חיל-האוויר של הוד מלכותו שלח את נציגיו לשדה שלנו. אלו היו אווירונים דו כנפיים שהגיעו משדה התעופה בכפר סירקין להתאמן בטיסות מעל אזורינו, וצילם של אווירונים אלו חלף כל פעם על פני השדה שלנו.

בתקופת מגורינו במושבה, לאחר שנמלטנו לשם עם תחילת מאורעות 1936, הושכרה חלקת אדמה שגבלה באדמתנו, לקיבוץ גבעת השלושה לשם הקמת מכוורת דבורים.

כל עוד הבית עמד ריק, זה לא הזיק לאיש, אבל כאשר חזרנו לביתנו, התחילו הבעיות, בתקופת האביב, בעת פריחת ההדרים, אספו הדבורים את הצוף של פרחי ההדר, וייצרו ממנו דבש. וכתגמול על הצוף, סייעו הדבורים בהפריית עצי ההדרים על-ידי פיזור האבקנים לכל עבר.

הבעיות התחילו באביב, בזמן רדיית הדבש, כאשר הדבורים נרגזות על שהדבוראים מתערבים בחייהן וגוזלים מהן את הדבש, ואת המחיר על כך אנו שילמנו, היינו עקוצים מכף רגל ועד ראש, לא יכולנו לצאת מפתח הבית.

הדבוראים סיפקו לנו מסכות מגושמות ובגד שלם מיוחד העומד בפני חדירת דבורים. נראינו כאנשי חלל שטסים לירח. אבל לך ולבש שריון שכזה בתקופת החמסינים של האביב ותחילת הקיץ.

יום אחד נעקצה אחותי חיה שהייתה ילדה קטנה בראשה ע"י כמה דבורים בבת אחת, כל גופה התנפח, והיא חשה ברע, אימא נשאה אותה בידיים ורצה לכפר לבקש עזרה, וכרגיל הגברת פייצ'ר, בעלת המכולת הטובה שמה מטלית עם מים קרים על מקום העקיצות, השקתה אותה בכוס לבן קר, והכל עבר בשלום.

אז החליט אבא לא לשתוק יותר, ופרצה מלחמה בין אבא והדבוראי הקיבוצניק, ששמו הפרטי היה חלמיש, (שם שקשה לשכוח) ובמלחמה כמו במלחמה, אבא היה תותח כבד, וחלמיש ההפך משמו, היה בחור עדין שהבין שזה לא צודק למרר חיי משפחה עם ילדים קטנים, הקיבוץ עוד ניסה ללקק דבש על חשבון הסבל שלנו ולסרוב לדרישתו של אבא, אבל בסופו של דבר נאלצו להסתלק משם, ועברו למקום אחר.

בתקופות הקיץ החמים, כאשר לאימא הגיעו מים עד נפש, היתה אורזת צרור בגדים, ונוסעת איתנו לירושלים לסבתא דינה, ראשית כל נסענו לתל אביב, ושם החלפנו אוטובוס לירושלים, קטן ומיושן בהרבה ממה שמוכר לנו כיום.

הנסיעה לירושלים דרך ה"קסטל" ארכה כשעתיים-שלוש שעות, וכאשר החלו הסיבובים, התחלנו להקיא, ואימא הוציאה את פלחי הלימון שהכינה מבעוד מועד, והגישה לי ולאחותי חיה, וגם לעצמה, שגם כן לא חשה בטוב, אפשר להגיד שזה הועיל, ובסופו של דבר הגענו בשלום לירושלים.

ובירושלים, כאשר האוויר הצלול מכה בנחיריים, כבר מרגישים הרבה יותר טוב, ואימא נושמת עמוק, ונהנית מכל נשימה ונשימה. היא שכרה כרכרה סגורה בעלת דפנות עור בצבע שחור רתומה לסוס, נכנסנו לתוכה, ונסענו לסבתא דינה.

סבתא גרה בבתי ההונגרים, מול מאה-שערים יחד עם הדודה רבקה ובנה דוד, שהיה חייל בצבא הבריטי, ושרת במצרים, במדבר המערבי.

השכונה היא חרדית ביותר, כמו היום, שום דבר לא השתנה, מתגוררים בה אנשי "נטורי קרתא", ואנחנו השתלבנו גם שם בחברת הילדים, בחצר היה בור מים שמסביבו שחקו הילדים, ובמרכז יושב מוישה השמן (מוישה דער גרובער). והילדים מציקים לו. הם מדברים בינם לבין עצמם ביידיש, ואנחנו לא מפגרים אחריהם, אנו שולטים היטב בשפה זו, ואף ילד לא ידבר סודות מאחרי גבנו.

היינו עדים למלחמות השבת שניהלו הרב ר' עמרם בלוי וה"קוזקים" שלו, כאשר נכנסה בטעות מכונית לרחוב מאה שערים בשבת, ועל פי רוב הייתה זו מכונית צבאית בריטית, והם לא שמו לב, והחלו לידות אבנים, אבל הבריטים לא שתקו, לא פעם ראיתי כיצד תופסים החיילים את משליכי האבנים, וגוררים אותם לתוך המכונית, ומסיעים אותם תוך חילול שבת על קידוש השם, לתחנת המשטרה.

אהבתי מאד לרדת עם אימא לשוק מאה-שערים לקנות לחם טרי, דג מלוח ומיני חמוצים, קנינו שם "לדר" וממתקי "ליקרץ" שחורים בכל מיני צורות מגולגלות.

סבתא גרה בקומה העליונה, ובדירה מתחתיה גרה חברתה הטובה מלכה בלוי, אישה בעלת חוש הומור בריא, שהצחיקה אותנו כל הזמן, בתה רחל ואימא היו חברות טובות עוד בימי ילדותן, רחל נישאה לשמעון בן-עזר, והם הקימו משק ומשפחה במושב בלפוריה שבעמק יזרעאל, ואני ושולמית בתם, בת גילי, היינו

הדור השלישי לחברות, לאחר שפגשתי אותה, כאשר גם היא הגיעה לירושלים לביקור אצל סבתא שלה.

נהנינו מאד מהביקור בירושלים, אימא לקחה אותנו לביקורים אצל קרובי משפחה ביקרנו בביתם של שושנה ור' תנחום פראנק וילדיהם, התיידדנו עם בתם זהבה שהייתה קרובה יותר לגילנו.

כמובן שהתארחנו בביתם של הדודים והדודות: רחל ואריה שומכר וילדיהם: רותי ויעל, (נתן עדיין לא נולד), יהודית וארצ'יק וילדיהם: אברהם ורבקה (איקלה) (יוסי גם הוא עדיין לא נולד), הלכנו גם לבקר את פנינה כרמון, בת אחיה של אימא ובעלה יעקב והילד הקטן מיכה.

פנינה ויששכר היו ילדיו של דודי, שלמה שטמפפר אח של אימא, שהיה באוסטרליה. יששכר היה נוהג לבקר בביתנו בפתח-תקווה לעיתים קרובות.

אימא הרגישה בירושלים כמו דג במים, והיא דחתה כל פעם את החזרה הביתה, עד שהתחיל אבא להופיע לסופי שבוע, ולהתלונן עד כמה קשה לו להיות לבד, ואין מי שתבשל עבורו אוכל, ותדאג לו.

בשבת בבוקר הלך אבא לתפילה בבית הכנסת של החסידים בבתי ההונגרים. כאשר קראו את הכוהנים לעלות לדוכן לברך את הקהל, ניגש אבא שהיה כוהן לכיור לנטילת ידיים, עמד שם חסיד עם שטריימל שתפקידו לצקת מים על ידיהם של הכוהנים, אבא, לבוש בבגדים רגילים, חולצה ומכנסיים וכובע קסקט על ראשו, כפי שלבש בבית הכנסת בכפר-גנים, הושיט את ידיו לנטילת ידיים, הסתכל עליו החסיד בזלזול ואמר לו: תאמר לי שייגץ כמה שנים כבר לא עלית לדוכן?

מה כבר אפשר היה לענות לחסיד הזה? שבזמן שאבא משכים קום בשעה ארבע לפנות בוקר, כאשר עדיין חושך בחוץ, כדי שיספיק להניח תפילין לפני שהוא יוצא ברגל לעבודה למקומות רחוקים,

הוא וחבריו "הצדיקים" עדיין שקועים בשינה עמוקה, ומתעוררים ל"עבודת הבורא" בשעה שהשמש כבר זרחה על פני כל היקום. גם לאימא היתה פעם תקרית ב"כולל" של בתי ההונגרים, כאשר הצטרפה אימא כחברה להסתדרות העובדים הכללית, לא ידעה למלא בשאלון את תאריך יום הולדתה המדויק, שנשתכח עם השנים מאז נולדה ב"חוש" שבעיר העתיקה. היא היתה זקוקה לעדות מה"כולל" של השכונה בה גדלה, על גילה המשוער.

אימא הגיעה מפתח-תקווה, והיא ידעה היטב כיצד להתלבש צנוע כפי שמתבקש באותה שכונה, היא לבשה בגד צנוע עם שרוול ארוך וכיסוי ראש, גרביים ארוכות, אבל זה לא היה מספיק טוב עבורם, ולפתע, שומעת האישה הצנועה והטהורה הזו את אחד ה"חסידים" יורק לעברה וקורא לה: פרוצה, פרוצה.

כאשר הזדמן אבא לירושלים בצום תשעה באב, הלך להגיד קינות על- יד הכותל המערבי, אני התלוויתי אליו, ובדרך עלינו לביתה של הדודה חיה, אשתו של דודי שלמה שטמפפר, שגרה בעיר העתיקה, כדי לערוך ביקור ולשאול לשלומה.

לפני הכותל המערבי היתה סמטה צרה, שם ישבו יהודים ויהודיות לבושים שק ואפר ואמרו קינות, והחיילים הבריטים הסתובבו שם ושמרו שהתפילה תעבור בשלום. הכותל המערבי ניראה בעיני באותם זמנים ענק, קרוב לוודאי בגלל שהייתי ילדה קטנה, וגם שהיה עלי להרים את ראשי למעלה כאשר הסתכלתי עליו ממרחק קצר מתוך הסמטה הצרה, והוא ניראה לי כאילו ראשו מגיע לשמים, וכעבור שנים רבות, כאשר שוחרר הכותל המערבי במלחמת ששת הימים, וכאשר הגעתי אליו לאחר המלחמה, כבר מצאתי שם רחבה ענקית, במקום הסמטה הצרה, ובאופן יחסי לסביבה, הצטמק הכותל וניראה בעיני קטן בהרבה ממה שזכרתי אותו בילדותי.

בסופו של דבר התרצתה אימא, פשוט לא היתה לה ברירה, וחזרנו הביתה לכפר-גנים. ולא נותר לה אלא להתרפק בגעגועים על זיכרונותיה מהחופשה שחלפה ביעף.

חברותינו, שלי ושל אחותי חיה גרו במושבה, ורק לעתים רחוקות באו לבקרנו בביתנו בכפר, רוב הזמן היינו לבד עם עצמנו, ובגלל נסיבות אלו, המצאנו לעצמנו חיים ומשחקים משלנו, אני זוכרת, כל ערב כאשר נכנסנו למיטות לשנת לילה, היינו שרות ביחד שירים שלמדנו בבית-הספר, גם בשני קולות ובקנונים, שרנו יפה מאד, לשתינו היתה שמיעה מוסיקלית טובה מאד, אימא ואבא נהנו להקשיב לנו, וכך שרנו ושרנו עד שנרדמנו. היינו בגיל המשחקים, ומעולם לא קנו לנו משחקים או צעצועים, גם לא עלה בדעתנו לדרוש זאת, וכדרך ילדות גם אנו השתוקקנו לשחק בבובות, מה עשינו? חפשנו ומצאנו בבית שאריות בדים וכפתורים, הוצאנו מתיבת כלי התפירה של אימא חוט ומחט ומספריים, וישבנו ותפרנו לעצמנו בובות מקסימות, תפרנו להן שמלות ובנינו רהיטים קטנים לבית הבובות שהקמנו, וכתוצאה מכך, גילינו ופיתחנו בעצמנו כישרונות ותבונת כפיים לעסוק בתפירת בגדים לעצמנו ולבני ביתנו, וגם כל מיני מלאכות יד, שאנו עוסקות בזה להנאתנו כתחביב, עד עצם היום הזה. שחקנו גם במשחק מרתק בכפתורים שהמצאנו, ושלצורך הספקת המלאי, מצאו עצמם בני הבית חסרי אונים שאין ביכולתם לרכוש בגד שרצו ללבוש.

כאשר חזר אבא הביתה מהעבודה ותפס אותנו משחקות במשחקים אלו, כעס מאד שאנו מבזבזות זמן יקר על שטויות ומוטב לקרוא ספר שאפשר להשכיל ממנו, אבא אהב מאד לקרוא ספרים, וקרא כל ספר שהזדמן לו.

היום מיטב הפסיכולוגים יודעים שהעיסוקים והמשחקים היצירתיים שלנו, היו הדבר המועיל והבריא ביותר עבור התפתחותנו, שלא לדבר על התועלת שרכשנו מכך בעתיד, כנראה שבפסיכולוגיה של ילדים אבא לא הבין הרבה, אבל בספרי קריאה הבין יותר, הוא בדק כל ספר שהבאתי מהספרייה, והורה לי תמיד לבקש מהספרנית אך ורק ספרים היסטוריים, ודווקא בזה הוא צדק, הודות לו פיתחתי התעניינות בהיסטוריה שגם הועילה לי בלימודים בבית-הספר, וכנראה שעצם העובדה שאני כותבת על תולדות המשפחה קשורה בזיקה שלי להיסטוריה שרכשתי מקריאה בספרים אלו.

אני זוכרת את סדרת הספרים שקראתי בשם "זיכרונות לבית דוד", מתקופת מסעי הצלב, על מה שעוללו לקהילות ישראל הצלבנים בדרכם לירושלים, ועל תקופת האינקוויזיציה בספרד, על העינויים הנוראים, ועל האנוסים שהמירו את דתם רק למראית עין וקיימו את מצוות הדת היהודית בסתר במרתפים סגורים. ועוד ספרים על הקוזקים והטטארים ברוסיה, כמו "באש - ובחרב", ורבים שכבר שכחתי את שמם, אבל אני זוכרת היטב את הפוגרומים שעשו ביהודים, כל כך הרבה דמעות שפכתי בזמן הקריאה, עד כי הכר שלי היה רטוב לגמרי.

נדמה לי שאינני רואה את הספרים הללו בידיהם של ילדים בני זמננו, וחבל, כנראה שהשואה הנוראה שהתרחשה בתקופת מלחמת העולם השנייה, האפילה אפילו על הפוגרומים והאסונות הגדולים שהתרחשו על עם ישראל בזמנים עברו.

נקודת התורפה הבעייתית ביותר עבורנו היה בית - הספר, בתחילת הלימודים הגעתי לכיתה א' כאשר אני כבר יודעת קרוא וכתוב וגם חשבון לאחר שאבא הכין אותי לבית הספר עוד לפני תחילת הלימודים.

כל זה נמשך כל עוד גרנו במושבה בקרבת בית – הספר, אהבתי את הלימודים והייתי תלמידה טובה מאד, אבל החל משנת 1939 כאשר חזרנו לכפר, חלה ירידה משמעותית בלימודים.

המרחק מהבית לבית-הספר היה גדול מדי עבור ילדים קטנים בדרך לא סלולה, צועדים בקושי בחולות הטובעניים, בבוקר איחרנו להיכנס לכיתה באופן קבוע, ובשעות הצהריים לחזור הביתה בחום לוהט בחודשי הקיץ או לרוץ בגשם סוחף ולחזור הביתה רטובים עד לשד עצמותינו בחודשי החורף כשאינן כל מקום מסתור בדרך הארוכה, לא היתה הסעה באוטובוסים לתלמידים כפי שיש היום, אני זוכרת שהרגליים כאבו לי מאד בגלל ההליכה המאומצת בחולות, ואימא היתה נוהגת לעסות לי אותם כדי להפיג את הכאבים.

כאשר הגענו הביתה, כבר היינו מותשים. גם אימא היתה מותשת מהחיים הקשים, וזה פגע בלימודים ובהכנת השיעורים. גם איחרתי לבית-הספר, וגם לא הכנתי שיעורים כיאותר. מחנך הכיתה לא התעניין מה קורה עם התלמידה, ומה הגורם לירידה בלימודים, ואף לא הנהלת בית-הספר, התוצאה היתה שהמורה לא אהב תלמידה שכזו.

באותה תקופה היה מקובל על המורים להכות את התלמידים הסוררים, אני לא הייתי תלמידה סוררת, ההפך מזה, הייתי ילדה שקטה ומנומסת, אלא רק תנאי החיים הקשים גרמו לי לירידה בלימודים, כך שעל כל דבר שלא מצא חן בעיניו, הרגשתי את נחת זרועו.

כאשר אנשים מדברים בנוסטלגיה, ומתרפקים בגעגועים על העבר, ועד כמה שהכל היה טוב יותר, אני בהחלט לא מסכימה איתם, לדעתי אפשר היום למצוא הרבה יותר התחשבות בתלמיד במצוקה, מעקב אישי אם קיימת בעיה באמצעות מורה מסייעת שלא היתה בתקופת ילדותי שאני כותבת עליה, ומעל הכל חוק חינוך חובה שלא היה קיים בתקופת המנדט הבריטי, מבלי שהגובה

מטעם משרד החינוך יזמן את התלמיד לחדר המורים וישלח אותו אחר כבוד הביתה בגלל שלאבא שלו לא היה כסף עבור שכר לימוד, ואולי לאבא שלו לא היתה עבודה שלא באשמתו כי היה חוסר עבודה בארץ? גם את ההתנסות הזו עברתי פעמים רבות במהלך לימודי בבית הספר.

בכיתתנו למדה תלמידה בשם איילה, היום היתה נחשבת כתלמידה מחוננת, היא היתה התלמידה הטובה ביותר בכיתה וידעה עשרות פרקים בתנ"ך בעל-פה, ולאחר החופש הגדול כאשר התכנסה הכיתה ליום הלימודים הראשון, והתלמידות החלו לבדוק מי הגיעה ומי חסרה, בלטה איילה בחסרונה, מכיוון שהיתה אהובה על כולם. התלמידות שאלו את המורה הנ"ל, היכן איילה? והוא, בשלוות נפש עונה שאיילה לא תחזור יותר ללימודים מכיוון שעליה לצאת לעבודה (במשק בית) כדי לעזור להוריה בפרנסת משפחתם ברוכת הילדים, היא היתה בסך הכל כבת עשר שנים, בגילנו, אני זוכרת שהייתי המומה לשמוע את דבריו של המורה, וחשבתי לעצמי, מדוע המורה לא הופך שמים וארץ, לא כותב מכתבים למשרד החינוך, לא מזעיק אף אחד, אלא מדבר על כך בשלוות נפש.

למעשה אני עדיין המומה עד עצם היום הזה, היא עומדת תמיד לנגד עיני, ואני לא שוכחת אותה, וחושבת לעצמי, היכן היא נמצאת היום ומה עלה בגורלה.

מכיוון שלא הייתי תלמידה אהודה על המורה שלא באשמתי, מעולם לא קיבלתי תפקידים בכיתה שהיו מעלים את ערכי בעיני יתר התלמידות, זו היתה תקופת מלחמת העולם השנייה, וכל הכיתות תרגלו ירידה מסודרת למקלטים בשעת אזעקה. לצורך זה שאל המורה, מי רוצה להיות התלמידה המובילה האחראית על הכיתה? אני הייתי ספורטאית טובה מאד, וילדה אמיצה שלמדה

על בשרה להתמודד עם מצבי פחד בכפר, והרגשתי שתפקיד זה תפור עלי, הצבעתי ובקשתי לקבל את התפקיד, אבל זה לא עזר לי, את התפקיד קבלה תלמידה אחרת מהאהודות על המורה שלא התאימה לתפקיד הזה. וכמחאה לא ירדתי למקלט בשעת אזעקה, ונשארתי לשבת לבדי בכיתה. המורה שלי אפילו לא התעניין היכן אני, ומדוע אני לא במקלט, והייתי בסך הכל ילדה כבת אחת עשרה שנים.

אבל הנקמה ב"פדגוג" הזה לא אחרה לבוא אפילו שזה קרה כעבור שבע שנים.

כמובן שהורי הוציאו אותי מבית-הספר הזה, ועברתי למקום אחר, שהייתה לי שם הצלחה בלימודים ובחיים החברתיים. וכאשר נערכה תחרות בכתיבת חיבור בין כל בתי הספר בעיר, מטעם לשכת "הבונים החופשיים", נשלח חיבור שלי לתחרות, וקיבלתי עליו פרס, אני משוכנעת שהמורה שלי לשעבר, בכלל לא היה מגיש את החיבור שלי לתחרות.

כאשר פרצה מלחמת העצמאות, היה צורך לכבוש את הכפרים הערבים במזרח פתח-תקווה. בקרבות אלו לחמה חטיבת אלכסנדרוני, שגם אחי אברהם היה אחד הלוחמים שם.

אבא יחד עם עוד אנשים מבוגרים מפתח-תקווה יצאו לשמירה באזור במסגרת חי"מ (חיל משמר). אני הייתי באותו הזמן לפני גיוסי לצה"ל, ובינתיים יצאתי גם כן לאזור הקרבות כחובשת מטעם גדוד "מגן דוד אדום" שהייתי חברה בו.

יום אחד ראה מפקד המוצב במשקפת כמה ערבים מסתובבים בשטח ההפקר שבין המוצב והכפר הערבי רנתיה, והיה צורך לסלק אותם משם. הוא פקד על כמה אנשים להצטרף למשימה, אני הייתי לצידו של המפקד מוכנה ליציאה עם תרמיל העזרה הראשונה על כתפי, וביחד אספנו את האנשים.

ניגשנו לאדם ששכב על האדמה, ונמנע להנאתו, והמפקד נתן לו פקודה לקום ולבוא עמנו, האדם הזה התחיל לרעוד מפחד, וסרב

לקום, וטען שהוא עייף ואינו מסוגל להצטרף למשימה. המפקד כעס עליו, והטיח בו שהוא מסרב פקודה. ואז הוא התיישב, וגיליתי לפתע את אותו המורה שלי מבית-הספר, הוא זכר אותי למרות שעברו שבע שנים מאז שהייתי תלמידתו, ושאל אותי במתק שפתיים: מה את עושה פה שושנה? יתכן שרצה להתחנף אלי כדי שאשפיע על המפקד שישחרר אותו מהמשימה. זו היתה נקמתי במורה שלי, על סטירות הלחי ועל יחסו המשפיל אלי, כשראיתי אותו בעליבותו.

תנועת ההעפלה שהתחילה עוד לפני המלחמה, התפתחה לממדים רחבים מאז פרסום ה"ספר-הלבן" בשנת 1939 בימי מלחמת העולם השנייה ולאחריה, ונהפכה למאבק גבורה של הישוב בארץ-ישראל והעם היהודי בתפוצות למול הממשלה הבריטית שאחזה באמצעים צבאיים ומדיניים להפסקת זרם "העולים הבלתי לגליים".

הישוב בארץ לא שקט על שמריו, המחתרות המשיכו להילחם בממשלה הבריטית במטרה לגרשם מהארץ, ובעד עליה חופשית בלתי מוגבלת.

הבריטים החזירו מלחמה ושמו מצור על ארגוני המחתרת, לפעמים עלה בידם לעצור לוחמים, לכלוא אותם בבתי הסוהר, ואף להגלותם לקניה ואריתריאה שבאפריקה, ולצערנו הרב היו מקרים בהם הועלו לוחמי מחתרת על הגרדום שהיה מותיר את הישוב העברי בהלם, ובתחושת אבל כבד.

הלוחמים ירדו למחתרת ומצאו מקומות מסתור כדי לא להיתפס ע"י הבריטים.

בחלקם התאמנו בלילות "בביקות" - בתי האריזה של הפרדסים באזורינו.

בליל חג שבועות כאשר אבא ואחי אברהם חזרו מבית-הכנסת, ישבנו לשולחן לסעוד את סעודת החג, ופתאום אנו שומעים מטה יריות בחוץ, אבא לא חשב פעמיים, רץ החוצה לדרך החולית לעבר הדמויות שעמדו שם עם אקדחים שלופים בידיהם.

אחי אברהם רץ אחריו, שניהם לבושים חולצות חג לבנות בוהקות מתוך החשיכה שבחוץ, ומשמשים מטרה ברורה לכלי ירייה.

עמדו שם שני שוטרים בריטים ושוטר יהודי אחד, שהתקרבו לאבא וכוונו לעומתו את אקדחיהם, אבא הרים את ידיו כדי שיראו שאינו חמוש, והם שאלו אותו: מה אתה עושה פה? ענה להם אבא: מה זאת אומרת מה אני עושה פה? אני גר פה בבית, שומע יריות

ויוצא החוצה לברר מי יורה על יד ביתי, ואז שאל אותו השוטר היהודי: האם ראית מישו בורח פה לתוך הפרדסים? ענה לו אבא: ישבתי בבית לשולחן החג ולא ראיתי דבר, בסופו של דבר הניחו לו והורו לו להיכנס הביתה, והמשיכו במרדף. אחי אברהם אמר שאלמלא השוטר היהודי שהיה נוכח שם, הבריטים שאצבעם הייתה עצבנית מאד על ההדק, היו יורים ומחסלים אותו ואת אבא בלי ניד עפעף. בביתו של חיים, הסתתר גיסו שהיה חבר ה"ארגון הצבאי הלאומי" וכאשר ראה את הבריטים מתקרבים לבית כדי לאסור אותו, קפץ מהחלון ונמלט לתוך הפרדסים, ואלו רדפו אחריו וירו לעברו, וכאשר אבא ואחי אברהם צצו פתאום מתוך החשיכה לתוך המרדף הזה, הם עיכבו את השוטרים בזמן השיחה איתם, וחבר המחתרת הרוויח בינתיים זמן יקר, שנתן לו את השהות כדי להימלט ולמצוא מסתור מפניהם.

משפחת שטרן בכפר גנים

באותה תקופה התקיימו הלימודים בבית-הספר במשמרות, למדו גם בשעות אחר-הצהריים, אמרו, שבגלל המלחמה אין באפשרותם של המוסדות לבנות כיתות לימוד נוספות בגלל המחסור בחומרי בנין שהופנו לבניית ביצורים, גם מבני דיור לא בנו מאותה סיבה, שגרמה מאוחר יותר למצוקת דיור קשה בארץ. כאשר למדתי במשמרת שנייה, כבר החשיך היום עד שהגעתי לקצה הכפר בדרכי הביתה ופחדתי מאד לעבור את כברת הדרך החשוכה שבין הפרדסים עד לביתנו.

מה עשיתי? קראתי בקול לכלבה הנאמנה שלנו, והיא הגיעה אלי במרוצה, ויחד איתה לא פחדתי לעבור את כברת הדרך הזו.

שומר השדות סוויצקי בעל השפם שהיה רוכב על הסוס עם רובה על השכם, החליט אחרת הוא ירה בכלבתנו הנאמנה והטובה ששמרה עלינו תמיד, על לא עוול בכפה בגלל עלילת שווא כאילו היא מתפלחת ללולי התרנגולות בכפר וגונבת ביצים, ובלילה כאשר חזרתי מבית-הספר אחרי לימודים במשמרת שנייה, פחדתי לעבור בלעדיה את כברת הדרך החשוכה שבין הפרדסים.

עמדתי שם בחשיכה בודדת ומפוזת, ופתאום עברה על פני קבוצת בחורים צועדת לכיוון הבית שלנו, ראיתי ביניהם את בנימין קפלן הי"ד שאמו היתה ידידה טובה של אמי, וידעתי שהוא חבר מחתרת הארגון הצבאי הלאומי, מיד הבנתי שהם צועדים לעבר בתי האריזה של הפרדסים כדי להתאמן שם בנשק, צעדתי אחריהם, והם ידעו שאני גרה בבית הבודד, והבינו שאני נצמדת אליהם, כדי לחפש את הגנתם, ובטחו בי, וכך נהגתי גם בעתיד.

יום אחד עצרו ליד ביתנו כמה כלי רכב צבאיים עם "כלניות" וציוד שהגיעו מכיוון "הר-החול" שעל יד גת רימון, יצאנו עם אימא לצפות במחזה, אימא שוחחה איתם, אבל התנהגותם של החיילים לא תאמה בדיוק את אופיים המאופק של החיילים הבריטים, הם התנהגו בחופשיות ובסחבקות כמו החברה שלנו,

כאשר נסעו משם, אמרה אימא שלדעתה אלו אינם חיילים בריטים, אלא אנשי מחתרת מחופשים בדרכם למשימה כלשהי.

הזמן לא עמד מלכת, אנחנו גדלנו בכמה שנים, כבר היינו בגיל שילדים לא מוכנים יותר לשבת בבית, הם רוצים ללכת לקולנוע כדי לצפות בסרט, לפגוש חברים, ואנחנו היינו מנותקים מכל אלה. התחלנו להתלונן ולדרוש מההורים לצאת מהמקום הזה ולעבור למושבה, זו גם היתה משאת נפשה של אימא, אבל היתה תקופת מלחמה, היתה מצוקת דיור בכל הארץ, והעניין התנהל בעצלותיים. אבא היה קשור רגשית לאדמה, והתלבט מאד כיצד להיפרד ממנה. לפעמים אני מהרהרת ותמהה, כיצד בן אדם שומר מסורת, מגדל שתי בנות שלעיתים קרובות נשארות לבד בבית באזור שומם שכזה, שהעוברים והשבים שם עוינים.

אימא הבינה שעלינו לדעת הכל על עובדות החיים, ועל הסכנות הצפויות, והסבירה לנו בפרטי פרטים כיצד עלינו להתמודד בכל מצב, כיצד להתנהג, ובעיקר להיזהר, ולאן לא להיקלע.

מסלולם של ערביי האזור מכפריהם למושבה ובחזרה, עבר על אדמתנו, כאשר הגיעה שעת התפילה בזמן שעברו שם, היו עוצרים, פורשים את ה"עבאיה" שלהם על האדמה, עומדים, כורעים, משתחוים ומתפללים. גם היו מתקרבים אלינו הביתה מדי פעם ומבקשים שניתן להם לשתות מים (מוייה), בקשו לחם (חובז) או נעליים (סורמאיה).

יום אחד נשארו שתינו, אחותי חיה הצעירה ממני ואני לבד בבית, היינו בנות אחת עשרה – שלוש עשרה וחצי שנים בערך, עסקנו בניקוי המרפסת, פתאום ניגש אלינו צעיר ערבי כבן שבע עשרה, עמד על המדרגות לפני הכניסה לבית, וביקש שאתן לו ספל מים לשתות, כאמור זה היה מקובל אצלנו, נתתי לו והוא שתה, עמדתי שם וחיכיתי שיחזיר לי את הספל.

כאשר סיים לשתות הגיש לי את הספל, אבל הוא ניצל את התנועה הזו, ותפס בידי, ומלמל "יא חביבתי, יא חביבתי", מיד הבנתי מה כוונתו, ושחררתי את ידי מאחיזתו, דחפתי את אחותי הצעירה לתוך הבית וסגרתי את הדלת.

ניצבתי למולו, הרמתי את המטאטא שהיה בידי מעל ראשו, נפנפתי בו, וגירשתי אותו, אבל הוא נשאר לעמוד שם, הוריד את ידו לשיפולי ביטנו, הצביע על האזור ההוא, ואמר לי: אבל קודם זה...איימתי עליו עם המטאטא, הרמתי את קולי וקיללתי אותו: "יאללה רוח מן הון, יחרב ביתך, ילען אבוכ" (יאללה לך מפה, יחרב ביתך, ארור אביך). ובאמת הוא ירד מהמדרגות וברח.

למזלי הטוב הופיע באותו רגע מעבר לפינה הרועה האילם טולר עם עדר הפרות, וכאשר ראה את המתרחש, הניף את מקלו באיום, ורץ לכיוון הבית כדי להגן עלי, והערבי הזה נמלט.

כאשר חזר אבא לפנות ערב מעבודתו, סיפרנו לו את מה שהתרחש, הוא הודיע על כך מיד לשומר סוויצקי, וזה הבטיח שיחפש את הצעיר הערבי הזה ויזהיר אותו, כנראה שבגלל המקרה הזה, גמלה ההחלטה בליבו של אבא למכור את הבית והאדמה ולעבור סוף סוף לפתח- תקווה.

בנתניה הקימו באותה עת מפעלים שעסקו בליטוש יהלומים, אלו היו מפעלים שבעליהם הצליחו להוציאם בזמן מבלגיה לפני שישתלטו עליהם הגרמנים, ולהעבירם לארץ ישראל, לנתניה, ובאו אנשים רבים, פועלים ופועלות, תלמידים ומגוון רב של עובדים מענפים שונים במשק, שהגיעו כדי לעשות הסבה מקצועית וללמוד את מקצוע ליטוש היהלומים שהיה רווחי ביותר.

העיר פרוחה ושגשגה, גם מחנות צבא של הבריטים היו באזור, נפתחו מסעדות, בתי קפה, בתי קולנוע ועוד כל מה שהיה נחוץ לעיר תוססת.

מתוך בתי הקפה שעל שפת הים, שם ישבו החיילים הבריטים ולגמו בירה, נשמעו צלילי מוסיקה לריקודים, ובמיוחד אהבתי להאזין לקולה הנפלא של הזמרת הבריטית ורה לין, חביבת החיילים הלוחמים, שרה את השירים הנוגים ומלאי הערגה שריגשו רבבות חיילים בכל החזיתות, ונטעו בהם געגועים ליקריהם ולמולדת, ואת האמונה שיום יבוא והמלחמה תסתיים, ויגמר כל הטירוף הזה.

אחי אברהם שהיה נער צעיר, קם יום אחד ונסע לנתניה, הוא התקבל לעבודה במפעל, והחל ללמוד את מקצוע ליטוש היהלומים. בתחילה גר בביתו של דודי מאיר שטמפפר במשך תקופה קצרה, עד אשר למד את המקצוע והתחיל לקבל שכר, ואז שכר חדר אצל פייקוביץ (אחיו של יגאל אלון), שגר מול ביתו של הדוד מאיר. מאוחר יותר הצטרף אליו יעקב גלובמן, בנה של בת דודה של אימא, שגם כן עבד בליטוש יהלומים, ויחד חלקו את החדר. כאשר פרצו הקרבות במלחמת השחרור, נפל יעקב גלובמן בקרב הכבד בצמח, על שפת הכינרת, ונטמן בקבר אחים בדגניה.

בימות הקיץ נסענו מידי פעם, אחותי חיה ואני יחד עם אימא לנתניה לשפת הים, ולביקור אצל הדוד מאיר שטמפפר.

מאיר וזהבה ניהלו את בית הקפה על שפת הים, וחיילים בריטים, הודים, אוסטרלים וגם איטלקים שהיו במעמד של שבויי מלחמה, אבל הסתובבו באופן חופשי על שפת הים וחיזרו אחרי הבנות. כולם באו לבילוי ושחיה בים והעבירו את זמנם בישיבה על מרפסת בית הקפה בחברותא כשהם מזמינים סיגריות, סנדוויצ'ים ומשקאות.

בזמן שההורים היו עסוקים בעבודתם, השתכשכו הילדים: ארנון, ארקה ואברהם בים, הבת חיה'לה עדיין לא נולדה בתקופה זו. בקרנו גם את הדודה חנקה ויוסף חיים פרל מחזרה, שגם כן עברו לגור לנתניה, בגלל רצונם להיות בקרבת הבת חיה וורנאי, כדי לעזור לה לטפל בבנותיה הקטנות: חוה'לה ושלומית'קה, גם הבן אברהם פרל גר בבית, והיה לעזור רב להוריו. בנם הבכור בנימין שגם כן עבד בליטוש יהלומים ואשתו מרים, התגוררו גם כן בנתניה עם שני ילדיהם: עדינה ועזריאל.

הבית והאדמה בכפר גנים נמכרו סוף סוף, מלחמת העולם השנייה עדיין לא הסתיימה, אבל קיצה ניראה באופק הרחוק, ב- 6 ליוני 1944 נערכה הנחיתה האנגלו-אמריקנית הגדולה בחופי נורמנדיה שבצרפת.

שכרנו את צריפו של חיים, שבינתיים עבר לגור למושבה, באופן זמני, עד שנרכוש לנו בית בפתח-תקווה, ועברנו לגור שם, היה צפוף מאד, בחדר אחד, מטבח ומרפסת. אחי אברהם לא היה בבית מכיוון שגר בנתניה.

יום אחד הופיעו אצלנו בבית שני פועלים ממקום עבודתו של אבא, והודיעו לאימא שאבא נפצע קל בידו, לאימא לא היה ספק שהם לא אמרו את כל האמת, וחשה במהירות לבית החולים בילינסון. אבא שכב בתוך מיתקן מיוחד עבור נפגעי כוויות, ואימא לא זיהתה אותו בכלל, פניו היו נפוחות מהכוויות ומרוחות במשחה כהה, וכמו כן גם זרועותיו, כולל אצבעות ידיו.

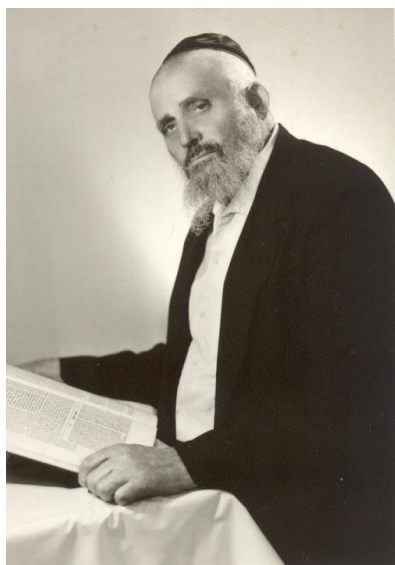
חבריו סיפרו לנו שהוא עבד בתא סגור שהתמלא באופן פתאומי בגזים שהתלקחו, והוא נילכד בתוך הלהבות, הרופאים אמרו שאלמלא חוסן גופו, הוא לא היה מחזיק מעמד ושורד בחיים. הוא היה מאושפז זמן רב בבית החולים, אנחנו אימא, אחותי ואני היינו לבד בצריף הבודד, והיינו הולכות לבקר אותו באופן קבוע בבית החולים בילינסון.

כבר אפשר היה לפגוש פליטים מהשואה שהגיעו ארצה בעזרת החיילים שלנו ששרתו בבריגאדה היהודית ושמסרו להם את מדיהם ואת זהותם, והם עצמם ערקו מיחידותיהם כדי לקחת חלק במבצע הבריחה של יהודים ניצולי השואה לכיוון חופי ארץ-ישראל.

ערב חורפי אחד, לאחר שכבר ירדה החשיכה, הסתגרנו אימא, אחותי חיה ואני בצריף, ופתאום דופקים בדלת, אימא פותחת את הדלת, ולפנינו עומד בחור צעיר תימהוני, לפי המבטא שלו הבנו

שהוא פליט מהשואה, אימא ריחמה עליו, הכניסה אותו לחדר והגישה לו כוס תה חם, הוא היה מבולבל מאד, וסיפר לנו קטעי אירועים ממה שעבר עליו במחנה הריכוז, בגיהנום, בזמן שדיבר לא הסיר את עיניו ממני, ואימא כבר חשה אי נוחות ודאגה, פתאום הוא אומר לאימא: אני רוצה להתחתן עם הבת שלך, ואימא ענתה לו בנימוס בלי לפגוע בו, הבת שלי עדיין ילדה בת חמש עשרה, גיל מוקדם מכדי להינשא, ועדיין תלמידה בבית-הספר.

אבל, והיא קראה לו שייגש לדלת, והצביעה לעבר הכפר, ואמרה לו: אם תלך ישר לשם, תגיע לקיבוץ (גבעת השלושה) שנמצא מהעבר השני של הכפר, ושם תוכל להכיר הרבה בחורות שאחת מהן בוודאי תרצה להינשא לך, הוא קיבל את הצעתה של אימא, ושם פעמיו לעבר הקיבוץ, הבחור האומלל הזה, שכנראה איבד את דרכו בין הפרדסים, וודאי חיפש עוגן לחייו שנעקרו מהשורש, וכי מה כבר אנחנו, במצבנו יכולנו לעשות עבורו?

יצחק שטרן

אניות שכבר יצאו מכלל שימוש, נרכשו והוכשרו על מנת להעביר פליטים יהודים שהתרכזו בחופי איטליה במטרה לעלותם לארץ ישראל, הם עלו בחשאי על האניות, אבל נתפסו בלב ים על-ידי משחתות בריטיות, נגררו, והועברו למחנות מעצר בקפריסין, שהתמלאו בהמוני פליטים שחיו שם בתנאים קשים ביותר.

אבא שוחרר מבית החולים כשפניו וזרועותיו מלאי צלקות, אימא תפרה לו שתי שקיות בד כדי שיגנו על זרועותיו מזבובים ויתושים, והוא התהלך כאשר הן מונפות כלפי מעלה, בגלל תחושת הלחץ הכבד על כפות הידיים והאצבעות שהיו שרופות ומצולקות, כמובן שגם לא היה מסוגל לעשות עבודה כלשהי.

אבא, כפועל וחבר הסתדרות פנה למועצת הפועלים שיעזרו לו בהתאם למה שנקבע בחוק במקרה של תאונה בעבודה.

מכיוון שהמפעל שאבא עבד בו היה בבעלות ממשלתית בריטית, הם יכלו להשיג עבורו גימלה לכל החיים מממשלת הוד מלכותו, אבל אף עסקן הסתדרותי לא התאמץ ביותר לעזור לאבא שכבר היה על סף ייאוש.

כאשר ראתה אימא את המתרחש, לקחה על עצמה את המשימה להשיג פיצויים כדי שתוכל להאכיל את משפחתה וילדיה. אני זוכרת היטב, ולעולם לא אשכח את אימא חוזרת הביתה לאחר פגישות ודיונים שהיו לה עם מזכיר מועצת הפועלים שלמרבה התימהון, למרות שהיה ממפלגת פועלים (מפ"ם) ואמור היה להגן על הפועל, והיא נכנסת הביתה עם דמעות בעיניים ואומרת לנו: אינני מבינה מדוע עסקן הפועלים שתפקידו לעמוד לימינו של הפועל שעבר תאונת עבודה קשה, ויתכן שאיבד לגמרי את כושר עבודתו ויש לו משפחה לפרנס, מדוע הוא משתדל כל כך לנקוט עמדה למען האינטרסים של הממשלה הבריטית? וחשוב לו יותר לחסוך להם חלק מתשלום הפיצויים, ולא איכפת לו מה קורה עם הפועל ומשפחתו.

בסופו של דבר, לאחר התמקחיות קטנוניות, קיבל אבא סכום חד פעמי, לא מרשים במיוחד שנעלם מהר מאוד בתוך צרכי הבית, ובמשך השנים חזר אליו רק מעט מכושר העבודה האדיר שהיה לו בעבר, הוא השתדל להשתלב מחדש במעגל העבודה, אבל זה כבר לא היה אותו הדבר, הצלקות בזרועותיו ובאצבעות ידיו הציקו לו מאוד, לא הייתה לו עבודה קבועה, והיה מובטל לעיתים קרובות, ואנחנו כאשר גדלנו נאלצנו לתמוך באבא ובאימא, ועשינו את זה מכל הלב.

לאחר פלישת בנות הברית במערב, והניצחונות של הצבא האדום במזרח, שעטו כל המעצמות ביחד לעבר ברלין, וכבר אפשר היה לראות ברור את קץ המלחמה, ואכן, בתאריך 8 למאי 1945 נכנעה גרמניה הנאצית ללא תנאים.

העולם חגג את הניצחון על גרמניה, חוץ מהעם היהודי, כאשר נפתחו שערי מחנות המוות בפני הניצולים, שרבים מהם כבר לא הצליחו אפילו לעמוד על רגליהם כדי ליהנות מהחופש, התגלה האסון הנורא שפקד את העם היהודי, ששה מיליון נפש ביניהם מליון וחצי ילדים, נספו בשואה על ידי הנאצים ועוזריהם.

ממשפחתו של אבא ניצלו מתי מעט: שתי נערות – רחל וברטה בנותיו של הירש - צבי, אחיו הבכור, שהוא ואשתו נספו באושוויץ, בתו הבכורה שרה עלתה ארצה באמצע שנות השלושים עם בעלה משה לייב מיד לאחר נישואיהם, בת נוספת בשם שפרינצה, נשואה ואם ליוס'לה, שנקרא על שם הסבא יוסל כץ מרוסקובה נספתה גם היא בשואה לאחר שרדפה אחרי המכונית שאספה באקציית הילדים גם את יוס'לה שלה והשמיעה זעקות שבר נוראיות שעלו עד לב השמיים, הרוצחים עצרו את המכונית ואספו גם אותה לתוכה ורצחו אותה ביחד עם יוס'לה והילדים.

גם בנה של בריינה אחותו ניצל והגיע ארצה כפליט אבל לא האריך ימים, ואישה צעירה בשם חיה, בתה של אטה אחותו האהובה של אבא, שכבר הספיקה להינשא וללדת תינוקת לאחר השחרור מאושוויץ, ואחר כך עלתה ארצה עם בעלה והתינוקת לאחר קום המדינה, הוריה ואחותה נספו באושוויץ ושני אחיה שנשלחו למחנה עבודת כפייה באוקראינה נורו שם למוות.

אני זוכרת ולעולם לא אשכח את רגע הפגישה שלה עם אבא, הדוד שלה, נסעתי עם אבא לפגוש אותם במחנה העולים בכפר אתא, היא נפלה על צווארו ובכתה בכי תמרורים, פעטער, פעטער, ואני עמדתי שם ובכיתי.

חיה, האחיינית של אבא היא אישה חרדית וגרה בבני ברק, היא התאלמנה מבעלה כבר לפני זמן רב, הם הקימו משפחה לתפארת, לשתי בנותיהם ובנם, שהוא עילוי בתורה, וסיים את לימודיו כדיין, יש משפחות ברוכות ילדים, וזו לדבריה של חיה נקמתה בנאצים, שרצחו את הוריה, שני אחיה ואחותה. האחות הצעירה ביותר של אבא, שרה, יחד עם בעלה ושלושת ילדיה, נספו גם הם בשואה ולא נשאר מהם זכר.

היפנים עוד המשיכו להילחם בחירוף נפש בחזית המזרח, הם היו לוחמים קשוחים ביותר, והסבו חללים רבים לצבא ארה"ב, ולחיילי בנות הברית, הם שלחו טייסים מתאבדים (קאמיקאזה) להתפוצץ מעל אניות מלחמה ומטרות צבאיות.

על מנת לסיים את המלחמה ולהפסיק את הקטל המתמשך בחיילי בנות הברית, הוחלט לנקוט באמצעי הקיצוני ביותר שעמד לרשותו של האדם כדי לזרוע הרס וחורבן, ובתאריך ה- 6 לאוגוסט 1945 הוטלה הפצצה האטומית על הירושימה, כעבור שלושה ימים בתאריך ה- 9 לאוגוסט 1945 הוטלה הפצצה האטומית השניה על העיר נאגסאקי, ורק אז נכנעה יפן ללא תנאים, והמלחמה הסתיימה.

אימא ואבא קנו בית עם דונם אדמה ברחוב סלנט בפתח-תקווה, הבית היה מחולק לשתי דירות, כל אחת בעלת שני חדרים, מטבח ומרפסת פתוחה, והשירותים היו משותפים לשתי הדירות. היתרון בבית הזה היה, בזמן שהיתה מצוקת דיור קשה בארץ, שאחד הדיירים התכונן לעזוב את הדירה עם משפחתו ולעבור למקום אחר, כך שהיה לנו סיכוי להיכנס לגור בבית שלנו שקנינו במיטב כספנו, כמובן רק לאחר שניתן בידיו סכום כסף לא מבוטל, כדמי מפתח. אבל השמחה לא ארכה זמן רב, ובאחד הימים כאשר הסתובב אבא ברחובה של העיר, כאשר זרועותיו נתונות בתוך שקיות הבד ומונפות למעלה, עצר אותו הנציג של ארגון החיילים המשוחררים, ואמר לו, שידוע לו שמתפנית דירה בת שני חדרים, ושאלו נכנסים לגור שם בקרוב, ועל כן חייב אבא למסור חדר אחד עבור חייל משוחרר.

ואנו משפחה בת חמש נפשות, עם אבא במצב רפואי לא קל, יהיה עלינו להסתפק בחדר אחד בלבד, ואם אבא יסרב, ארגון החיילים המשוחררים פולשים לדירה, משתלטים עליה ומחרימים אותה, והחוק עומד לצידם, כי הם נלחמו במלחמה, ויש להם זכויות. בזמן כתיבתי, התלבטתי אם כדאי בכלל לספר את הסיפור הזה, כי חששתי שיחשבו שאני מגזימה בתיאור האירועים, ולא יאמינו לי, גם אני בעצמי לא הייתי מאמינה לסיפור שכזה, אבל לצערי, זה בדיוק מה שקרה, כנראה שפסו מהעיר פתח-תקווה אנשים עשירים ובעלי יכולת או מוסדות, שמחובתם היה לדאוג לחיילים המשוחררים, ורק אנחנו לבדנו נותרנו לבוא ל"עזרת העם" לאחר כל הסבל שעברנו, ועדיין עוברים בצריף הצפוף יחד עם אבא שסובל מהכוויות.

אימא, כרגיל בזמני מצוקה, הייתה אוספת את כל כוחות הנפש שלה, ויוצאת לפעולה, ראש העיר באותה תקופה היה יוסף ספיר, הוא היה נוהג לעבור על יד הצריף בו התגוררנו אחת לשבוע

בימי שישי, רכוב על גבי חמורו, בדרכו לפרדס שלו, ואימא רצתה להציג בפניו את הבעיה שלנו, היא נשאה בידה פח מלא מים, (גם בצריף עדיין סחבנו מים בפחים) כדי שיראה במו עיניו את תנאי חיינו, ועצרה אותו, וכשהוא יושב על חמורו, סיפרה לו את כל הסיפור ובקשה את עזרתו.

הוא כמובן הבטיח שידבר עם נציגי החיילים המשוחררים שלא יבואו בתביעות אלינו, אבל הבטחות לחוד ומעשים לחוד, ואלו עדיין המשיכו להציק לאבא.

אימא לא וויתרה ובפעם הבאה הופיעה אצל ראש העיר בביתו, ברחוב פיק"א השכם בבוקר, כאשר היה עדיין בפיג'מה שלו, ועוד פעם הזכירה לו את הבעיה שלנו בדבר האיומים להחרים את ביתנו.

היו עוד פעם הבטחות מצד ראש העיר, ואחרי כן באו עוד פעם האיומים ב"פלישה" לביתנו, ואז החליטו אימא ואבא, שאם עושים פלישה, אנחנו נעשה אותה.

ולאחר מגורינו "הזמניים" בצריף, שהתארכו לשנתיים, בגלל פציעתו של אבא, תם פרק "כפר-גנים" בחיינו, שעבר עלינו בסבל רב קרוב לעשרים שנה.

והמקום הזה שאמור היה להיות חלקת אלוהים הקטנה שלנו, הפך למלכודת של סבל מתמשך.

ואז בפעם האחרונה, שכר אבא סוס ועגלה, העמסנו את המטלטלים עליה, ופרקנו הכל בחצר ביתנו שברחוב סלנט 39 בפתח-תקווה.

אני זוכרת, שהייתי כל כך מאושרת, אפילו שלמעשה עדיין התגוררנו בחוץ, בחצר, מתחת לכיפת השמים, והדבר הראשון שעשיתי, מיהרתי לכל חברותי והודעתי להן שאני כבר גרה במושבה ומעתה אוכל לבלות איתן גם בערבים, ולא אצטרך למהר הביתה לפני שיחשיך היום.

בסוף שנת 1945 גברה העלייה הבלתי־לגאלית לארץ־ישראל, מדרום אירופה החלו להגיע ספינות מעפילים בזו אחר זו, השלטון הבריטי בארץ ישראל התנגד לתופעת העלייה הבלתי־לגאלית. משרד המושבות, אשר נחשב בעיני רבים למעוז האנטישמיות והאנטי־ציונות באנגליה, עשה כל שביכולתו כדי לעצור את הספינות הנוחתות בחוף הארצישראלי.

ב-22 לנובמבר 1945 נתפסה ספינת המעפילים "ברל כצלסון" בחוף שפיים לאחר שהורידה את רוב נוסעיה, בתגובה החליטה "תנועת המרי העברי" לחבל בתחנות המשטרה בגבעת אולגה ובסידני עלי ששימשו בסיסים לאיתור ספינות מעפילים.

ב-25 לנובמבר בוצעה המשימה ע"י כוחות פלמ"ח, השלטונות הבריטיים הגיבו בחיפושים אלימים בישובי הסביבה – רישפון, שפיים, גבעת חיים וחוגלה, הבריטים הטילו מצור על הקיבוצים וערכו חיפושים נרחבים עם מכשירים מגנטיים לגילוי מחבואי נשק, כאשר נודע הדבר, הוזעקו אנשים מכל עבר להגיע לקיבוצים ולעמוד פנים אל פנים מול הבריטים כדי להניא אותם מביצוע החיפושים, באותו יום הייתי בדרכי לבית הספר התיכון, וראיתי על יד גן המייסדים בפתח-תקווה שורות של חברי ההגנה עולים על משאיות בדרכם לשפיים, בתוך השורה פגשתי שתי חברות שלי ששאלו אותי מדוע גם אני לא מצטרפת אליהם, מיד החלטתי להיעדר מבית הספר באותו יום ועליתי על המשאית יחד עם חברי ההגנה, נסענו והגענו עד כביש בקרבת מקום לקיבוץ שעברו בו פטרולים בריטיים, קיבלנו פקודה לרדת מהמשאיות ולעבור בהתגנבות יחידים אל מעבר לכביש לאחר שאנו מוודאים שאין פטרול בריטי בסביבה, וכך הגענו לשדה מוקף גדר תיל בקרבת הקיבוץ, הבריטים עמדו מולנו עם הנשק בידיהם כדי למנוע מאיתנו להיכנס לחצר הקיבוץ, היו וויכוחים איתם, וקראנו סיסמאות על

עלייה חופשית - מדינה עברית, ואז הם ירו למוות באליהו
חינסקי-כהן, בן פתח-תקווה יהי זכרו ברוך !

מהלך המאורעות בפתח-תקווה טרום מלחמת העצמאות ב-1948:

מראשית מאי 1947 כבר החלו לפקוד כנופיות ערביות את פתח-תקווה והפילו חללים מבין תושבים שלווים בבתיהם, מעשי השוד והרצח תכפו והדאיגו את התושבים, הצבא הבריטי שהקיף את המושבה עוד הוסיף על האימה והחרדה, והדרישות מאת הממשלה להגביר את השמירה או לפחות לא ליטול את הנשק המעט מידי היהודים נתקלו בקשיחות ובאטימות לב מצד השלטונות, וביוזמתם הם, יצאו השומרים היהודים לארוב לכנופיות.

ואמנם פלוגה חמושה של מגינים יהודים יצאה בראשית יוני 1947 לתפוס כנופיית שודדים שמרכזה בכפר הערבי פג'ה, המגינים נכנסו לכפר ותקפו את מקום משכן הכנופיה, אבל המשטרה הבריטית רדפה את המגינים היהודים בעוד שהערבים יכלו להמשיך במעשיהם באין מפריע.

לאחר שני מקרי רצח נוספים דרשה העירייה מהשלטונות להגדיל את מספר הנוטרים היהודים במשטרת הישובים העבריים ואת מספר הרובים והתחמושת בתחנות הנוטרים, וכן לאפשר הקלות בהוצאת רישיונות לרובי ציד לדרי שכונות הפרוורים, וביטול העוצר המנתק את המושבה מרמת-גן ותל-אביב, תגובת הממשלה הבריטית – חיבוק ידיים ואף מתן עידוד לכנופיות הערביות למעשי הרצח שלהם.

הימים ההם – במחצית השנייה של שנת 1947 היו ימי הכנה למלחמה בהיקף מורחב, ומשום כך לא הופתעה המושבה ביותר כשהחלה המערכה עם הכרזת עצרת האומות המאוחדות בכ"ט נובמבר 1947 על כינונה של מדינה יהודית עצמאית בארץ ישראל.

אני זוכרת שהתיישבנו כל המשפחה ליד מקלט הרדיו והקשבנו במתח לתוצאות ההצבעה, השעה כבר היתה מאוחרת – אחת עשרה בלילה.

ואז הכריזה עצרת האומות המאוחדות על הקמת מדינה יהודית עצמאית בארץ-ישראל.

ופתאום נשמעו ממרכז המושבה צלילי מוסיקה לריקודים ואנו התלבשנו ורצנו לשם והשתלבנו במעגלי הרוקדים ורקדנו עד אור הבוקר.

אבל בפתח-תקווה הושבתה השמחה לראשונה כאשר נודע לנו שבסביבותיה נורו היריות הראשונות אשר כפי שנתברר אחר-כך, היתה אות לפתיחת המלחמה ביישוב היהודי לשם סיכול החלטתה של עצרת האומות המאוחדות על חלוקת הארץ לשתי מדינות, יהודית וערבית, עוד באותו לילה נרצחו שני יהודים בפרוורי העיר, ושש שעות לאחר מכן, הותקף אוטובוס שעלה מנתניה לירושלים על כביש לוד, ונרצחו בו ע"י הפורעים הערבים ששת הקורבנות הראשונים של היישוב במלחמת השחרור.

פתח-תקווה ערכה את כוחותיה מול הכוחות העוינים הערביים על עוזריהם הגלויים והסמויים – הבריטים.

מקום התורפה של המושבה היה הכפר הערבי "יהודייה" שהיה ראש וראשון לארגון הכפרים הערבים הסמוכים למעשי ההתנפלות על היישובים היהודים השכנים, ועל עורק התחבורה החשוב פתח-תקווה – לוד.

בכביש זה עברו נוסעים למאות ולאלפים מצפון הארץ לירושלים, וכל הבאים לשדה התעופה בלוד.

יהודייה נעשתה מרכז הכנופיות וכנראה שכאן נקבעה מפקדת הדרום של הערבים.

החל מדצמבר 1947 נעשתה הארץ חזית ארוכה ורחבה, ובני המושבה התגייסו אל המערכה ורבים מהם נפלו בהגנתם על יישובי הארץ, פתח-תקווה הייתה אחת הנקודות החשובות בחזית, מפאת

היותה בקרבת נקודות המוקד כגון: שדה התעופה בלוד, ראש העין והכבישים המחברים נקודות אלה עם כל שאר ישובי הארץ. המחצבות במגדל צדק שהיו מספקות כ-40% מכל תצרוכת החצץ והסיד בדרום הארץ, שותקו ע"י הכנופיות בסיוע השלטונות הבריטים וכך גם הרכבת שעברה בראש העין.

ב-10.12.47 אירע מאורע חשוב בחיי המושבה – יציאת השוטרים הבריטים והערבים מהמשטרה, ומסירתה לידי שוטרים יהודים בלבד, אך היוצאים ידעו יפה לרוקן את המשטרה מכל הנשק שהיה בה בשפע, אולם היה זה סימן ראשון לעצמאות המתקרבת.

מהגנה עברו המגינים היהודים להתקפה, ובראשית ינואר 1948 הניסו כנופיה גדולה של ערבים שפתחו באש מעמדתם על אזור הפרדסים בגאולה, הנפגעים במחנה הערבים היו מרובים, ועל כן נצטרפו אנגלים שחשו לעזרתם והשיבו ביריות לעבר המגינים היהודים, ההגנה וארגוני המחתרת פשטו לעיתים קרובות בקיני הכנופיות הערביות, ונתנו להם להבין שהישוב היהודי לא ייתן עצמו מטרה להתקפותיהם, למרות שהממשלה הבריטית מחפה על מעשיהם בכוח השלטון שעדיין בידיהם.

הכנופיות לא יכלו להסתגל למציאותם של המוני ערבים בצפונה של המושבה הממשיכים עדיין ביחסיהם הידידותיים עימה, ואף מקפידים לא לתת דריסת רגל לכנופיות הערביות, מכיוון שזיכרון התבוסה המלאה שנחלו במאורעות תרפ"א (1921), עדיין חי בתוכם, אבל בכוח לחצן של הכנופיות התחילו בשלהי מארס 1948 ערביי הכפרים שבסביבות הירקון לפנות את מקומותיהם בהם ישבו, ועקרו אל ישובים ערביים, כל המישור הרחב המשתרע בין הרצליה – רמת גן – פתח-תקווה, בעיקר בסביבות הירקון, המאוכלסים שבטים בדואים ופלחים, התרוקנו מתושביהן הקבועים, גם תושבי אבו-קישק שהיו ידידי המושבה מאז מאורעות תרפ"א, היו גם כן בין העוזבים, היוצאים מכרו בחפזון מאימת הכנופיות, את שניתן למכור, ובאופן מיוחד את בעלי החיים

לאיכרים היהודים, ונפרדו מידידיהם היהודים בצער רב, ודברי הפרידה מלווים בקללות נמרצות על ראשי הכנופיות המאלצים אותם לעזוב את כפריהם, אגב כך נודע ליהודים כי סיבת הפינוי היא התכונה להתקפה גדולה רבת ממדים על כל הגוש הזה, כשיתפנה מערבים, הסביבה התרוקנה ושינתה פניה, אולם המושבה וכן הישובים בקרבתה ידעו את הצפוי להם בעתיד הקרוב, והתכוננו לבאות.

בני המושבה הצעירים יצאו להגן על כל מרחבי הארץ ובמושבה נשארו המבוגרים שיצאו מדי ערב במסגרת חי"מ (חיל משמר) לשמירה על גבולות המושבה, גם אבא היה ביניהם. אני כחברה בגדוד מגן דוד אדום יצאתי למוצבים – מול יהודייה, אבו לבן, רנתיה וראש העין בתפקידי כחובשת.

בראשית מארס נמסר מחנה חיל האוויר הבריטי בראש העין לצבא העיראקי, והוא קבע לעצמו בסיס בקרבה יתרה לפתח-תקווה והיווה סכנה לכל הגוש העברי, הם השתלטו על צומת דרכים חשובה ועל מכון המים המספק מים לירושלים.

את היחידה העיראקית הזו, שהגיעה כעזרה לערבים במלחמת תש"ח במסגרת צבא ההצלה, יציר כפיה של הליגה הערבית בראשות פאוזי קאוקג'י במטרה לחסל את הישוב היהודי בארץ ישראל ראיתי ממולנו כשהם מסתובבים בשטח למרגלות מבצר אנטיפטרוס כאשר ישבתי ב"פילבוקס" (מבנה מבוצר עגול עם חרכי ירי) בתפקידי כחובשת, הפריד בינינו מטע בננות בשטח "נזלה", אבל אנו יכולנו לצפות בהם באופן ברור ולשמוע את קולותיהם ואפילו להריח את ריח הקפה שבישלו בשטח שבחזית המבצר.

פתאום שמענו רעש של אווירון קל מסוג "פרימוס" (זה מה היה באותם זמנים) מתקרב מכיוון מערב, הוא טס במהירות צב והתקרב למבצר, עשה כמה סיבובים מעל החיילים העיראקים, והם פתחו

באש לעברו מכלי נשק קלים, והאווירון ממשיך להסתובב מעליהם ואנחנו נשכנו שפתיים מחשש שמא יפגעו בו במקרה. פתאום נשלחו מהאווירון כמה פצצות בודדות לתוך קבוצת החיילים העיראקים, שמענו את זעקותיהם וראינו את המהומה שנוצרה שם. ואז פנה האווירון והסתלק משם בטיסה איטית לכיוון מערב. כאשר החיילים העיראקים התאוששו קצת, התחילו להמטיר לעבר הפילבוקס והעמדות שהיו בחוץ מטר של פגזים, אנחנו השכנו אש לכיוון אנטיפטרס מרובים צ'כיים וממקלע (פולני) "רקם" שהיה ברשותנו, עד שנרגע השטח.

במרכז המושבה נפתחו לשכות גיוס לצה"ל שאך זה הוקם, גם אני נרשמתי וחיכיתי לקריאה להתייצב לבדיקות רפואיות ולקבלת צו גיוס סופי.

אחי אברהם כבר היה מגויס לחטיבת אלכסנדרוני, תחילה הוצב גדודו במחנה דורה ע"י נתניה שהיה מחנה בריטי לשעבר, והוא מספר שעדיין לא היו מדי צה"ל, והחברה גילו שם שני מחסנים עם מדי צבא, אחד של הבריטים והשני של האוסטרלים, הם החרימו את המדים, המפקדים ובעלי דרגות אחרות התלבשו במדי החיילים האוסטרלים, והטוראים לבשו את מדי הצבא של החיילים הבריטים.

נעליים הצבא עדיין לא סיפק וכל אחד נעל את נעליו האזרחיות, מאוחר יותר קיבלו נעליים עם סוליות קרטון, דמוי עור שהתפרקו במהרה.

נשק אחיד עדיין לא היה למעט אוסף מעורב של רובים קנדים, איטלקים ואנגלים, מאוחר יותר קיבלו רובים צ'כיים, היתה

ברשותנו גם מכונת ירייה גרמנית (שווארץ-לאוזן), ובמה שהיה יצאנו לאמבוסים וגם התאמנו בהם.

כאשר הפכנו לחיילים "מדופלמים" מספר אברהם, הביאו אותנו לבית אריזה גדול בשרון ומסביבו הקמנו אוהלים, ושם נקבע הבסיס ליציאה לעימותים עם פורעים ערבים מטירה, וכמו כן ישבנו גם בבית הביטחון בכפר יעבץ ומשם יצאנו לפעולה ועלינו על מארב שעשו פורעי קלנסואה ונהרגו לנו חמישה חיילים מגדוד 32.

הערבים חיבלו בכל עמודי החשמל שהיו באזור, ולאחר ההיתקלויות החוזרות ונשנות, תקפנו את טירה, ואז התחילה בריחה המונית של ערבים מהכפר.

לאחר מכן קבלנו פקודה להגיע למחנה הצבאי הבריטי לשעבר בצומת בית-ליד, ושם קיבלנו סוף סוף נשק צ'כי ראוי שאיתו יצאנו לפעולות כיבוש – הקרב הראשון שלנו היה כיבוש סלמה-חירייה, גרשנו את הערבים משם, הם הכינו מלכודות, קשרו רימונים לדלתות, ונפצעו כמה חיילים מהרימונים האלה.

לאחר מכן קבלנו פקודה לכבוש את קאקון, תקפנו אותם והתמקמנו בחפירות שהם עצמם חפרו, גם הם ברחו והשאירו אחריהם חללים רבים מחיל ההצלה העיראקי, למחרת תקפו אותנו ערבים מטול-כרם במטרה לכבוש בחזרה את קאקון, היו לכוחותינו ארבעה עשר הרוגים.

מסרנו את העמדות לחיילי חי"מ והמשכנו הלאה.

אברהם שטרן (למטה משמאל) וחיילים לפני יציאה לקרב קאקון

אור ליום ט"ז באייר, 25 במאי, תקף גדודנו, גדוד 32 מחטיבת אלכסנדרוני את מתחם הלגיון הערבי הירדני בלטרון כדי לפרוץ את הדרך לירושלים הנצורה, הגדוד מנוסה הקרבות המורכב ברובו מבני השרון ופתח-תקווה, סופח לחטיבה 7 שהוקמה כמה ימים לפני המבצע, הוא הורכב מלוחמי חטיבות אחרות, לוחמי פלמ"ח ועולים חדשים רבים שאך זה ירדו מהאניות שהביאו אותם מקפריסין וממחנות העקורים באירופה, כוחות הגדוד שנעו בחשיכה נתקלו באש חזקה מעמדות האויב המבוצר, שהפתיע בעוצמתו, הפלוגה המובילה, פלוגה ב', חתרה למילוי המשימה אך עם עלות השחר רותקה בשטח חשוף, לוחמת על חייה למרגלות רכסי לטרון.

שעות ארוכות נמשך הקרב נגד כוחות עדיפים, תוך גילויי גבורה והקרבה, התחמושת והמים אזלו והלכו, ומספר הנפגעים הלך ורב מול האויב המסתער, בשעות הצהריים ניתנה הפקודה לסגת. הנסיגה התנהלה תחת אש אויב קטלנית בשרב כבד בין שדות בוערים, כאשר הנסוגים גוררים איתם את חבריהם הפצועים, 54 לוחמים נפלו בקרב זה, נסוגונו לחולדה מתחת להפצצותיו של מטוס ערבי.

למרות שהגדוד נפגע קשה, הוא עמד בכבוד במבחן הנוראי, לטרון אמנם לא נכבשה בקרב הזה אבל הגדוד תרם לפתיחת "דרך בורמה" וסייעה להסרת המצור על ירושלים. חללי הגדוד טמונים בקבר אחים בבית העלמין הצבאי בהר הרצל בירושלים, העיר שלמענה הקריבו את חייהם.

שנים רבות מאוחר יותר, בתאריך 25.5.2005 נסעתי עם אברהם ומאירה לטקס האזכרה של חללי גדוד 32 מחטיבת אלכסנדרוני ליד האנדרטה שעל הגבעה בלטרון, במקום בו התחולל הקרב הכבד בתאריך ה-25.5.1948.

ראש הממשלה דאז אריק שרון כיבד את הטקס בנוכחותו, הוא נלחם שם כחייל מן השורה, ואף נפצע קשה בקרב, בתוך הקהל ישבו מפקדיו וחבריו ואף אותו חייל לשעבר שגרר אותו משדה הקרב כשהוא פצוע קשה, אריק התלוצץ באותו מעמד ואמר: למזלו של חברי, ממדי הגופניים לא היו אז כפי שהם היום, אחרת הוא היה בבעיה קשה.

סיפור הקרב ע"י האנדרטה בלטרון

נאומו ריגש אותנו מאד כאשר תאר את השדות הבוערים בחמסין ההוא, את הברחש המציק, ואת מצוקת הלוחמים שאברהם היה ביניהם, עם נשק דל מול הלגיונרים הירדנים המצוידים היטב, ובעיקר ריגש אותנו כאשר דיבר על העולים החדשים, אנשי גיוס גח"ל שאך זה ירדו מהאניות שהביאו אותם מקפריסין, לשם הגיעו ממחנות הריכוז באירופה, לאחר שהבריטים סגרו את שערי הארץ בפניהם, אודים מוצלים, שניים מעיר ואחד ממשפחה. הם היו שונים מאיתנו, סיפר אריק שרון, עם בליל שפות, עונים לשמות גלותיים כמו: הרשל, יינק, מנדל, שרולק, פיטר ויונצ'ו ועל זרועותיהם טבועים מספרים, הם לא ישבו איתנו סביב המדורה, לא היה להם בית, וכאשר הגיעו, נשלחו הישר לשדה הקרב בלטרון, איש מהם לא זעק – הניחו לי, זה עתה השתחררתי ממחנות המוות וממחנה המעצר בקפריסין, תנו לנשום קצת אוויר צח, רבים מהם נפלו בקרב ולא זכו להכיר את הארץ המובטחת. בביקורי בהר הרצל, סיפר אריק – אני עובר על יד ארבעה קברים של אלמונים, ואינני יודע אם מישו חיפש אותם אי פעם, ולאיש אין תשובה.

מחצבות מגדל צדק שממזרח לפתח-תקווה היו הספקיות הגדולות של חומרי הבנייה והופעלו על ידי חברות יהודיות, והיה צורך דחוף ביותר לכבוש ולשחרר את האזור מנוכחותם של כוחות ערביים עוינים כדי לתת הגנה על המחצבות ועובדיהן וכן הבטחת התחבורה אליהן, אבל מבצע זה חייב ריתוק כוחות גדולים שלא היו בנמצא.

המטה הכללי יחס חשיבות רבה לכיבוש ראש העין בגלל מקורות הירקון ומכוני השאיבה ממנו, אולם גם למטרה זו לא ניתן היה להקצות כוחות, כי באותה עת ניהלה חטיבת אלכסנדרוני קרבות בגזרות חשובות וקריטיות אחרות, ב30 במאי 1948 נכבשה ראש העין על ידי יחידות האצ"ל שצוידו בנשק ובתחמושה של החטיבה.

אולם למחרה הם נסוגו לאחר התקפת נגד בה איבד האצ"ל 12 מלוחמיו, לאחר קרב זה נכנס הצבא העיראקי לראש העין ומגדל צדק והיווה איום על פתח-תקווה, כפר סירקין והסביבה. במבצעים המשולבים בין מבצע "דני" ומבצע "בתק", בלילה שבין 12.7.1948 - 11 יצאנו – חיילי גדוד 32 לכבוש את מגדל צדק – גם אבא שהיה מגויס לחי"מ (חיל משמר) יצא בלילות לשמירה. באותו לילה הוא ישב בעמדה והתבונן מתוכה בטור חיילים היוצאים לקרב.

ובתוך הטור הזה הוא הבחין באברהם צועד יחד עם החיילים, גם אברהם הבחין בו ומבטיהם הצטלבו, אברהם ידע שהסיפור הזה על הקרב יגיע לאוזניה של אימא כאשר אבא ישוב בבוקר הביתה, ואכן כך היה, אבא סיפר בבית מה ראה בעיניו.

מבצע כיבוש מגדל צדק הסתיים בהצלחה וכתוצאה מהלחץ פינו העיראקים את ראש העין ללא קרב לאחר שפיזרו מוקשים והניחו מטעני נפץ במכוני השאיבה.

עם כניסתם, הספיקו כוחותינו למנוע את הפעלת המטענים במכוני השאיבה ופינו את המוקשים, 36 לוחמים נפלו בכל קרבות ראש העין ומגדל צדק במהלך קרבות מלחמת הקוממיות.

חלום בלהות שחלמתי אותו הלילה:

יכולנו לשמוע את קולות הנפץ והיריות משדה הקרב שהגיעו עד לבינתנו באופן ברור.

אפשר לתאר איך אימא שלנו הרגישה, במיוחד לאחר שאבא חזר הביתה השכם בבוקר לאחר ליל שמירה במסגרת חי"מ, חיל המשמר האזרחי באותה גזרה שבה התנהל הקרב.

הוא סיפר שראה מעמדת השמירה שלו את שורת החיילים היוצאים לקרב ואת אברהם צועד ביניהם.

אני זוכרת שהיה זה יום חם ולח ביותר, הייתה מועקה בלב, כל היום נשמעו הדי יריות מכיוון מזרח, ובלילה צנחנו עייפים וסחוסים על משכבנו, אני בטוחה שאימא ואבא בוודאי שלא עצמו עין באותו הלילה.

אני שקעתי לתוך שינה טרופה, ופתאום ראיתי באופן ברור רוח רפאים מכוסה בסדין לבן וארוך, פניה לבנים כפני מת, ומישהו לחש באזני, אלוהים אדירים! הרי זו פרידה, פרידה הייתה בת דודתה של אימא שזמן מה לפני כן קבלנו בשורת איוב שהיא נהרגה מרסיס פגז שנפל בקרבת ביתה בירושלים, והבנתי באופן ברור ביותר שהיא הגיעה אלינו משם, מהעולם ההוא...

פתאום היא פנתה אלי: באתי לקחת את אברהם, הייתי בהלם אבל החלטתי להלחם בה, דחפתי אותה הצידה, וצעקתי, "את לא תעזי לקחת אותו" היא דחפה אותי בחזרה, ואני בשארית הכוח שהיה בי נלחמתי בה, ואז היא פיזרה אבנים חדות על האדמה וחלצה לי את נעלי כדי למנוע ממני לצעוד על מנת להציל אותו, אבל אני צעדתי עליהם בכפות רגלי היחפות למרות שהסבו לי כאבים עזים, ודחפתי אותה משם עוד פעם, לבסוף היא גברה עלי ודחפה אותי כלפי מטה לאדמה, נפלתי על גבי חסרת אונים, ואז היא הניחה בלוק על לוח לבי והחלה להלום עליו בפטיש כבד.

כל אותו זמן עיני היו פקוחות וממש ראיתי אותה, זיהיתי את הנוף המוכר בסביבה, אבל לא הייתי מסוגלת לזוז ממקומי, רציתי לצעוק ולהזעיק עזרה, אבל אף מילה לא יצאה מפי, עבר עלי סיוט נוראי, והיא המשיכה להלום על הבלוק שהיה מונח על לוח לבי, והנקישות התגברו והתגברו.

ופתאום נקרעתי בבת אחת מחלום הבלהות הזה והתחברתי לעולמנו, והבחנתי בדמויותיהם של בני הבית ממהרות בחשיכה לעבר דלת הכניסה, משם הגיעו הנקישות שחשתי על לוח לבי.

הייתי תשושה מהקרב הכבד שעברתי זה עתה, אבל ידעתי שאני חייבת לעמוד על רגלי כדי להתאושש, וגם אני הצטרפתי לבני הבית הממהרים לעבר הכניסה, ושם עמד אברהם כשהוא נוקש על הדלת בחזקה כדי להעירנו, לבוש היה במדי קרב, עם קסדת פלדה על ראשו והנשק על כתפו.

אימא כמעט התעלפה אבל החזיקה מעמד בגבורה, אברהם סיפר לנו שכל הלילה והיום שלאחריו הם נלחמו בחיילי הלגיון הערבי, ומכיוון שגם הוא הבחין באבא שעמד בתוך עמדת השמירה כאשר יצא לקרב עם הפלוגה שלו, ומבטיהם הצטלבו, הוא הבין מיד שהסיפור הזה יגיע לאימא והיא תדע על כל מה שמתרחש שם בשדה הקרב.

ואז כשתם הקרב, הבחין בקומנדקר של היחידה שנסע לפתח-תקווה למטרה כלשהי, הוא קפץ עליו ואמר שהוא חייב להגיע הביתה כדי שאימא תראה אותו שהוא חי ובריא, וכעבור זמן קצר מאד נפרד מאיתנו עוד באותו הלילה, וחזר לפלוגתו.

בלילה שלאחר מכן המשיכו הקרבות, המחלקה של אברהם נשלחה לתגבר את גבעת קולה שנכבשה, הם קבלו הוראה להתחפר, אבל השטח היה זרוע בסלעים, ובקושי רב הצליחו למצוא מסתור מפני חיילי הלגיון הערבי שהתקרבו והחלו לטפס על הגבעה, הערבים היו מצוידים היטב בנשק חם ובסכינים, והתחולל שם קרב כבד מאד, וכעשרים ושמונה מחיילי הפלוגה של אברהם נפלו בקרב. מכיוון שלא הייתה ברירה אחרת, הלגיונרים כבר עלו על הגבעה שם כבר שכבו הרוגים ופצועים לרוב - היינו חמישה חיילים שלא נפגעו מהיריות ושהיינו מסוגלים לזוז, מספר אברהם – קפצנו מהמקום וירדנו מהגבעה, הם ירו אחרינו אש תופת וצעקו "אטבח אל יהוד" אברהם ספג קליע רובה שחדר לעצם באמת ידו כאשר השליך רימון יד לעבר הלגיונרים, נכנס לשדה תירס וחבש את ידו

הפצוזה בתחבושת האישית שהייתה ברשותו, אחר-כך הלך ברגל
לוילהלמה מרחק כמה ק"מ משם.
בוילהלמה כבר התקבצו עוד פצועים רבים מנפגעי הקרבות באזור,
ומשם הועברנו לביה"ח בתל-ליטווינסקי (תל-השומר).

כעבור זמן קצר נכבשה הגבעה בשנית מידי הלגיון הערבי וחזרה
אל כוחותינו.
תמהני, אולי בכל זאת נאבקתי בלילה ההוא עם רוח הרפאים כדי
להציל את חייו....

בינתיים קבלתי גם אני את צוו הגיוס שלי והתייצבתי בבסיס
קליטה בתל-ליטווינסקי (תל השומר), ומשם נשלחתי לקורס
אחיות-עוזר בביה"ח מס' 5 באותו מקום.
לאחר הקורס קיבלתי העברה לבאר-שבע, זו היתה התקופה
שלאחר כיבוש העיר, הכבישים עדיין היו משובשים, והיו קטעים
לא סלולים שרכבים שקעו בהם לא אחת בבוץ, הנסיעה באמבולנס
המשוריין ארכה כמעט יום תמים דרך כביש סעד, והגעתי לבסיס
החדש בשעות אחה"צ המאוחרות.
התייצבתי בפני המפקד וזה הורה לי למצוא לעצמי בית למגורים
מתוך מבחר הבתים הנטושים שהיו שם לאחר שהערבים ברחו
מפני חיילי צה"ל.
הוא הצביע על ערימת "מיטות סוכנות" ומזרונים שהיו מונחים שם
בערימה, והורה לי לקחת לעצמי מיטה ומזרון כדי לארגן לעצמי
מקום ראוי למגורים בבית שאבחר לעצמי.

שושנה חיילת בצה"ל

כידוע סגנון הבניה בעיר ערבית מותאם לאורח חייהם בו האישה נתונה בתוככי הבית, ואפילו החצר סגורה ומסוגרת בשער כבד ונעול בסוגר ובריח כדי לשמור מכל משמר על נשות הבית למען לא תשזפן עין זר.

מצאתי לעצמי בית מוזנח שכזה שהיה ריק מאדם, הרבה לכלוך וצמחיה קוצנית שצמחה בחצר הפנימית (פטיו), מסביב למה שהיה בעבר מזרקת מים בתוך בריכה קטנה מרוצפת אריחים כחולים.

המנעול בדלת בית המגורים היה שבור ורשמתי לעצמי לדווח על כך במשרד הבסיס.

מכיוון שלא יכולתי לנעול את הדלת, אספתי גרוטאות שמצאתי בסביבה והערמתי אותם לפני הדלת לבריקדה כדי שלא תפתח בנקל, הנחתי מוט של טוריה שמצאתי שם ע"י המיטה שישמש עבורי כאמצעי הגנה ונרדמתי, ולמזלי הטוב, הלילה עבר בשלום.

למחרת בבוקר התעוררתי השכם בבוקר כדי לעשות סיור בין הבתים הנטושים במטרה למצוא לעצמי מקום מגורים אחר, ועליתי על "מציאה", הבית עמד במקום מרכזי במחנה בית החולים.

המבנה הארכיטקטוני שלו היה מודרני יותר, גם שם היתה מזרקה עם בריכה קטנה בחצר הפנימית, אבל המקום לא סגר עליך כמו הקודם, גם הבית והגינה היו במצב תקין, התברר לי שגרה שם איזו אישיות בכירה בממשל של העיר.

בחרתי לי חדר יפה ונוח, מצאתי בתוכו כורסאות קטיפה עם שולחנות קפה קטנים ומשובצים שנהב בסגנון מזרחי, העברתי לשם את תרמילי והתחלתי למלא את תפקידי בטיפול בפצועי הקרבות והמוקשים שפיזרו מסתננים מצרים בדרכי העפר בנגב, גם חיילים סודאנים שבויים היו בין הפצועים שגם בהם טיפלנו למרות שהם באו כדי להילחם בנו ולהרוג אותנו ביחד עם המצרים. לאט לאט הכרתי את סגל בית החולים וגיליתי לשמחתי הרבה שכל ערב מתאספים חברה שאינם במשמרת באחד החדרים ורוקדים ריקודים סלוניים לצלילי האקורדיון שניגן בו בכישרון רב נהג האמבולנס ניסים יליד בולגריה, את המסורת הזו הביאו העולים/ות החדשים מאירופה, בזמן שאנו ילידי הארץ היינו עד אז בקטע של ריקודי עם מתנועות הנוער.

העבודה בטיפול בפצועים הייתה קשה מאוד בעיקר מבחינה רגשית, לא קל היה לאנשים צעירים להתמודד עם תוצאות של מלחמה, וגם לא הייתה שהות רבה כדי להכין אותנו כיאות לכל זאת.

וההתפרקות בריקודים היה הטיפול הפסיכולוגי הטוב ביותר עבורנו.

היו בין החברה עולים חדשים שהתגייסו לצה"ל מיד עם עלותם מקפריסין, היו גם עולים מאיטליה, מבולגריה, מצפון אפריקה, ארה"ב ודרום אפריקה ובתוכם אישה מבוגרת יותר מאיתנו שהתנדבה והגיעה כל הדרך הארוכה מדרום אפריקה כדי לשרת כאחות מוסמכת בביה"ח הצבאי.

מידי פעם הופיעו להקות צבאיות בפני הפצועים וסגל בית החולים, ביניהם להקת הצ'יזבטרון עם שייקה אופיר, נעמי פולני ועוד, הגיעה גם להקת החישטרון עם יפה ירקוני, טולי רביב ועוד, ולהקת השרון עם ישראל יצחקי ועוד כוכבים מפתח-תקווה, הם נהגו לשבת בחדרי לפעמים.

באותם ימים היו בבאר שבע רק אנשי צבא, אזרחים הגיעו מאוחר יותר, חנו שם חטיבת הנגב, (חטיבה 12) של הפלמ"ח, וה"פרנצ'-קומנדו" (קומנדו פרנסה), אלו היו חברה שהגיעו מארצות דוברות צרפתית, רובם מיוצאי תנועת דרור במרוקו ששהו במרסיי והכשירו עצמם כימאים מטעם "אורט", בחורים צעירים ללא משפחותיהם, ובחלקם היו חיילים שכירים מקצועיים ששרתו בלגיון הזרים.

ואני זוכרת אותם כחיילים אמיצים ללא חת, סיפרו עליהם שהם דהרו לתוך הקרב כשהנשק בידם והסכין תקועה בין שיניהם, (אולי בגלל זאת כינו אותם "מרוקו סכין").

הם לחמו במסגרת חטיבת הנגב, פרצו בסערה עוד ב-48 לאבו-עגילה שבסיני והתקדמו לעבר אל-עריש במטרה לנתק את כל הצבא המצרי שהיה בארץ, אבל כרגיל כפי שקורה תמיד, קיבלו הוראה לחזור לגבול הבינלאומי.

לאט לאט החלו להגיע עולים חדשים אזרחים – פליטי שואה יהודים ממפוני מחנות הפליטים בקפריסין, והילד היהודי הראשון

שנולד בבאר שבע לאחר אלפיים שנות גלות לזוג צעיר - עולים חדשים מרומניה, נולד בבית החולים הצבאי שלנו, ערכנו לו טקס ברית מילה מפואר ונקרא שמו בישראל יואב על שם מבצע יואב בנגב, הוזמנו המושל הצבאי הנגבי ואשתו, ועוד מכובדים, ואורח הכבוד היה רבה הראשי של תל-אביב הרב אונטרמן, קבלנו ממנו במתנה ספרי תנ"ך עם חתימתו, שאני שומרת למזכרת עד עצם היום הזה.

כעבור שנים בהיותו בוגר, הדליק יואב משואה בהר הרצל ביום העצמאות.

בינתיים פרקו את הפלמ"ח, כבשו את אילת, ועשו שביתת נשק וחיינו נכנסו לשגרת חיים די נורמאלית, לא שלא היו פצועים בשטח, דווקא היו די והותר אם כי לא סיפקו את צרכיו של הסטודנט לרפואה החרוץ שלנו מהפקולטה לרפואה בירושלים, שהתלונן שהוא זקוק ליותר פרקטיקה, אמרנו לו שיסתום את הפה וישב בשקט.

אבל בכל זאת היתה עדיין עבודה רבה, המוקשים שהניחו מסתננים מצרים על דרכי העפר גרמו לפצועים ולהרוגים, היה שיא בתאונות דרכים, כולם חשבו שמרחבי הנגב הפכו להיות למרחבי הערבות של טקסס ולחצו גז והגבירו מהירות, וגרמו לתאונות דרכים, היו הרוגים ופצועים לרוב, זו היתה קטסטרופה עד כי השלטונות יצאו במבצע מיוחד כדי למנוע זאת, זה היה "מבצע מרדכי" כך כינו אותו.

גם אזרחים שנזקקו לעזרה ראשונה הגיעו אלינו, למרות היותנו בית חולים צבאי.

היה יום חג, ואחד הקיבוצים בסביבת באר שבע החליט לחגוג ב"עיר הגדולה", הכינו להם במטבח כריכים עם סרדינים, מזג האוויר היה חם ביותר, הם אכלו את הסרדינים שאולי היו מקולקלים וגם התחממו בתרמילים שלהם, וכולם לקו בהרעלות

קיבה, הביאו את כל הקיבוץ אלינו כשהם מקיאים ומשלשלים, חששנו לחייהם של כמה מהם, חיברנו אותם לאינפוזיות, ולבסוף הכל עבר בשלום וקיבלנו מהם מכתב תודה יפה מאד.

היה לנו עוד מקרה "פיגוע המוני" כאשר נפגשו במקרה באימונים חיילים דרוזים מחיל המיעוטים עם חיילים בדואים, בדרך כלל נהגו לשמור מרחק ביניהם.

הם שנאו אלה את אלה, ומילה פה ומשפט שם, והתחילו לפצח ראשים ולשבור ידיים ורגליים, הביאו אותם אלינו כשהם מוכים וחבולים.

בין משמרת למשמרת מצאנו עניין בכל מיני שטחים, נהגנו לשוטט בסביבה ויום אחד הגענו לבית אשל שהיה במצור בזמן המלחמה, הישוב נהרס, בתיו הופצצו ותושביו התחפרו בבונקרים, ירדנו לבונקר נטוש ומצאנו מטמון של כדורי רובה צ'כי שהיה בשימוש באותו זמן, אספנו אותם בכמויות, לקחנו עמנו רובים צ'כיים וכמה בקבוקים ריקים, יצאנו לשטח המדברי ועשינו מטווחים בקליעה למטרה על הבקבוקים האלה, וזה היה כיף לא נורמלי.

בזמננו הפנוי כשהיינו חופשיים מעבודה היינו מטיילים ברחבי הנגב, למכתשים, כורנוב או לכיוון ים המלח, גם לקבוץ רביבים וניצנה שעל גבול סיני ששם החברה נהגו לקבל סיגריות "פליירס" מקציני האו"ם.

ביקרנו לפעמים בקיבוצים שממערב לבאר שבע צאלים, גבולות, אורים, מבטחים, היו לנו שם חברים.

עדיין לא היו כבישים סלולים ודרכי העפר היו מועדות להטמנת מוקשים, וזה היה סיוט שלנו, מה עשינו? היינו מושיבים צופה על מושב הקומנדקאר מעל לנהג ותפקידו היה לצפות על הכביש ולגלות מחפורת כלשהי ולהזהיר את הנהג.

פעם אני הייתי בתפקיד הצופה על הכביש, התקרבו לוואדי והנהג, שנהג במהירות מופרזת לא שם לב אלא רק ברגע האחרון לפני שהידרדרנו לשם, ואז הוא עצר בפתאומיות על סף הוואדי, ואני,

מההדף עשיתי סלטה כמו באולימפיאדה, היפוך באוויר וגלגול ונעמדתי על רגלי בתוך הוואדי כאילו שזה היה תסריט מתוכנן מראש, וכלום לא קרה לי. הכיצד? מזל יותר משכל, (גם כישורי כספורטאית עזרו לי). רק מחוג השניות בשעוני נעלם. מאחר שהחברה מהחטיבה כבר עזבו, מצאנו לנו, בנות בית החולים חברים חדשים.

התחברנו עם הטייסים של טייסת הנגב, יום אחד הלכתי ברחוב בבאר שבע, ופגשתי באחד הטייסים שהיה מכר של חברתי לחדר. שוחחנו, ופתאום הוא שאל אותי: האם בא לך לעשות סיבוב במטוס שלי? המטוסים של הטייסת באותם זמנים היו מסוג "פרימוס" דו מושביים, עניתי, כן, למה לא? אני מסכימה, עד אז אפילו לא טסתי במטוס בחיי.

הלכנו לשדה התעופה, נכנסתי למושב האחורי, ויאללה אנחנו טסים באוויר מעל הנגב.

ופתאום טראח! אנחנו צוללים, הנשמה פרחת לי מפחד אבל הטייס מיהר להרגיע אותי ואמר לי לא להיבהל, זה רק כיס אוויר ויהיו לנו עוד כמה כאלה במשך הטיסה, המטוס היה קטן והיתה לי תחושה שהוא מתנדנד כמו נוצה ברוח, ואם אני יושבת ומספרת לכם על כך, סימן שעברנו את זה בשלום.

אני מתארת לעצמי שבתקופת חיל האוויר של זמננו, זה יראה עבורכם הזוי לקחת חיילת לסיור קטן במטוס שהתרומם והוטס במיוחד עבורה.

גם הקצינים של חיל המיעוטים במחנה משמר הנגב היו חברים שלנו, הם היו קיבוצניקים ברובם, חיילי המחנה היו דרוזים וצ'רקסים ומפקדם היה חימ'קה לבקוב האגדי, האחד והיחיד, בן יבניאל, ומראהו כשל דרוזי גזעי, עם שווארב (שפם) צהוב ענק בסגנון דרוזי, עיניים ממזרתיות וכאפייה ועקאל נצחיים על ראשו, שלט בערבית גזעית יותר מכל הדרוזים והערבים גם יחד.

בין לבין האימונים, נערכו במחנה חאפלות, וכמובן שהזמינו את בנות בית החולים, החיילים הפליאו בריקודי דבקות לצלילי חליל רועים ובקיצור היה שמח, כמו שאומרים עכשיו "חבל על הזמן".

העיר באר שבע המשיכה לקלוט עולים חדשים רבים שהתיישבו בה ובנו שם את חייהם, גם מבין חיילי היחידה שלנו שהחלו להשתחרר מצה"ל, היו כאלה שהחליטו להישאר בעיר כמו אותו חייל בעל יוזמה שהקים מפעל לאטריות ולמאכלי בצק, ואני מניחה ומקווה שבמשך הזמן שכבר לא הייתי שם הוא גדל והתפתח. גם רופא השיניים הצבאי התאזרח בעיר לאחר שחרורו והקים בה מרפאת שניים.

ביה"ח הצבאי שלנו כבר לא ענה על הדרישות של ישוב אזרחי מתפתח, והחלו בהכנות לסגירתו והעברתו לרשות אזרחית, אני נשארת בתוך קבוצת המאסף שטיפלה בזאת, ערכנו אינוונטר וארזנו הכל, ואז הגיעה קבוצה של רופאים ואחיות ואנשי מנהלה מירושלים וקיבלו מאיתנו את בית החולים הצבאי והקימו במקומו סניף של בית חולים "הדסה" ע"ש ד"ר חיים יאסקי ז"ל מנהל ביה"ח הדסה בירושלים שהיה בין קבוצת הרופאים, האחיות ומלווי השיירה שנרצחו ע"י פורעים ערבים ב"שיירת הדסה" בדרכם לביה"ח שעל הר הצופים.

ביה"ח הזה היווה את הגרעין להקמתו של ביה"ח סורוקה כעבור מספר שנים הקיים עד היום.

אנחנו נותרנו בבאר שבע בלי יחידה ובלי מפקד, ועמדנו כל פעם כמו עניים בפתח כדי לקבל רשות לסעוד את ארוחת הצהריים כל פעם ביחידה אחרת, חיילי היחידה מאפס מעשה העבירו את זמנם במשחקי קלפים בלילות וביום היו ישנים.

יום אחד הלכתי ברחוב בבאר שבע, ופגשתי בחבר ילדות מפתח-תקווה, שגם כן היה על סף שחרורו מיחידתו, החלפנו רשמים וחוויות, והוא סיפר לי שעלה להתיישבות בגליל המערבי עם גרעין

התיישבותי מגדודו, גדוד 21 ששחרר את הגליל המערבי ובשיתוף עם הכשרת פלמ"ח הקימו יחד את מושב "בן-עמי" בקרבת נהריה על שמו של בן-עמי פכטר שנפל כמפקד שיירת יחיעם. כאשר שמע שאין לי יחידה צבאית ואני מובטלת, הציע לי להצטרף למושב שלהם שעדיין חיו כקומונה.

באותו זמן היתה מגמה להפנות חיילים משוחררים שלרבים מהם שהגיעו מאירופה לאחר השואה לא היה אפילו בית לאן לחזור אחרי השחרור מצה"ל, והממשלה וגם הצבא עודדו אותם להקים ישובים בכל השטחים ששוחררו והועברו לידינו לאחר המלחמה.

החבר הזה אמר לי שיפנה למזכיר המושב ויבקש ממנו לסדר עבורי חופשה ללא תשלום מהצבא, וכך עזבתי את באר שבע, לאחר ששהיתי בה במשך תשעה חודשים, נסעתי לגליל המערבי והצטרפתי לקומונה הזו כחברה זמנית שנמצאת בחופשה ללא תשלום מהצבא.

עבדנו בחקלאות, שתלנו סלק בהמות, עבדנו בקטיף מנדרינות ואשכוליות, פיזרנו רעל עכברים לתוך המחילות של הנברנים, עבדנו במטבח, בתחילה גרנו באוהלים ואחר כך עברנו למבנה ערבי נטוש, התרחצנו וצחצחנו שניים במי המעיין שעבר שם, הכרתי צעירים וצעירות מכל גווי הקשת, עולים חדשים וילידי הארץ, לפעמים רתמנו פלטפורמה לטרקטור ונסענו בערבים לראות סרט בנהריה או לשתות קפה אצל פייבלמן - יהודי יקה שמנמן ומסביר פנים במיוחד לחיילים יוצאי גדוד 21 ששחררו את הגליל המערבי.

בתקופת ההעפלה עוד לפני קום המדינה, הוא היה מארח בבית הקפה שלו בשדרות הגעתון בנהריה, קצינים בריטים בחברת נשות העיר היקיות, (ילידות גרמניה) החתיכות, הצעירות והיפות ביותר שהתנדבו למשימה, והשקו את הקצינים בוויסקי ובבירה עד שלא ידעו להבדיל בין "ארור המן לברוך מרדכי" ובינתיים הורידו החברה שלנו מהפלי"ם את המעפילים היהודים שהגיעו בספינות

הרעועות אל החוף ומצאו עבורם מקומות מסתור, וכאשר הקצינים הבריטים התעוררו משכרותם, כבר היה הכל לאחר מעשה.

כך עברו עלי כמה חדשים בחיק הטבע ובעבודה די קשה ומעייפת, אבל החזקתי מעמד ואפילו נהניתי מאד, עד שקבלתי מהצבא צו קריאה ובו הודיעו לי שהסתיימה תקופת החופשה ללא תשלום, ואני מועברת לבי"ח הצבאי במחנה ג'וליס בדרום, באותו זמן חנתה שם חטיבה 7 גדוד 9, (שריון) ומשה דיין היה אלוף פיקוד הדרום.

יום אחד קיבלנו פקודה לרדת לאילת במסגרת תפקידנו במטרה להרכיב לחיילי צה"ל המשרתים באזור תרכיב BCG נגד שחפת. יצאנו השכם בבוקר מבית החולים הצבאי בג'וליס – צוות שהכיל רופא וחובשים/ות בקומנדקר פתוח בדרך דרומה לכיוון אילת. תוך כדי נסיעה התברר לנו שהרכב לא היה במצב תקין ביותר, עד כמה שהידע המכאני שלי על מכוניות הגיע, הבנתי שהיתה סתימה בין הקרבוראטור וטנק הדלק, עברנו את באר-שבע, ואנחנו כבר בערבה דוהרים לאילת בדרך העפר, ופתאום עצר הקומנדקר כאילו שבק חיים, למזלנו גילה הנהג שלנו תושייה וזיהה את מקור התקלה, הוא עשה לקומנדקר "עוקף עורקים" – (כמו בניתוח לב פתוח), הוא הניח ג'ריקן מלא דלק על מכסה המנוע שחיבר אותו בצינור גומי ישר אל תוך הקרבוראטור שהיה כמובן מתחת למכסה המנוע, וכל עשרה ק"מ כאשר אזל מלאי הדלק מהג'ריקן, עצרנו והנהג מילא אותו בדלק חדש וכך המשכנו בדרכנו הארוכה בערבה לכיוון אילת.

עברנו את מעלה העקרבים בשלום והגענו לעין חוסב - עין חציבה. עצרנו למנוחה והתרעננות כדי להפיג את העייפות, והמשכנו בדרכנו כשכל עשרה ק"מ הנהג ממלא את הג'ריקן שעל מכסה

המנוע בדלק, עד שהגענו בשעה אחת בלילה לביר מליחה הנמצאת כברת דרך לפני אילת, ושם דמם המנוע והקומנדקר לא זו ממקומו.

כמה מחיילי היחידה החליטו לצעוד ברגל לאילת, אני נשארתי עם החוליה שנשארה לשמור על הקומנדקר ולפעול לחילוץ לכשיאיר השחר.

המקום בו היינו תקועים היה קרוב מאוד לגבול הירדני, יכולנו לראות את האורות של פנסי המכוניות הירדניות שנסעו על הכביש המקביל לדרך בו אנו נסענו, היה די מאיים מכיוון שידענו שהם הבחינו ברעש שהקמנו בניסיוננו העקר להפעיל את מנוע הקומנדקר, פרט לזאת דמיינתי לי נמרים שקופצים על הרכב הפתוח בו ישבנו וטורפים אותנו, היו באותם זמנים חיילים שסיפרו שראו נמרים בערבה...

ואז בשעה חמש לפנות בוקר עברה במקום מכונית צבאית של חיל ההנדסה, החיילים קשרו כבל לרכב שלנו וגררו אותנו עד אילת. דבר ראשון שעשיתי, הלכתי לבקר את חברתי כרמלה שהייתה מוצבת במרפאה הצבאית באילת כחובשת והיא הציעה לי את מיטתה, נפלתי עליה ונרדמתי מיד לאחר שלא עצמתי עין במשך יממה שלמה.

בין היחידות שהרכבנו להם את תרכיב ה-BCG היתה יחידה הממוקמת בכעין אולם מלבני ענק, סגור בין ההרים ששימשו לו כקירות ענקיים מארבעת צדדיו וכינו אותו ה"מצודה".

בהיותנו שם גילה מישהו חומר נפץ והורה לכל הנוכחים לתפוס מחסה, ואני מרוב פחד, דילגתי מעל משוכת תיל גבוהה כמו ספורטאית באולימפיאדה ונמלטתי משם במהירות רבה, ובסופו של דבר נוטרל חומר הנפץ והכל עבר בשלום...

אחר-כך עלינו לתצפית של "ראס אל נקב" – הצופה על מדבר סיני, ישבנו שם והתענגנו על הרוח הקרירה שנשבה ביום הלוהט ההוא.

למחרת ביום שישי היה עלינו לחזור צפונה לבסיס שלנו בג'וליס.
אני החלטתי שאינני עוברת שנית את מסכת הטלטלות עם
הקומנדקר שהנהג אמנם דאג לתקן אותו במוסך הצבאי, אבל אני
כבר איבדתי את האמון בו.
חברתי כרמלה הרגיעה אותי ואמרה לי שיש לה ידיד, טייס איש
מח"ל אמריקאי והיא תתקשר איתו ותבקש ממנו לקחת אותי
במטוס הקומנדו שהוא מטיס צפונה ואכן הוא נענה לבקשתה.
הגעתי במטוס הקומנדו הזה לשדה התעופה בלוד ביום שישי לפנות
ערב, ועד שהשגתי טרמפ, הגעתי הביתה לפתח-תקווה כאשר
השבת כבר נכנסה ואבא עמד וקידש על היין.
לאחר שסיפרתי לבני הבית על התלאות שמצאו אותי בדרכנו
לאילת ובחזרה, הוא אמר - העיקר שהגעתי הביתה בשלום.

ל אחר תום שרותי הצבאי בצה"ל השתחררתי מהצבא וחזרתי לפתח-תקווה - המושבה שינתה פניה.

הגיעו אליה עולים חדשים - ניצולי שואה לרוב כדי לבנות בה את חייהם מחדש, ביניהם היו גם ממשפחתו של אבא.

בשנת 1951, כאשר רבים מהעולים החדשים שהגיעו חסרי כל מארצות ערב ומאירופה שלאחר השואה וישבו עדיין במעברות, דווקא אז "בורכנו" בגשמי ברכה מעל ומעבר ממה שהיה נחוץ לנו באותו זמן כאשר משפחות שלמות התגוררו באוהלים ובפחונים.

קבלתי צוו קריאה לשרות מילואים, נשלחנו למעברה בנגב שבה התעופפו האוהלים מעל ראשיהם של עולי תימן שהגיעו ב"מרבד הקסמים" לאחר גשמי הזעף בסופה העזה. הוצאנו את הילדים והבאנו אותם לראש העין ושיכנו אותם במחנה הצבאי הבריטי לשעבר, בביתנים הארוכים ששימשו למגורי החיילים.

טיפלנו בילדים והעסקנו אותם בכל מיני פעילויות ומשחקים, כאשר ילד לא חש בטוב, הבאתי אותו למרפאה שם טיפל בו הרופא ודאג להחלמתו, מילאתי את תפקידי במשך חודש ימים ואח"כ הוחלפתי ע"י חיילת מילואים אחרת (באותו זמן גם בנות חויבו בשרות מילואים).

כעבור שלוש שנים פגשתי במקרה באותו רופא ושוחרנו על האשמות שהטילו עולי תימן כאילו חטפו את ילדיהם ומסרו אותם לאימוץ, סיפר לי הרופא שתינוקות ופעוטות רבים מבין עולי תימן הגיעו כאשר סבלו ממחלות מעיים קשות עוד מתימן, רבים מביניהם נקראו בשמות זהים כמו "יחיא בן יחיא", עולי תימן העריצו את בן-גוריון שהעלה אותם על כנפי נשרים והביאם לארץ הקודש, וכינו אותו "אבא שלנו", וכאשר נשלח ילד חולה לבית החולים הם היו בטוחים שבן-גוריון כבר יטפל בו ואין צורך לדאוג לו, מה גם שהם עצמם היו מטופלים בעוד ילדים רבים חוץ מהילד החולה.

וקרו מקרים לא מעטים שילדים נפטרו בבית החולים ולא היה דורש להם וקשה היה לאתר את הוריו בגלל הכפילויות בשמותיהם, ומכיוון שאלו היו מחלות מדבקות והיה חשש כבד ממגפות שיתפשטו בארץ, הובאו הילדים שנפטרו לקבורה בלי נוכחות הוריהם.

את שרות המילואים הבא עשיתי במעברת מבטחים בנגב, התושבים היו עולים חדשים מכורדיסטן שהתגוררו בפחונים, הגברים עבדו בעבודות דחק, בדרך כלל בהכשרת הקרקע ובנטיעות, אנו סייענו למשפחות להתוודע ולהתגבר על בעיות שלא היו מוכרות להם בארץ החדשה, הבאנו חלב עבור ילדיהם מהקיבוצים שבסביבה, בילינו יחד איתם בשיחות ובריקודי דבקה כורדית שדומה מאד לדבקה הערבית שנהגו לרקוד בשמחות שלהם ואנו למדנו מהם את צעדי הריקוד והשתלבנו במחול ביחד איתם.

לאחר שהסתיימה תקופת שרות המילואים שלי שארכה כחודש ימים, התבקשתי ע"י תנועת המושבים שהייתה אחראית על הכשרתם החקלאית של העולים החדשים העתידים להקים מושבי עובדים כדי לבנות את חייהם כאנשים המתפרנסים בכבוד מיגיע כפיהם, להמשיך את עבודתי בהדרכה במעברות כאזרחית.

הסכמתי להצעה מכיוון שנוכחתי לראות שאוכל לתרום משהו לקליטתם והשתלבותם הטובה של העולים האלה בארץ, ובפעם הזו נשלחתי למעברת עולים בקרבת קיבוץ גבים שבנגב.

מוצא האוכלוסייה במעברה היה מכורדיסטן ועיראק, גם שם התגוררו העולים בפחונים, וכך גם אני.

הקמנו עבור הילדים כיתות לימוד ונשלחו אליהם מורות וגננות, תנועת המושבים שלחה אליהם מדריך חקלאי שלימד אותם כיצד לנהוג בטרקטור, והדריך אותם בידע החקלאי הנחוץ להקמת משק חקלאי, ואמנם רבים מהמושבים האלה שהוקמו ע"י העולים החדשים, הצליחו במעשה ידיהם, הקימו מושבים משגשגים,

והתפרנסו בכבוד מיגיע כפיהם וגידלו דור של צברים מלח הארץ
שלמדו והתגייסו ברבות הימים לצה"ל.
עבדתי בהזדרכה במשך כשבעה חודשים ואחר כך חזרתי לפתח-
תקווה, התקבלתי לעבודה במזכירות עיריית פתח-תקווה ועבדתי
שם במשך כשלוש שנים.

שושנה

בחופשתי השנתית מהעבודה שביליתי בטבעון, פגשתי את שרגא יליד דבלין שבאירלנד, אביו יהושע פיינגולד ומשפחתו הגיעו מפולניה והתיישבו במנצ'סטר שבאנגליה, מאוחר יותר עבר יהושע לדבלין והתחתן עם רייצ'ל למשפחת בראס - אמו של שרגא שמשפחתה הגיעה מליטא - רייצ'ל, כבר נולדה באירלנד.

שרגא בסיום הלימודים

כאשר סיים שרגא את חוק לימודיו כרופא בבית הספר לרפואה באוניברסיטת דבלין, התנהלה בארץ מלחמת המחתרות נגד השלטון הבריטי שנעלו את שערי הארץ בפני פליטים יהודים נרדפים שהובילה לקראת מלחמת העצמאות בארץ ישראל, וכחניך תנועת נוער ציונית "הבונים" שאיפתו היתה לעלות ארצה עם תום לימודיו. הוא התייצב מיד בפני שליחי הסוכנות במטרה לעלות לארץ ישראל, אבל אלה ציננו את התלהבותו והורו לו לסיים את ההתמחות הרפואית שלו ורק אחר-כך לעלות ארצה מכיוון שזקוקים לרופאים מוסמכים בארץ, הוא נסע ללונדון שם סיים את ההתמחות.

לאחר סיום ההתמחות בשנת 1949, התנדב במסגרת מח"ל לעלייה ארצה, בדרך כלל קיבלו מתנדבי מח"ל כרטיס טיסה לארץ במטוס, אבל במקרה שלו, החליטו לנצל את כישוריו כרופא ושלחו אותו לעיר הנמל מרסיי שבדרום צרפת כדי שיצטרף לאניית הפליטים - "טרנסילבניה" כרופא מלווה של עולים חדשים שרידי השואה בדרכם למדינת ישראל.

הוא הגיע לנמל מרסיי לבוש כג'נטלמן אנגלי עם מגבעת אנגלית ומטריה ומצא שם המוני פליטים יהודים שנחלצו ממחנות העקורים ומטרתם לבנות חיים חדשים במדינת ישראל, אלו היו אנשים שכל חפצם הייתה לשרוד ויהי מה, כאשר התכוון לעלות בגרם המדרגות המוביל לאוניה, הבחין בנשים קשות יום כשהן נושאות ביד אחת תינוק, וביד השנייה מזוודה כבדה ואיש לא מסייע להן וכולם דוחפים אותן הצידה.

"מדוע אינכם מסייעים לגברות האלה?" שאל שרגא את הגברים שפילסו את דרכם במרפקיהם לעבר מעלה המדרגות? אלה נתנו בו מבט קשה וענו לו: "אם ברצונך לעזור להם, עשה זאת בעצמך". וכך הוא סייע לנשים האלה, בזו אחר זו, עולה ויורד ונושא עבורן את מטעניהן הכבדים, והג'נטלמן האירי היה האחרון לעלות על האוניה.

כרופא בתפקיד, הכינו עבורו תא נפרד, וכאשר הגיע לתאו לאחר שעמד על סף התמוטטות מעייפות, מצא את התא עמוס בבני אדם שהתבייתו שם ומתחת לתקרה מתוחים נקניקים מקיר אל קיר באורך שמעולם לא ראה כמותם כצידה לדרך לקראת המסע ארצה, הוא התחיל לגמגם בחוסר בטחון ואמר... "סליחה, זה התא של הרופא והוא מיועד עבורי" נו טוב, מוטב לא לחזור על המילים ששמע שם, וגרשו אותו משם בבושת פנים.

ואז ניגש למרפאה של האוניה ופנה לאחות הרומנייה וסיפר לה מה שקרה, הרבה לא יכלה לעזור לו, אבל היא נתנה לו מזרון ואמרה לו שימצא לעצמו איזו פינה פנויה עבורו, ושם יוכל להניח את ראשו בלילה.

המקום היחידי שמצא, היה ליד בית השימוש, וכאשר התנתקה האוניה מהרציף והחלה לנוע לעומק הים ולהתנדנד על הגלים, חטפו האנשים מחלת ים ומיהרו לבית השימוש כדי להקיא, הם לא הספיקו להגיע לשם ועשו את זה על המזרון של הדוקטור.

הוא חזר לאחות הרומנייה בבקשת עזרה נואשת, וזו עשתה עימו חסד ונתנה לו אלונקה שישן עליה בתוך חדר המרפאה, היה גם רופא רומני על האוניה, אבל כאשר זה שמע כי נמצא רופא יהודי במקום, הכריז שלקה במחלת ים ואינו מסוגל לעבוד ובילה את ימיו ולילותיו במשחקי קלפים וכל העבודה הקשה בטיפול בחולים, והיו רבים כאלה, הועמסה על שרגא.

כבר סיפרתי כאן שלאחר שהשתחררתי מצה"ל גויסתי לשרות מילואים כדי לחלץ את ילדי עולי "מרבד הקסמים" התימנים שהתגוררו במעברה בדרום, מהשיטפונות שפקדו את הארץ בשנת 1951, וכי הבאנו אותם למחנה הבריטי לשעבר בראש העין וטיפלנו בהם.

כאשר ילד חלה הבאתי אותו לרופא שבמרפאה המקומית, אותו רופא היה שרגא בעלי לעתיד שבאותה עת לא הכרתי אותו מחוץ

לתפקידו, רק כעבור שלוש שנים פגשתי בו שוב פעם בעת חופשתי בטבעון בנסיבות נעימות יותר.

נישאנו בשנת 1954 ועברנו להתגורר בטבעון בשיכון שהוקם על גבעה רמה המשקיפה על נוף מקסים של עמק יזרעאל ושגבל ביער אלונים, תושבי השיכון היו זוגות צעירים ועולים חדשים מארצות אנגלו-סכסיות.

יער האלונים שרץ נחשים ועקרבים לרוב, בוקר אחד הוזעקתי ע"י שכנתי קיטי שגרה בדירת הקרקע שהיתה במשטח אחד עם הגינה, היא ישבה על הדשא שמול ביתה, וראתה לחרדתה נחש זוחל לתוך דירתה, ובדירה שכב במיטתו תינוקה בן החודשיים.

השעה היתה עשר בבוקר, רוב תושבי השיכון היו כאמור זוגות צעירים עירוניים שהגיעו מארצות אנגלו-סכסיות, הגברים היו בעבודה, ומכיוון שאני הייתי ילידת הארץ היחידה באותו מקום, היא הניחה שאני אוכל להועיל במקרה חרום זה, והיא צדקה.

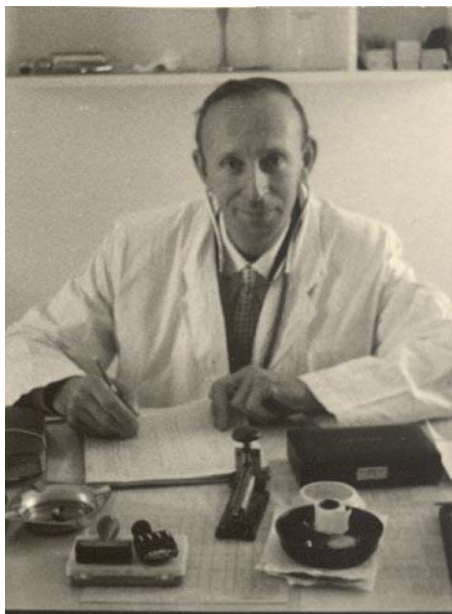
בילדותי בכפר גנים נתקלנו פעמים רבות בנחשים, וראיתי כיצד אבא מחסל אותם, כך שהיה לי קצת ניסיון תיאורטי בתחום, ובכן תפסתי בידי את "הנבוט" שהיה בביתנו, מצאנו אותו באחד מטיולנו הרגילים בצד הדרך שבין השדות שם נהגו ערביי האזור לעבור בדרכם לכפריהם.

ירדתי לדירתה של השכנה, הדלת היתה פתוחה לרווחה, והיה עלי לברר היכן בדיוק מסתתר הנחש, הזזתי את דלת הכניסה, ושם הוא היה צמוד לקיר, נחש צפע עם פס זיגזג לאורך גבו, שוכב בתנוחת שבלול כשראשו המשולש במרכז, קרבתי את גולת הנבוט לעבר ראשו, הוא זקף אותו ושלף את לשונו בחמת זעם לעבר גולת הנבוט, המתנתי בשקט ובסבלנות עד שהוא הוריד את ראשו לרצפה, ואז בבת אחת הנחתתי מכה חזקה על ראשו, ומיד פרץ ממנו קילוח דם והוא חוסל בו במקום.

(פרט קטן - הייתי אז בחודש התשיעי להיריוני, שבועיים לפני הלידה).

בתנו נעמי נולדה בשנת 1956 בתקופת מגורינו בטבעון, יכולנו לצפות מביתנו הממוקם על גבעה רמה במטוסים הנוסקים והנוחתים בבסיס חיל האוויר ברמת דוד, וכאשר הגיעו מטוסי הסילון הראשונים היתה לי בעיה עם התינוקת שלי, לא יכולתי להשאירה בלול במרפסת כדי לשאוף אויר צח, מכיוון שרעש הסילונים מחרישי האוזניים הפחידו אותה והיא הקימה צעקות עד לב השמיים ונאלצתי להכניסה הביתה ולסגור את הדלתות. כאשר מלאו לנעמי שישה חודשים, פרצה מלחמת סיני, ומידי פעם בשעת אזעקה ישבתי איתה מתחת לגרם המדרגות כדי לתפוס מחסה.

מטבעון עברנו לקיבוץ יחיעם שם נולדו בועז בשנת 1961 ואתי-אסתר בשנת 1963.

שרגא בעבודתו במרפאה

שרגא עבד כרופא אזורי במושבים, קיבוצים, וכפרים ערבים ודרוזים, התגוררנו בקיבוץ כשמונה וחצי שנים. כאשר הילדים גדלו עברנו לנהריה ונעמי התחילה ללמוד בבית הספר בכיתה ג', בועז ואתי עדיין היו בגני הילדים לשם הסעתי אותם ברכיבה על אופניים.

נהריה היא עיר קיט ושוכנת לחוף הים ואנו נהגנו לשחות ולבלות הרבה בים, כאשר הים היה סוער, קפצנו בלית ברירה לבריכת השחייה שהיתה על שפת הים, היה זה עניין של קבע לצאת לשחיית בוקר ביחד עם חברותי הטובות רחל מילר וקלרי קרן.

התגוררנו בנהריה במשך כעשרים ושמונה שנים, הילדים למדו שם בבית הספר העממי והתיכון, משם התגייסו לצה"ל, ואחר כך המשיכו בחייהם האזרחיים, אבל לא חזרו להתגורר בנהריה.

סיפור שהתחיל בפתח-תקווה בשנת 1937 והסתיים בנהריה
כארבעים שנים מאוחר יותר :

לראשונה ראיתי את שניהם, שני נערים צעירים, חריגים, שממבט ראשון אפשר היה להבחין בנקל בחריגות שלהם, מחזיקים זה בידו של זה, כדי לשאוב בטחון איש מרעהו, שפת הדיבור בפיהם הייתה גרמנית משובשת, לא היה כל דמיון ביניהם, גם החריגות היתה שונה, האחד כהה יותר, נמוך קומה ושמן, מרכיב משקפיים בעלות עדשות עבות במיוחד, והשני ארוך ודק, ובעל מראה פנים גרמני טיפוסי, עורו בהיר מאוד, שיער בלונדי חלק ועיניים תכולות בהירות, כפי שפגשנו לא אחת בין עולי גרמניה.

אלו היו שנות השלושים, כשנתיים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, אבל היטלר יימח שמו וזכרו כבר היה בשלטון, ויהודי גרמניה כבר טעמו מנחת זרועו, ולאלו מהם ששיחק מזלם, ושהיו בידיהם סרטיפיקטים, שאפשרו להם להיכלל בתוך מכסות ההגירה שקבעו חוקי ה"ספר הלבן" שחוקקו השלטונות הבריטים, הצליחו עוד להימלט משם ולעלות לארץ ישראל.

שני הנערים הללו התגוררו בבית משפחה שהיום היא מכונה "משפחה אומנת", ניכר היה על שניהם שמוצאם ממשפחות מבוססות שדאגו להם, לכלכלתם ולחינוכם, ובעיקר להקנות להם נימוסים נאים.

תלבושתם של שני הנערים היתה מהודרת, אפשר היה לזהות בנקל את הביגוד האופייני האיכותי מתוצרת גרמניה, שהביאו איתם הפליטים שנמלטו משם, ושעוד היתה השהות בידם, להביא איתם את מיטלטליהם, ולפעמים גם "ליפטים" עם רהיטי הבית, ואפילו מכונות תעשייתיות מבתי מלאכה שהיו ברשותם.

אנו ילדי המושבה הצברים, שהמצב הכלכלי בבתינו לא היה שפיר, בגלל חוסר עבודה באותם זמנים שגרם לאבטלה חמורה, וזה ניכר היה בראש וראשונה בבגדינו המרופטים, ובנעלינו הבלויות. משפחתי נמלטה מהכפר לתוך המושבה בשנת 1936, עם פרוץ מאורעות הדמים בתקופת המרד הערבי, ואנו הבאנו איתנו את הרגלנו מהכפר להתרוצץ יחפים בחולות הטובעניים, ונהגנו אותו הדבר גם במושבה, הסתובבנו יחפים ולבושים בבגדים יד שנייה או שלישית שעברו במשפחה מילד צומח אחד למשנהו. והיינו לוטשים עיניים מלאות קנאה בשני הנערים האלו על בגדיהם הנאים.

מאז, עבר הזמן וחלפו השנים, הישוב בארץ עבר אירועים וזעזועים קשים, פרצה מלחמת העולם השנייה, וכמה שנים אחר כך מלחמת העצמאות, וכל זיכרונות הילדות נדחו הצידה, ונארזו בקפידה עמוק בתוך הזיכרון, ואיתם יחד סיפור שני הנערים הללו. יום אחד בהיותי חיילת בצה"ל, הזדמנתי לנהריה שהיתה באותם ימים עיירת חוף קטנה שנוסדה על ידי יהודים שנמלטו מגרמניה בראשית שנות השלושים, עם עלייתו של היטלר לשלטון. טיילתי לאורך שדרות הגעתון, והתיישבתי בבית הקפה פינגווין, ופתאום רואות עיני את הנער הבלונדי החריג, שכבר הפך לבחור צעיר, אבל נשאר בעל אותה חזות פנים ילדותית ועיניים תכולות בהירות שמתבוננות בתמיהה לכל הכיוונים, ואינן מבינות על מה כל ההמולה.

ושוב הזמן לא עמד מלכת, השתחררתי מהצבא, וכעבור כמה שנים הקמתי משפחה, ועברנו להתגורר בגליל המערבי, ומשם לנהריה שהתפתחה בינתיים והפכה לעיר קיט שוקקת חיים, בעיקר בעונת התיירות בקיץ החם, בתי הקפה היו הומים אדם, וחוף הים מלא נופשים, שבאו לשחות ולבלות בו.

ושוב יום אחד, אני רואה לפני בשדרות הגעתון את הבחור הבלונדי הזה שהתבגר בינתיים, והוסיף עוד כמה שנים לשנות חייו, אבל

נשאר בעל אותה חזות פנים ילדותית, תימהונית, עם עיניים תכולות בהירות.

מעולם לא החלפתי מילה איתו, אבל ניחשתי שהיה מגיע לביקורי קיץ אצל בני משפחה או מכרים מיוצאי גרמניה שהתגוררו בנהריה.

כך מספר פעמים, עד שלא ראיתו יותר משך שנים ארוכות, והעניין נשתכח מליבי.

בינתיים חווינו עוד כמה מלחמות וגם חדירות מחבלים לתוך בתי מגורים בעיר, ואנו המשכנו בחיינו, בתוך המצב הזה, וכך גם גידלנו את ילדינו, ועברו עוד שנים, והזמן עשה את שלו, וכבר גם הם משרתים בצבא, ואחר כך עוזבים את הבית, ויוצאים לחיות את חייהם העצמאיים.

בערב חורף גשום אחד, קיבלתי הודעה טלפונית בהולה ממשפחתי בפתח-תקווה, שאבא שלנו שכבר עבר את גיל התשעים, אינו חש בטוב, ועוד באותו ערב עליתי לרכבת כדי להגיע אליו, ולסעוד אותו במחלתו.

בקרון הרכבת היו נוסעים מעטים, זה לא היה הזמן המתאים לנסוע להנאתך בערב קר וגשום שכזה, רק אם אתה נאלץ לעשות זאת מתוך סיבה הכרחית ומתקבלת על הדעת.

על המושבים ישבו מספר נשים, ושוחחו ביניהן על בעיה שנקרתה בפניהן.

והבעיה היתה, כן, זיהיתי אותו מיד, את האיש הבלונדי החריג, עם העיניים התכולות בהירות, שכבר לא היה בחור או נער צעיר.

השיבה השחילה חוטים לבנים בתוך השיער הבלונדי שלו, וגם על פניו ניכרו חריצי הגיל, אבל המבט בעיניו התכולות בהירות, עדיין היה כשל ילד תוהה.

הוא ישב על אחד המושבים, לבוש בגדי קיץ קלילים, למרות שהיה ליל חורף גשום וקר, ואני חשבתי בליבי שאותם האנשים שדאגו

לו עד עתה, יתכן והיו אלה הוריו או אפוטרופוס כלשהו, או האנשים יוצאי גרמניה שארחו אותו בביתם בנהריה מדי קיץ, כבר הלכו לעולמם והשאירו אותו ערירי ובודד לנפשו.

הנשים שישבו שם דנו במצבו וליבן היה מלא רחמים על האיש החרוג הזה, והוא תקע בהן את עיניו התכולות כמבקש ישועה, פתאום אמרתי להן שאני זוכרת את האיש הזה מהעבר הרחוק, עוד מלפני מלחמת העולם השנייה, זמן קצר לאחר עלייתו ארצה מגרמניה כנער צעיר.

ופתאום אני שומעת אישה אחת אומרת לשנייה באנחת רוחה, תודה לאל, ישנה פה אישה, והיא התכוונה אלי, שמכירה אותו, והיא כבר תדאג לו, והאיש האומלל הזה, מעביר את מבטו אלי, כאילו תובע ממני, את מכירה אותי, ואת תדאגי לי.

ואני נוסעת בחפזון, בליל חורפי חשוך וגשום, לסעוד את אבי הישיש במחלתו, ומה עלי לעשות?

כמובן שלא יכולתי לעשות עבורו מאומה, והוא נסע לאן שהרכבת הובילה אותו, ואני נשארת עם נקיפות מצפון, ועם זכר עיניו התכולות בהירות שתקועות במבטי ומתחננות לישועה, שרדפו אחרי ולא נתנו לי מנוח משך שנים רבות.

והשנים הרבות האלו, חלפו עברו ביעף, וכך גם עונות השנה שהתחלפו ביניהן בזו אחר זו.

ובימות הקיץ החמים בנהריה עיר הקיט, כולם נוהרים לחוף הים, ואני הייתי בין המשכימים קום לצאת עם חברותי לשחיות ממושכות בים.

וביום קיץ אחד, חם ולוהט, לאחר השחייה בים, אני עוברת את שער אתר הרחצה, ופונה ליציאה אל הרחוב, כדי להגיע לביתי, ושוב פעם אני רואה לפני את האיש החרוג הזה, אבל הפעם הוא היה בכי רע.

שכוב היה על המדרכה כשהשמש קופחת על ראשו, במצב של עלפון, ואנשים נחפזים מעליו, איש לדרכו.

אנשי התחזוקה של החוף , כך נאמר לי, כבר הזעיקו רכב הצלה כדי לקחתו לבית החולים.

כנראה ששוב פעם יצא לדרך והגיע לנהריה , כפי שהיה רגיל בצעירותו, כאשר היה לו עדיין מי שדואג לו, כדי לערוך ביקור אצל בני משפחתו או מכריו, שכנראה כבר לא היו בין החיים, אבל הוא לא היה מודע לכך, והסתובב רעב ועייף ברחובות העיר, עד שכשל ונפל תשוש וחסר אונים על המדרכה שליד חוף הים, ומאז אותו יום, לא פגשתי יותר את האדם האומלל הזה.

היו לנו בנהריה מכרים רבים מבין יוצאי גרמניה שעלו ארצה לאחר שהצורר היטלר עלה לשלטון.

הם היו בין מייסדי הכפר החקלאי בשנות השלושים שהתפתח כעבור שנים לעיר קיט שוקקת חיים.

ובמשך השנים נוספו עליהם תושבים חדשים עם גלי העלייה הגדולה מרחבי הגולה או סתם ישראלים וותיקים חובבי ים שהגיעו לנהריה כתושבים, העיר כבר לא התבלטה רק כישוב של "יקים" יוצאי גרמניה, אלא התערבבה עם כל עדות ישראל.

יום אחד נהגתי לאורך הכביש הראשי העובר בשולי העיר, התנועה סואנת, אוטובוסים, משאיות וכלי רכב שונים נוסעים במהירות גבוהה למדי, ופתאום הבחנתי בה מתנהלת בכבדות, אישה קשישה עם סל קניות תלוי על זרועה, למרות שהיא לא אותתה לי, עצרתי את המכונית ופתחתי עבודה את הדלת, כאשר התיישבה במושב לידי, זיהיתי אותה מיד, אלמנתי של האמן הידוע, שכבר אינה מתמצאת ואינה זוכרת מדוע ולמה היא משוטטת בין המכוניות ומסכנת את חייה.

לשאלתי לאן להסיע אותה, ענתה לי: אני רוצה הביתה, ידעתי היכן נמצא ביתה והבאתי אותה לשם, נכנסתי יחד איתה לחצר הבית, עמדנו שתינו מול דלת הכניסה לביתה, שאלתי אותה היכן

מפתח הבית, היא חיטטה בארנקה ומצאה אותו ופתחה את הדלת. נכנסתי הביתה יחד איתה והבחנתי בפתיליית נפט בוערת על אש נמוכה ועליה סיר עם תבשיל לארוחת הצהריים שבתה השאירה שם עבורה לפני שיצאה לעבודתה, נכנסנו לחדר המגורים החשוך, המרוהט ברהיטים כבדים כהים ומגולפים שהובאו בשעתו על ידי המשפחה מגרמניה בזמן עלייתם ארצה עוד לפני מלחמת העולם השנייה.

על קירות חדר המגורים החשוך שהוארו על ידי כמה סילונות אור שחדרו מבעד לחרכי התריסים אפשר היה להבחין בציורים פרי מכחולו של בעלה הצייר שעוד הספיק לתלות את האחרונים שבהם על קירות חדר המגורים לפני שהלך לעולמו.

נוסף לציורים אלו בלטו שם תמונות של בני המשפחה מהעבר הרחוק, הגברים בעלי השפם המגודל וזקן הלחיים נוסח אפנת פרוסיה, והנשים בעלות התסרוקות הגבוהות וצווארונן התחרה המעומלנים.

האישה, הברק חזר לעיניה, התבוננה בתמונות בני משפחתה שעל הקיר והפנתה את תשומת ליבי אליהם ונתנה לי הסברים בשפה הגרמנית, זהו אבא שלי, הציגה בפני את הדמות הפרוסית שעל הקיר, וזו אימא, אלו הדוד והדודה וזהו בנם החייל במדי הצבא ממלחמת העולם הראשונה, מבטי היה ממוקד בהם ומהופנט ודמיינתי כאילו חזרתי במנהרת הזמן לתקופות שכבר לא ישובו עוד, ופתאום, חשתי את ידה תופסת בידי ומושכת אותה כדי להעירני ולוחשת אלי בגרמנית:

Aber sind schon gestorben אבל כולם כבר מתים... הצטמררתי ועלה לי במאמץ לא מבוטל לחזור לעידן שלנו של שלהי המאה העשרים שהיה באותו הזמן, כאשר התאוששתי, נפרדתי ממנה לשלום ואמרתי שאני ממחרת הביתה לבני משפחתי שמצפים לשובי, אבל היא אמרה לי בקול מתחנן, אני רוצה לבוא איתך לבית שלך, רק אז הבנתי שהסתבכתי, אינני יכולה לקחתה

עמי לביתי, עוד יאשימו אותי בחטיפה כאשר בתה תחזור מהעבודה ותחפש אחריה, אמרתי לה זאת, ואז אמרה לי, אם כך אני רוצה שתעזרי לי למצוא את בתי, הסעתי אותה לבית של בתה, אבל זו לא נמצאה שם כי טרם שבה מעבודתה, ואז הבאתי אותה לחנות המכולת השכונתית שם היא מוכרת כדי לבקש את עצתם מה לעשות איתה, הלקוחות שהיו שם אמרו לי, טוב שהבאת אותה לכאן, היא נוהגת לבוא הנה כל יום בשעות הצהריים ולחכות לבתה שתיקח אותה הביתה ותיתן לה את ארוחת הצהריים, השאירי אותה כאן, ואנו נשמור עליה עד שבתה תגיע, נשמתי לרווחה, נפרדתי ממנה לשלום, ונסעתי משם במהירות ישר הביתה למשפחתי שכבר ציפתה לי בכיליון עיניים.

בתאריך 5 ביוני 1967 פרצה מלחמת ששת הימים לאחר שהמצרים חסמו את מיצרי טיראן.

אנשי הג"א פסקו שהמקלט שבביתנו אינו תקני והוא יכול לשמש רק כמחסה בעת הצורך, שרגא היה בתפקיד ביישובים ובקיבוצים לאורך גבול לבנון, והוא שהה בקיבוץ אילון ולא היה בבית בכל תקופת ההמתנה, אני נשארתי בביתנו בנהריה עם שלושת הילדים שהיו בגילאים עשר, חמש ושלוש, האווירה בצפון היתה לחוצה, והיה חשש ממה שעלול להתפתח מכיוון סוריה שצבאה עלול לפלוש אלינו דרך לבנון, תושבי האזור הכינו עצמם לגרוע ביותר והתבצרו ביישוביהם.

גם בקיבוץ בו שהה שרגא בתפקיד התכוננו לבאות וחפרו תעלות מעבר עמוקות בין הבונקרים.

ולאור כל מה שראה שם והתרשם מההתבצרות לאורך גבול לבנון, גם הוא נלחץ ודאג לשלום הילדים והחליט לשלוח אותם לאחותו בלונדון עד יעבור זעם, הוא התחיל בסידורים לדרכון מיוחד עבורם במשרד הפנים, הכין תצלום פספורט משותף שבו נראים שלושה ילדים (פליטים) עצובים ומפוחדים, וכל מה שנותר היה לנסוע לנצרת ולקבל את האישור הסופי, ולהעלותם על מטוס ללונדון.

אני הקשבתי לשידורי הרדיו ללא הפסק כדי להתעדכן בהתרחשויות, והודיעו על קרבות אויר שמתנהלים בין מטוסינו ומטוסי האויב, ואז אני מקבלת צלצול טלפון מאישי הדואג: "האם נסעת לנצרת כדי לסדר את עניין הדרכון לילדים?" עניתי לו בנחרצות שכרגע מתנהלים קרבות אויר, ומי שחסר שם למעלה, הם שלושת ילדינו הטסים ללונדון, וכי הוא יכול לשכוח מזה, וילדי יהיו איתי באשר אני אהיה, ולסיכום העניין, אני לא שולחת את ילדי לאחותו בלונדון !

נעמי, בועז ואתי – "פליטים מפוחדים"

אם כך הוא ענה לי, אתם באים אלי לקיבוץ ותשהו כאן בתקופת המלחמה!
אם אתה כל כך דואג לנו, עניתי לו, מדוע אתה רוצה להביא אותנו לקיבוץ שעל גבול לבנון? והרי נהריה בטוחה יותר.
לא, אינך מבינה, אין לכם מקלט תקני בביתנו בנהריה ובקיבוץ ישנם בונקרים מבוצרים ובטוחים ביותר, סירבתי גם לזאת.
ואז ביקש את עזרתו של בן-דודי ארנן שטמפפר המתגורר במושב בצת שישכנע אותי, וזה צלצל אלי ודיבר על לבי שאסכים, סעי לשם ליום יומיים ואח"כ תחזרי הביתה.
לא היתה לי ברירה והסכמתי, ושרגא הדואג לא המתין הרבה ומיד יצא לדרך כדי להביא אותנו לקיבוץ.

הוא הגיע כשמכוניתו הלבנה מרוחה בבוץ לשם הסוואה, ויצאנו לדרך צפונה, הכביש מנהריה ועד לקיבוץ שעל כביש הצפון היה ריק מאדם וממכוניות, למעט טרקטור אחד מאחד המושבים שיצא מהשדות ומיהר הביתה.

כבר היתה תקרית עם שני מטוסים סוריים שמטרתם היתה להגיע לבתי הזיקוק בחיפה, כך הוא סיפר לי, ומרגע זה הוא תפס פיקוד והורה לנו: אם אני מבחין במטוס הבא מכיוון צפון, אני מיד עוצר את המכונית, ואתם קופצים ממנה במהירות ורצים לתעלה שבצד הכביש ותופסים מחסה..., למען האמת, בכלל לא היה נעים לשמוע תחזית שכזו על אותו כביש שומם באותה עת.

הגענו לקיבוץ אילון, ושם הכל גועש וסוער, קצינים ואנשי צבא מסתובבים בכל מקום, בולדוזרים עובדים מסביב לשעון ללא הפסק וחופרים תעלות קשר שיחברו בין הבונקרים, הם הפכו והשחיתו את כל המדשאות היפות של הקיבוץ.

בעמדת הטלפון בחדר האוכל היתה תורנות במשך עשרים וארבע שעות ביממה כדי לעקוב אחר שלומם של הבנים ביחידות הלוחמות, ומצב הרוח של כולם היה על הפנים.

לא עצמנו עין כל אותו הלילה והיינו צמודים לטרנזיסטור, ולמחרת החמישי ביוני בשעות הבוקר התבשרנו על הנחתת מכת הפתע ע"י חיל האוויר שלנו על שדות התעופה המצריים, שהיה מתוכנן ומתוזמן, ותוך שלוש שעות הושמדו מטוסי האויב על הקרקע והושגה עליונות אווירית לזכותנו, ובהמשך פעלו מטוסי חיל האוויר גם נגד שדות התעופה בסוריה, ירדן ועיראק לאחר שמטוסייהן פעלו נגד ישראל והושמדו כ-70% ממטוסי הקרב של ארצות העימות.

וכאשר הגענו בבוקר לחדר האוכל גילינו שרווח לכולם והרגשתנו השתפרה, אמרתי לשרגא שיחזיר אותנו מיד הביתה לנהריה, והפעם כבר לא היתה לי בעיה לשכנע אותו, וכאשר הגעתי הביתה שאלו אותי השכנים מדוע חזרנו כל כך מהר מלונדון?...

כולנו היינו בטוחים שהמדינה הערבית השנייה שתכרות ברית שלום עם מדינת ישראל תהיה לבנון.

מאז הקמת מדינת ישראל ועד לתחילת שנות השבעים, הגבול הישראלי – לבנוני היה שקט יחסית, לא היו תקריות מתוך גבול לבנון, אנו נהגנו לטייל במכוניתנו לאורך הגבול הישראלי-לבנוני שעל הרכס, החלפנו ברכות שלום עם הפלחים שחרשו את השדות בשוורים או גמלים, אבל לאחר אירועי ספטמבר השחור בשנת 1970 בה גרש חוסיין מלך ירדן את ארגוני הטרור הפלסטינים שאיימו על שלטונו ורצח אלפים מהם, התחיל אש"ף להתבסס בלבנון והתווספו על פליטי 48 ו-67 שישבו שם במחנות פליטים, וארגוני טרור פלסטינים החלו לפעול באזור דרום לבנון ולשגר מחבלים מעבר לגבול במטרה לבצע פיגועים בתוך שטח ישראל באמצעות סירות דרך הים, או חדירות דרך גדר המערכת, הם רצחו תושבים שלווים וילדים רכים בתוך בתיהם, כולנו התמגנו והתקינו לנו דלתות פלדלת ושערי ברזל, גם שיגור קטיושות מלבנון ספגנו לעיתים קרובות, לפעמים במשך שבוע ימים רצופים ולא העזנו לצאת מבתינו.

ליד ביה"ס התיכון בו למדה אתי, נפלה קטיושה ונהרגה אישה שיצאה לחפש את ילדיה, מנהלת ביה"ס לא יכלה לקחת על עצמה אחריות על התלמידים המסתובבים בחצר או יוצאים לחנות המכולת הסמוכה כדי לקנות כריך ושוקו, ושלחה את כולם הביתה, אתי לא הסכימה להישאר בבית וירדה למטה כדי לפגוש עוד ילדים כמוה שלא נזהרו.

מכיוון שבין כה וכה לא היו לימודים, שלחתי אותה לבנות דודתי רותי ויעל בניר-בנים בדרום הארץ. היא בילתה איתם תקופה מסוימת ואחר-כך חזרה הביתה.

שרגא קיבל מינוי מטעם האו"ם כרופא המטפל במשפחות חיילי האו"ם שהתגוררו בנהריה, הם הגיעו אלינו הביתה כדי לקבל טיפול רפואי, וכך התיידדנו גם עם כמה מהם.

ב-6 באוקטובר 1973, ביום הכיפורים, קרוב לשעה שתיים בצהריים נשמעה צפירת אזעקה בנהריה ובכל רחבי הארץ – כוחות מצריים וסוריים פתחו בהתקפה מתואמת מראש על כוחות צה"ל בדרום ובצפון הארץ.

בנהריה חשנו היטב את המלחמה, מסוקים עברו בתדירות גבוהה מעל גגות בתינו ואנו ידענו שהם מעבירים פצועים לביה"ח רמב"ם בחיפה.

שרגא המשיך את עבודתו בישובי הגליל המערבי, ובנוסף על כך התבקש להתלוות כרופא מטעם קצין העיר למשלחות המביאות למשפחות הנופלים את הבשורה הנוראה מכל על נפילת בניהם במלחמה.

הוא עשה את זה עד שנשבר ולא מסוגל היה להמשיך יותר במשימה זו וביקש להחליפו ברופא אחר.

נעמי שכבר היתה תלמידת י"ב, סייעה יחד עם יתר תלמידי/ות כיתתה בעזרה לצוות הרפואי בבית החולים בנהריה בטיפול בפצועים הרבים, ואז גיבשה את דעתה לגבי התפקיד שתבחר בעתיד בשרותה הצבאי.

לאחר סיום התיכון נרשמה לבי"ס לאחיות שע"י בי"ח בילינסון ולאחר תום הכשרתה כאחות מוסמכת, התגייסה לצה"ל כקצינה ושרתה תחילה בבי"ח רמב"ם בקורס לאחיות חדר ניתוח, ובסיום הקורס הועברה לביה"ח הצבאי ברפידים שבסיני שם שרתה עד לשחרורה מצה"ל.

לאחר סיום מלחמת יום כיפור, לפתע פתאום ביום שבת בשעה חמש בבוקר, כאשר כולנו היינו עדיין במיטות נמים את שנתנו,

נשמע רעש מטוס מחריש אוזניים שטס ממש מעל גג ביתנו, ופתאום הוחרדה כל הסביבה מהתפוצצות אדירה שכמוה מעולם לא שמענו, השקפתי מהחלון וראיתי חור ענק שנפער בבית דירות במרחק כמה בתים מאיתנו, גם אצלנו בבניין נשברה שמש החלון בחדר המדרגות מרסיס מתכת של המטוס.

התברר שהיו אלה שני מטוסי מיג רוסיים מוטסים ע"י טייסים סורים שנשלחו למשימת הפצצת בתי הזיקוק בחיפה, אבל הם לא זכו להגיע לשם משום שהופלו ע"י מטוסינו.

למזלנו הטוב, זה קרה בשבת, בשעה חמש השכם בבוקר, כאשר תושבי נהריה נמו עדיין במיטותיהם, אחרת עלולים היו להיות נפגעים רבים מרסיסי זכוכיות חלונות הראווה שבשדרות הגעתון שהיו פזורים בכל מקום, בנוסף לרסיסי המתכת של מטוסי הקרב שהתפזרו בשטח.

לאחר שהתאוששנו, יצאנו למרכז העיר, וכולם אספו רסיסי ושברי מטוס קרב למזכרת, ושמענו מכל עבר סיפורים על הניסים שקרו לתושבים רבים שבמזל רב יצאו בחיים מהאירוע הזה, כמו שני ילדי מורתה של בתי שבעלה היה מגויס, וממש כמה רגעים לפני ההתפוצצות, באו הילדים בריצה צוהלת כהרגלם בשבתות בבוקר למיטת הוריהם שבחדר השני, וכמה דקות אחרי, חדר כנף המטוס לחדר הילדים ונחת ישר על מיטותיהם.

שרגא המשיך בעבודתו במרפאות קופת-חולים בכפרים וביושבים, מטופליו היו מכל גווני הקשת, יהודים מעיראק, כורדיסטן, מרוקו ותימן, וערבים נוצרים, מוסלמים ודרוזים, ולמרות הבדלי המנטאליות ביניהם כיליד אירלנד שהגיע ממקום רחוק ושונה בתכלית, בכל זאת היתה ביניהם שפה משותפת והם כיבדו ואהבו אותו מאד, הם העריכו את טיפולו המסור, סמכו עליו וידעו שהוא

יעשה עבורם הרבה מעבר למקובל, והוא נענה לכל קריאה של חולה נזקק אפילו בשעות הקטנות של הלילה. כאשר הוזעק בטלפון לחולה באחד מישובי הגליל המערבי, בתקופות שסבלנו מחדירות מחבלים באזור וממקרי רצח של ישראלים שהם ביצעו, בתוכם גם מטופלים שלו, הוא לא התחשב במצב הרגיש והמסוכן, הוא היה נחוש להגיע לחולה המצפה לעזרתו ויהי מה, חגר את האקדח שהיה ברשותו, התניע את המכונת, ויצא לדרך, לא פעם קרה כאשר התבצעו פיגועים באזור הגליל המערבי כאשר היה בדיוק באותו אזור בדרכו לחולה, ובשבירי סיבוב בכביש, נמנעה הפגישה בינו לבין חוליית המחבלים.

נוסף לעבודתו במרפאות קופת חולים בגליל המערבי וכרופא ממונה עבור משפחות האו"ם המתגוררות בנהריה, הוא טיפח אוסף גדול של קונכיות ים ויבשה, הוא וחבריו האספנים הקימו אגודה מלקולוגית, ואף הוציאו חוברת בשם "ארגמון", ומידי פעם נערכו פגישות חברתיות ביניהם, השתתפו באגודה הזו גם חברים מחוץ לארץ, בתוכם חברו הטוב רון נייט מהאי מנוס בפפואה ניו-גיני. שרגא הרחיק עד חופי סיני ואף הגיע לאבו-רודיס וראס-סודר לצורך התחביב שלו, הוא קיבל רישיון מיוחד מאת "החברה להגנת הטבע" לשלות מהים מספר מוגבל של מיני קונכיות שהיה מעוניין בהן.

לנסיעות האלה התלווה אליו בננו בועז שהיה נער צעיר שגם סייע לו במשימה ואף השגיח על אבא שלו ודאג לשלומו, בועז היה נער אחראי ומסודר ואפשר היה לסמוך עליו.

ו' ום אחד קיבל שרגא שיחה טלפונית מאדם אלמוני שניב הדיבור האירי שלו לא הותיר ספק לגבי מוצאו של האיש הדובר – מי מדבר? שאל – הקול מהעבר השני רעם: דייויד גרין! מאין אדוני? מדבלין, מהיכן בדבלין? הדובר ענה לו פרטים על מקום מגוריו, שמו של האלמוני נשמע לו כל כך מוכר, דייויד גרין? והוא ניסה לדלות ממנו פרטים נוספים לגבי זהותו.

בקהילה היהודית בדבלין כמו ביתר קהילות ישראל בתפוצות, אם אתה זקוק למידע על יהודי מסוים, אתה פונה למוסד שהם וודאי עברו דרכו במהלך החיים, אם זה באירוע משפחתי, כמו ברית מילה, בר מצווה, חתונה, או אם החלטת פעם להתחבר לקהילתך בתפילת הימים הנוראים או במסיבת יום העצמאות למדינת ישראל, אפילו אם זה קרה מספר פעמים בודדות בחיך, והוא בית הכנסת, שהוא מרכז החיים הרוחניים והקהילתיים של היהודים בגולה, ואז שאל אותו שרגא, היכן ישבת, כלומר היכן היה מקומך בבית הכנסת? ובנם של איזו משפחת גרין הינך? והאם היית חבר בתנועת נוער ציונית כלשהי?

הטלפון הזדעזע מפרץ הצחוק המתגלגל שנשמע מהעבר השני, "אני בכלל לא יהודי, ומעולם לא ביקרתי בבית הכנסת".

ובכן במה אני יכול לעזור לך מיסטר גרין? – O.K. אציג את עצמי, שמי פרופסור דייויד גרין מטריניטי קולג' דבלין אירלנד, קבלתי את כתובתך כישראלי יליד דבלין, ואני מעוניין לפגוש אותך בביתך.

טריניטי קולג' דבלין הוא המוסד האקדמי העתיק ביותר באירלנד שהוקם ע"י המלכה אליזבת הראשונה בשנת 1592.

שרגא שמח מאד לקראת הפגישה הזו בדיוק כמו שישראלי השווה במקום נידח בעולם שמח לפגישה עם ישראלי אחר באותו מקום, והזמין אותו לביתו למחרת בערב.

ולמחרת בערב, התפרץ אלינו הביתה כמו רוח סערה, אדם ענק, בריא, מלא שמחת חיים, ולצידו צועדת אישה קטנת ממדים, והוא מציג אותה: אשתי האמנית, פסלת וציירת.

והערב החל כאשר הזוג מתרווח בסלון ביתנו, ושרגא ואורחיו מרחפים על גלי הנוסטלגיה ומעלים זיכרונות מהאי הירוק.

והסיפור ממשיך להתגלגל בעליצות, נשלחתי, הוא פתח על ידי הרפובליקה של אירלנד לקבל מכם אינפורמציה, וללמוד כיצד הצליח העם הישראלי להחיות את שפתו העתיקה, השפה העברית, כי זהו גם רצונם להחיות את השפה ה"גיילית" העתיקה שלהם

ולהשתמש בה כשפת המדינה הראשונה במעלה במקום השפה האנגלית שהיא אינה שפתנו הלאומית, ולמגינת ליבנו, שפתנו העתיקה אמנם מופיעה במסמכים רשמיים ובפספורטים שלנו, אבל רק כקישוט, או כשפה שניה שאיש אינו דובר בה.

לצורך זאת, שהינו כששה חודשים בקיבוץ, ראינו שם עולים חדשים וחברות נוער יהודי שעלו ארצה ממדינות שונות והתחנכו בקיבוץ, ולמרבה הפלא, לאחר שהות קצרה בארץ הפכה שפת הדיבור העברי בפיהם, לרמה של שפת אם.

וכך חלפו השעות בעליצות עד לשעות הקטנות של הלילה, כשהוויסקי הולך ומתחסל.

ומופיע עוד בקבוק על השולחן, ועוד אחד, שנלגם על ידי אורחנו בכמויות מרשימות.

"קרא ליידיד! רעם קולו של אורחנו, ולא פרופסור! ומה דעתך דיייד פונה שרגא אל אורחו וידידו היקר, האם למדתם משהו בזמן שהותכם בקיבוץ כדי שתוכלו ליישם את המסקנות לגבי החייאת השפה הגיילית בארצכם אירלנד? והאם ממשלת אירלנד תתחיל לפעול בנחישות בכל מערכות החינוך שלה כדי להחיות את השפה הגיילית?"

תשובתו הנחרצת של הפרופסור הייתה: "NEVER" לעולם לא! אצל האירים זה לא יעבוד, והם לעולם לא יצליחו לעשות את מה

שאתם, העם הישראלי עשיתם כדי להחיות את שפתכם העברית העתיקה, אבל בהזדמנות זו שמחנו מאד לשבת ששה חודשים בקיבוץ, ועברה עלי ועל אשתי תקופה מעניינת ומהנה ביותר.

לאחר ששרגא יצא לגמלאות והילדים לא חזרו להתגורר בנהריה, גם אבא כבר חצה את גיל התשעים והתקדם בבריאות טובה למדי לקראת יובל המאה, ואני מצאתי את עצמי מבלה שעות מרובות ברכבת ישראל כדי לבקר אותו, החלטנו לעזוב את נהריה ולהתקדם לעבר פתח-תקווה.

מכרנו את דירתנו בנהריה ורכשנו בית עם גינה בחדרה, ובארבע שנות חייו האחרונות של אבא, עד גיל תשעים ושמונה וחודשיים, שהה בבית אבות בפרדס חנה בקרבת מקום לבית מגורנו.

כארבעה חודשים לאחר פטירתו של אבא בי"ב חשוון תשנ"ז, נפטר שרגא בגיל שבעים וחמש בח' טבת תשנ"ז.

לאחר כל זאת החלטתי לעזוב את חדרה ולחזור לעיר הולדתי פתח-תקווה, וכך סגרתי מעגל ומצאתי את עצמי בחזרה במחוזות ילדותי, חברה במועדון בו אני פוגשת חברות ילדות מתקופת ילדותי המוקדמת של בית הספר העממי.

לכבוד יום הולדתי השמונים, צילם נכדי היקר רועי סרט על חיי, הקטע הראשון צולם על האדמה בכפר-גנים בו עמד ביתנו שאבא בנה במו ידיו לפני כשמונים וארבע שנים, ואחר-כך צילם את בית הספר בו למדתי, את בניין עיריית פתח-תקווה בו עבדתי, ואת פסלו כאחד מתוך חמשת הרוכבים שבאו לרכוש את האדמה עליה הקימו את המושבה פתח-תקווה של יהושע שטמפפר אחיו הבכור של סבא אברהם שטמפפר הניצב בגן המייסדים מעל המקום בו חפרו את הבאר הראשונה של המושבה בשנת 1878, ואתרים אחרים בהם התרחשו המאורעות ההיסטוריים בעירנו פתח-תקווה.

